

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Informatiemakelaar en schietschijf: de inzet en effectiviteit van waarnemers in vredesoperaties op de Balkan, 1991-1995

Landstra, D.

Citation

Landstra, D. (2022, September 28). *Informatiemakelaar en schietschijf: de inzet en effectiviteit van waarnemers in vredesoperaties op de Balkan, 1991-1995*. Boom, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3465876>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3465876>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DANKWOORD

Tijdens het schrijven van deze studie heb ik van veel familie, vrienden, (ex-)collega's en instanties steun en belangstelling mogen ontvangen. Een aantal van hen leverde een bijzondere bijdrage aan de totstandkoming van dit boek, waarvoor ik hen zeer dankbaar ben. In de eerste plaats is dit onderzoeksproject gefinancierd en gefaciliteerd door een gezamenlijke inspanning van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en de Koninklijke Landmacht (KL). Ik dank deze organisaties – en dan vooral Piet Kamphuis (voormalig directeur NIMH) en Frits van Dooren (voormalig directeur Personeel en Organisatie KL) – voor het bieden van deze kans en het mogelijk maken van mijn onderzoeksreizen naar België, Duitsland, de Verenigde Staten en Zweden.

Ten tweede zijn er veel collega's aan wie ik een woord van dank verschuldigd ben voor de realisatie van dit boek. Mijn grootste dank gaat uit naar mijn promotores, Ben Schoenmaker en Thijs Brocades-Zaalberg, die mij geholpen, begeleid en geadviseerd hebben, terwijl ik worstelde met de complexiteit van het meten van effectiviteit van waarnemers op de Balkan. Dit geldt ook voor Erwin van Loo die mij, in zijn rol als afdelingshoofd en mentor, onophoudelijk voorzag van kritische feedback tijdens het schrijfproces en zo een sleutelrol gespeeld heeft bij de voltooiing van het manuscript. Daarbij ben ik ook collega promovendus Wietse Stam, mijn belangrijkste intellectuele sparringpartner tijdens het onderzoeksproces, dankbaar voor zijn hulp, positief-kritische houding en waardevolle discussies en gesprekken. Voorts ben ik een aantal NIMH-collega's zeer erkentelijk voor gevarieerde bijdrages aan dit boek. Het betreft in alfabetische volgorde: Arthur ten Cate, Stephan Deiters, Renna Elfrink, Richard van Gils, Michael Horrée, Erik van Oosten en Hadewijch Zwart.

Verder ben ik allen die ik geïnterviewd heb zeer dankbaar voor hun medewerking, openheid en eerlijkheid. De persoonlijke ervaringen en gevoelens speelden een belangrijke rol tijdens de onderzoeksfase en moedigden mij keer op keer aan om het 'waarnemersverhaal' in voormalig Joegoslavië te beschrijven. Van deze groep wil ik – zonder iemand tekort te doen – expliciet Paul van Harten mijn dank betuigen voor zijn hulp tijdens de finale fase van dit promotie-project. Daarnaast ben ik ook de archivisten van het archief van het Ministerie van Defensie, van de Verenigde Naties, en van de *European External Action Service* dankbaar voor hun medewerking en gastvrijheid. Dit geldt overigens nog meer voor de bibliothecarissen van de bibliotheek van de Nederlandse Defensie Academie in Breda, waar ik jarenlang hartelijk ben ontvangen en onuitputtelijk gebruik heb mogen maken van de studiezaal.

Twee mensen die een cruciale rol speelden tijdens het schrijven van het manuscript zijn mijn ouders, die hun zolderkamer – tijdens de coronapandemie – ruim anderhalf jaar lang aan mij ter beschikking stelden en er daardoor de facto een huisgenoot bij kregen. Hun steun en aanmoediging gaven mijn schrijversmoreel een boost op de momenten dat dit hard nodig was. Ten slotte wil ik mijn vrouw Samantha bedanken. Niet alleen waardeer ik de steun en aanmoediging die zij mij in elke fase van het promotieproces gegeven heeft, zij hielp en helpt me te concentreren op wat écht belangrijk is in het leven. Daarvoor ben ik haar bovenal dankbaar.

NOTEN

Inleiding

- 1 Gelissen, *De gijzeling*.
- 2 Ibidem.
- 3 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP: Non paper by the Netherlands EC presidency on the organization of the EC Monitor Mission to Yugoslavia and the Yugoslavia Conference (hierna: Non paper NL), 30 november 1991; Operations brief as at 10 november 1993, The European Community Monitoring Mission, 8 april 1994; VN-document S/1995/175, 2 maart 1995; *The Blue Helmets*, 745. Medio maart 1995 waren er 677 waarnemers ontplooid in VN-verband (UNMO's van UNPROFOR), ongeveer 150 waarnemers namens de Europese Unie (ECMM) en 189 waarnemers onder auspiciën van de ICFY. De (politie)waarnemers en medewerkers van UNCIVPOL, OVSE, ICRC, UNHCR en WEU die ook actief waren op de Balkan laten we hier buiten beschouwing omdat zij buiten het onderzoeksdomein vallen. Zie de paragraaf 'afbakening' voor nadere uitleg hierover.
- 4 Gedurende de 19e eeuw werd een aantal soorten (vredes)operaties uitgevoerd onder auspiciën van het Concert van Europa, waarbij de toenmalige grote mogendheden Frankrijk, Groot-Britannië, Pruisen en Rusland een speciale verantwoordelijkheid namen die aanvaard werd door de 'zwakkere' leden van de internationale gemeenschap. Deze gelegaliseerde hiërarchie is zichtbaar in de hedendaagse structuur van de VN-Veiligheidsraad.
- 5 In eerste instantie spraken de lidstaten af dat er slechts gelimiteerde middelen toegestaan waren (strijdgas werd verbannen). Later werd afgesproken dat oorlog alleen voorafgegaan kon worden door een ultimatum of verklaring die de grondslag of reden tot oorlogvoering weergaven. Zie ook: Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 76
- 6 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 71-80.
- 7 Diehl, *International peacekeeping*, 14-20; Wainhouse, *International peace observation*, 7; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 18.
- 8 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 79; Diehl, *International peacekeeping*, 17-18. De eerste inzet van de Volkenbond vond plaats tijdens onenigheid tussen Zweden en Finland over de Aaland eilanden. Halverwege de jaren twintig komt de organisatie wederom in actie tijdens de Grieks-Bulgaarse crisis. Beide conflicten zullen de basis vormen voor toekomstige *fact-finding*- en observatiemissies. Na de Eerste Wereldoorlog speelde de Volkenbond een belangrijke rol in het toezicht houden op de door Frankrijk gecontroleerde kolenmijnen in het Duitse Saargebied. In beginsel gebeurde dit met waarnemers, maar na het aan de macht komen van Adolf Hitler in 1933 besloot de organisatie een 3300 man sterke troepenmacht in het gebied te stationeren. Daarnaast heeft de Volkenbond gedurende de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw missies uitgevoerd in onder andere Danzig, Schleswig en Silezië.
- 9 Diehl, *International peacekeeping*, 20-26.

- 10 VN-document A/521, 9 januari 1948, 32; *The Blue Helmets*, v-vi; Koops e.a., *Oxford handbook*, 31-32.
- 11 Zie vorige noot en Hillen, *Blue Helmets*, 33-57; *The Blue Helmets*, 672, 691-773. Het aantal van 1840 komt tot stand door het maximum aantal ontplooiide waarnemers van de missies UNGOC, UNSCOB, UNTSO, UNMOGIP, UNOGIL, UNYOM, DOMREP, UNIPOM, UNGOMAP en UNIIMOG bij elkaar op te tellen. De missies UNDOF en UNIFIL maakten gebruik van de waarnemers van UNTSO.
- 12 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 71-80; Fleitz jr, *Peacekeeping fiascoes*, 12; Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 1, 15; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 18. Er heerst een verschil van mening tussen academici welke missies daadwerkelijk als VN-missie moeten worden beschouwd. Volgens de VN-publicatie *The Blue Helmets* zijn er tot en met 1988 15 VN-missies ontplooid: UNTSO, UNMOGIP, UNEF I, UNOGIL, ONUC, UNSF, UNYOM, UNFICYP, DOMREP, UNIPOM, UNEF II, UNDOF, UNIFIL, UNGOMAP, UNIIMOG.
- 13 Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 1.
- 14 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 90, 95, 98; Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 1; Harbom en Wallensteen, 'Armed conflict, 1989-2006', 623-634. Tussen 1990 en 2002 werden slechts 12 veto's uitgesproken in de Veiligheidsraad en ontplooiide zij tussen 1989 en 1995 ruim twintig vredesmissies. Tussen 1945 en 1990 werden maar liefst 238 veto's uitgesproken en mandateerde de VN, tussen 1948 en 1987, slechts 15 missies.
- 15 Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 101-112.
- 16 *The Blue Helmets*, 214, 272, 282, 711-775. De vredesmissies die de VN tussen 1989 en 1991 ontplooiide waren: UNAVEM I, UNTAG, ONUCA, UNIKOM, UNAVEM II, ONUSAL, MINORSO.
- 17 Zie ook: Bellamy en Williams, *Understanding Peacekeeping*; Diehl en Balas, *Peace Operations*; Diehl, *International Peacekeeping*; Findlay, *Challenges for the new Peacekeepers*.
- 18 Berdal en Ucko, 'The Use of Force in UN Peacekeeping Operations', 6; Hatto, 'From peacekeeping to peacebuilding', 495-500, 506-508; Goulding, edited text 'The evolution of United Nations Peacekeeping', 456-463; Leurdijk, *The United Nations and NATO in Former Yugoslavia*, 1-7; De VN-missie ONUC, uitgevoerd tijdens de Koude Oorlog, vormt een uitzondering hierop.
- 19 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 65-81.
- 20 Zie ook: Bildt, *Peace journey*; Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*; Durch en Schear, *UN peacekeeping*; Durch red., *Twenty-first-century Peace Operations*; Johnson, *Balkan Inferno*; Fleitz, *Peacekeeping fiasco's*; Glenny, *The fall of Yugoslavia*; Lucarelli, *Europe and the breakup of Yugoslavia*; Magaš, *The destruction of Yugoslavia*; Magaš e.a. red., *The war in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*; Morton e.a. red., *Reflections on the Balkan Wars*; Oliver, *War & Peace in The Balkans*; O'shea, *The Modern Yugoslav conflict*; Owen, *Balkan Odyssey*; Owen, *Bosnia-Herzegovina The Vance Owen peace plan*; Power, *Breakdown in the Balkans*; Rogel, *The breakup of Yugoslavia*; Silber en Little, *Death of Yugoslavia*; Woodward, *Balkan Tragedy*.

- 21 Zie ook: Badsey en Latawski, *Lessons of the Balkan conflicts*; Bose, *Bosnia after Dayton*; Murray, *IFOR on IFOR*; Srebrenica; Schulze, *IFOR: Allied forces in Bosnia*; Stewart, *Broken lives*; Wentz, *Lessons from Bosnia, The IFOR experience*.
- 22 Srebrenica, 2698-2711.
- 23 Idem, 234-240, 329-356, 360-362, 371-372, 489, 547, 585, 964, 981, 1315, 1392, 1689, 1732, 1766-1776, 1852, 1869, 2698-2711; Van Loo, *Crossing the Border*, 591-600; Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 72-74, 81-88, 347-366, 379-381.
- 24 Zie ook: Benedek, *Human rights in Bosnia and Herzegovina*; Carey en Richmond, *Mitigating conflict, the role of NGO's*; Leurdijk, *The United Nations and Nato in Former Yugoslavia*; Morton e.a., *Reflections on the Balkan Wars*; Biermann en Vadset, *UN Peacekeeping in trouble*; De Rossanet, *War and peace in the former Yugoslavia*. Biermann en Vadset wijden weliswaar een hoofdstuk aan de rol van UNMO's tijdens het Joegoslavië conflict, de kern van de publicatie is vooral gericht op de ervaringen van VN-topfunctionarissen.
- 25 Wiebes, *Intelligence*, 39, 42, 45-49, 83-84, 86-87, 219-224, 228.
- 26 Zie ook: Ten Cate, *Waarnemers op heilige grond*; Crowley e.a., *The long search*; Dawson, *The Peacekeepers*; Last, *Early warning*.
- 27 Zie ook: noot 32 en Doyle, *Witness*; Maloney, 'Operation Bolster'.
- 28 Zie ook: Aune en De Carvalho, *Assessing complex peace operations*; Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*; Diehl en Druckman, *Peace operation success*; Diehl en Balas, *Peace operations*; Doyle en Sambanis, *Making war & building peace*; Fortna, *Does peacekeeping work?*; Howard, *UN Peacekeeping*; Koops e.a., *Oxford handbook*; Van der Lijn, *Walking the tightrope*; Millet en Murray, *Military effectiveness*; Peter, *Measuring the success of peace operations*; De Rossanet, *Peacemaking and peacekeeping in Yugoslavia*.
- 29 Hennis, 'Effectiviteit VN-vredesmissies kan en moet beter', Intranet Ministerie van Defensie 8 september 2016.
- 30 *The Blue Helmets*, 714, 722, 725, 728, 729, 771, 772. Het uitzenden van waarnemers ten opzichte van een omvangrijke vredesmacht is relatief goedkoop. Ter indicatie; het uitzenden van 65 militaire waarnemers naar Angola, of 50 militaire waarnemers naar Afghanistan kostte de VN respectievelijk ruim 570.000 en 630.000 dollar per maand. Het uitzenden van een 'kleine' vredesmacht naar Mozambique (variërend tussen de 3900 en 7000 militairen), of Rwanda (variërend tussen de 1400 en 5500 militairen) kostte de VN respectievelijk om en nabij 19,6 en 15,6 miljoen dollar per maand. Een grote of omvangrijke vredesmacht zoals bijvoorbeeld UNOSOM II (variërend tussen 15.000 en 28.000 militairen) in Somalië kostte gemiddeld 68,5 miljoen dollar per maand.
- 31 Bijleveld: 'VN-vredesoperaties van binnenuit verbeteren', Intranet Ministerie van Defensie 29 maart 2019.
- 32 Zie ook: Bartels, 'Ze ondermijnden mijn zekerheid'; Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*; Husum, *UN military observers*; Boeles, *Diplomaat in Uniform*; Van Cant, *Lessen in waanzin*; Van Cant, *De waanzin voorbij*; Van Dijk, *UNMO-actie naar Žepa*; Fredriksz, 'UNMO-belevenissen'; Gelissen, *De gijzeling*; De Haan, 'UNMO's in de knel'; Houkes, *Machteloos maar nuttig*; Van Kaathoven, 'Het werk van'; Kusters, 'Monitor missie van de EG

- in Joegoslavië'; Landry, 'The European Community Monitoring Mission in former Yugoslavia'; Marselis, 'Ervaringen van een UNMO'; Oversteeg, 'Alleen je aanwezigheid is al belangrijk'; Sizoo, 'Impressies van een waarnemer'; Thomas, 'Implementing the February 1994 peace plan'; Thomas, 'The role of relationships'; Tieland, *UNPROFOR 1992 – 1995*; Wondergem, *Je komt anders terug*.
- 33 Millet en Murray, *Military effectiveness*, xxi.
- 34 Na een aantal mandaatuitbreidingen voerde het UNPROFOR-hoofdkwartier het commando over eenheden en waarnemers in een drietal landen in voormalig Joegoslavië: UNPROFOR in Kroatië (vanaf maart 1995 UNCRO), UNPROFOR (II) in Bosnië-Herzegovina (vanaf maart 1995 heet deze missie als enige nog UNPROFOR) en UNPROFOR in Macedonië (vanaf maart 1995 UNPREDEP). Uiteindelijk ontstond er medio maart 1995 een *United Nations Peace Force* (UNPF)-organisatie in voormalig Joegoslavië waarbij de drie inzetgebieden een afzonderlijke missie en mandaat kregen. UNCRO in Kroatië, UNPROFOR in Bosnië-Herzegovina en UNPREDEP in Macedonië vielen nog wel onder dezelfde *force commander* en zijn UNPF-hoofdkwartier in Zagreb.
- 35 *UN archives and records management section*: Summary of AG-061, inventaris UNPROFOR en UNPF, 2.
- 36 Zie ook de Geraadpleegde bronnen en literatuur, Interviews.
- 37 Idem, Archieven.

Hoofdstuk 1

- 1 Hatto, 'From peacekeeping to peacebuilding', 495-515.
- 2 *Report of the Panel on United Nations Peace Operations* (Brahimi, A/55/305–S/2000/809), 21 augustus 2000; *Report of the High level Independent Panel on United Nations Peace Operations* (HIPPO), 16 juni 2015; *The future of UN peace operations: implementation of the HIPPO-recommendations*, 2 september 2015.
- 3 Boutellis en Novosseloff, 'Road to a better UN?', 2.
- 4 *The future of UN peace operations: implementation of the HIPPO-recommendations*, 2 september 2015.
- 5 *Action for Peacekeeping, declaration of shared commitments of UN peacekeeping operations*, 28 maart 2018. Toespraak secretaris-generaal VN Antonio Guterres, tijdens een bijeenkomst met de VN staf, 26 juli 2017, beschikbaar op: www.ccisua.org/2017/08/14/un-secretary-generals-town-hall-meeting-notes-from-the-un-staff-union; Boutellis en Novosseloff, 'Road to a better UN?', 2.
- 6 <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations>; <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>; Last, *Early warning*, 163-164.
- 7 VN-document: Resolutie (res) 2043, 21 april 2012.
- 8 'Syrian Opposition Urges U.N. Action After Observer Mission Suspended', *Wall Street Journal* 17 juni 2012.
- 9 Boutellis, 'Syria', <https://theglobalobservatory.org/2012/05/syria-a-un-observer-mission-like-no-other/>.
- 10 <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unsmis/mandate.shtml>

- 11 <https://theglobalobservatory.org/2012/05/syria-a-un-observer-mission-like-no-other/>. Deze ‘nieuwe’ uitdagingen waren: 1) Irregulier karakter zonder duidelijke confrontatielijnen en gevechten in stedelijke gebieden; 2) Niet alleen observeren van het staakt-het-vuren maar ook bewerkstelligen of stimuleren ervan; 3) Moeilijkheid om bepaalde vijandigheden toe te kennen aan één van de strijdende partijen; 4) De aanwezigheid van een ‘derde element’ – naast de regering en de oppositie – als onderdeel van de strijdende partijen vergrootte de dreiging voor de waarnemers; 5) Beperkte instemming van de regering voor de aanwezigheid van de VN.
- 12 Peter, *Measuring*.
- 13 *Report of the High level Independent Panel on United Nations Peace Operations* (HIPPO), 16 juni 2015.
- 14 De Coning en Drange, *Researching the effectiveness of peace operations. Action for Peacekeeping*, 28 maart 2018.
- 15 <https://effectivepeaceops.net/>.
- 16 Een soevereine staat wordt in dezen gezien als een actor die een monopolie heeft om een geweldinstrument in te zetten, belasting int, oorlog kan verklaren, het recht heeft interne disputen tussen burgers op te lossen en het exclusieve recht bezit zich te presenteren in de internationale gemeenschap. (Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*).
- 18 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 71-76.
- 19 MacQueen, *Peacekeeping*, 11-24.
- 20 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 71-76.
- 21 Diehl, *International peacekeeping*, 14-20. Zie ook: Wainhouse, *International peace observation*, 11-77.
- 22 Crawley e.a., *The long search*, 8.
- 23 Wainhouse, *International peace observation*, 11-77. In de meeste gevallen ging het hierbij om territoriale onenigheden in Europa, veelal door het uiteenvallen van het Duitse, Oostenrijk-Hongaarse en Russische rijk. Ook in Azië (Mosul en Manchuria conflict), Afrika (Ethiopië) en Zuid-Amerika (Chaco en Leticia) heeft de Volkenbond zich opgeworpen als scheidsrechter.
- 24 MacQueen, *Peacekeeping*, 28-38; Wainhouse, *International peace observation*, 7. De Volkenbond zette per missie een internationale troepenmacht variërend van 450 tot 3000 militairen in. Alleen bij de missies in het Saar-gebied en Silezië werd er een grotere internationale troepenmacht georganiseerd om de monitor- of onderzoekscommissies hun werkzaamheden onder veilige omstandigheden te laten uitvoeren.
- 25 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 76-81; Diehl, *International peacekeeping*, 14-20.
- 26 Zowel Wainhouse, Wiseman, Rikhye en Diehl hanteren de term *Peace Observation* als overkoepelende term voor de missies van de Volkenbond. MacQueen en Bellamy spreken over ‘*Plebiscite Peacekeeping*’. In beide gevallen gaat het voornamelijk om de inzet van onafhankelijke commissies.
- 27 Rikhye, *The theory and practice of peacekeeping*, 1.
- 28 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 76-81.
- 29 MacQueen, *Peacekeeping*, 27-28. De Volkenbond had enkel de mogelijkheid om *an act of war* te bestraffen met economische en diplomatieke sancties.
- 30 Diehl, *International peacekeeping*, 16; Thakur, *The United Nations*, 29.

- 31 MacQueen, *Peacekeeping*, 28; Diehl, *International peacekeeping*, 16.
- 32 Diehl, *International peacekeeping*, 16; MacQueen, *Peacekeeping*, 41-42.
- 33 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 76-81.
- 34 Diehl, *International peacekeeping*, 20-21. Voorbeelden: Het Aaland-dispuut, de Grieks-Bulgaarse crisis, het Pools-Litouwse conflict en de *plebiscite*-operaties.
- 35 Fetherston, *Towards a theory*, 1-7; Het Handvest heeft een drietal functies: Het beschrijft de structuur van de VN en de interne relaties tussen de verschillende organen. Het biedt het legale raamwerk van alle VN-activiteiten. Het stelt bepaalde normen over hoe staten zich internationaal dienen te 'gedragen'.
- 36 Fetherston, *Towards a theory*, 1-7; MacQueen, *Peacekeeping*, 57-58. De Veiligheidsraad bestaat uit 15 leden, waarvan de 5 permanente leden – China, Rusland, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten en Frankrijk – over een vetorecht beschikken. De andere vijf organen zijn: De secretaris-generaal met het Secretariaat, de Algemene Vergadering, *the Economic and Social Council* (ECOSAC), *the Trusteeship Council* en *the International Court of Justice* (ICJ). Tijdens het Korea conflict (1950-1953) werd de Veiligheidsraad buitenspel gezet door de inzet van het vetorecht van een van de permanente leden. Dit resulteerde in Resolutie 377 van de Algemene Vergadering: de formalisatie van het *uniting for peace*-principe waarbij de Algemene Vergadering beslissingsbevoegdheid kreeg over het herstellen van vrede en veiligheid indien de Veiligheidsraad niet in staat was een unanieme beslissing te nemen.
- 37 MacQueen, *Peacekeeping*, 57-58.
- 38 Williams, *Preventing War*, 6.
- 39 Dawson, *The Peacekeepers*, 5, 29-31.
- 40 Crowley e.a., *The long search*, 77-78, 85-86, 132, 214; Last, *Early warning*, 160-161; De militaire waarnemers van UNGOC voorzagen de *Consular Commission* en daarmee de Veiligheidsraad van militaire informatie over het tot stand komen van een wapenstilstand. Ook deden zij aanbevelingen over het vaststellen van een demarcatielijn met een bufferzone, om deze vervolgens te monitoren. UNSCOB bestond uit een observatie-macht die steekproefsgewijs de grenzen van Griekenland met Albanië en Joegoslavië observeerde en controleerde of er geen rebellen uit deze landen interfereerden in de Griekse burgeroorlog.
- 41 Koops e.a., *Oxford handbook*, 154, 179, 214, 222, 270-271. De VN ontplooiëde UNOGIL in Libanon (1958), UNYOM in Yemen (1963), UNIPOM in Pakistan en India (1965), DOMREP in de Dominicaanse Republiek (1965), UNGOMAP in Pakistan en Afghanistan (1988), en UNIIMOG in Iran en Irak (1988). Op DOMREP na waren dit allemaal missies die zich bemoeiden met interstatelijke problematiek. UNOGIL, UNYOM en UNMOGAP waren net als UNSCOB voornamelijk onderzoekend van aard. Monitors onderzochten vermeende schendingen van de gemaakte afspraken over interferentie in (potentiële) burgeroorlogen en rapporteerden hierover aan de Veiligheidsraad. DOMREP, UNIPOM en UNIIMOG betroffen het monitoren van militaire bestandsakkoorden, wapenstilstanden en troepenterugtrekkingen.
- 42 Het is opvallend dat de VN in de periode na UNEF I (en ONUC) geen uitgebalanceerde definitie levert van vredesoperaties, *peace observation of*

- peacekeeping. De *International Peace Academy*, geestelijk vader van onder meer het eerste *Peacekeeper's Handbook* (1978), omschreef *peacekeeping* als een synoniem voor een door de VN gesanctioneerde internationale beteugeling of controle van geweld. Pas in 1992 introduceerde secretaris-generaal Boutros Boutros-Ghali in zijn *Agenda for Peace* verdere definities van *Preventive diplomacy*, *Peacemaking*, *Peacekeeping* en *Peacebuilding*. Tot die tijd bleef een formele internationale VN-doctrine achterwege en gebruikte de VN decennialang de drie peacekeeping-basisprincipes als formele leidraad voor de uitvoering van vredesoperaties. White, 'Peacekeeping and International Law' in: Koops e.a., *Oxford handbook*, 44-45; www.un.org/en/charter-united-nations/chaptervi; www.un.org/en/charter-united-nations/chaptervii; *Peacekeeper's handbook*, 6; Sitkowsky, 'Reflections on the peacekeeping doctrine', 181-196.
- 43 <https://peacekeeping.un.org/en/departement-of-peace-operations>.
- 44 Boutellis, 'Syria'; Williams, *Preventing War*, 6.
- 45 Doyle en Sambanis, *Making war & building peace*, 12.
- 46 Dit zijn de belangrijkste contextuele eigenschappen van de inzet van waarnemers tijdens de Koude Oorlog. Alleen de missie DOMREP in de Dominicaanse Republiek betrof een inzet in een intra-statelijk conflict. Ook in Jemen woedde op het moment van de ontplooiing van UNYOM een burgeroorlog. Het doel van de waarnemers was echter niet om bestanden te observeren of te faciliteren in de burgeroorlog, maar om over de bemoeienis van de buurlanden met het conflict te rapporteren.
- 47 Walter-Dorn, *Keeping Watch*, 10.
- 48 Ten Cate, *Waarnemers op heilige grond*, 12, 32-43, 86, 195; Crawley e.a., *The long search*, 77-78, 85-86, 99-100, 125-126, 132, 190-191, 201-203; Dawson, *The Peacekeepers*, 65-73; Koops e.a., *Oxford handbook*, 157-158, 184, 275-281. Gezien het omvangrijke operatiegebied van de waarnemers hadden zij in Jemen (UNYOM) en later in Pakistan (UNIPOM) ook de mogelijkheid om de grensgebieden vanuit de lucht waar te nemen.
- 49 Koops e.a., *Oxford handbook*, 182-184, 271-272. In het geval van UNYOM bleven Saoedi-Arabië en, met name, Egypte zich bemoeien met de burgeroorlog die in Jemen woedde, en in het geval van UNMOGAP mengden Afghanistan en Pakistan zich continu met elkaars onrustige binnenlandse situatie.
- 50 Durch, *The evolution*, 237-271; Koops e.a., *Oxford handbook*, 182, 184, 272. Dit gold in zekere zin ook voor de later ontplooiende waarnemersmissie UNIIMOG en UNIKOM, die opereerden in respectievelijk Iran-Irak en Irak-Koeweit. Hier werden waarnemers in meer of mindere mate tegengewerkt door een van de betrokken partijen die maar beperkt meewerkten aan de gemaakte afspraken of doordat zij waarnemers beperkten in hun bewegingsvrijheid. Vanaf februari 1991 beïnvloedde de Amerikaans geleide invasie in Irak deze missies.
- 51 Ten Cate, *Waarnemers op heilige grond*, 16, 90-153, 191-198; Dawson, *The Peacekeepers*, 5, 225-246, 252-292.
- 52 Dawson, *The Peacekeepers*, 5, 225-246, 252-292; Koops e.a., *Oxford handbook*, 451; Last, *Early warning*, 165.
- 53 Sitkowsky, *Peacekeeping myth and reality*, 149; Crawley e.a., *The long search*, 427-433, 506-513, 536-543. Voorbeelden van gewapende vredesmachtsmissies die naast een monitormissies opereerden zijn: UNITAF

- naast UNOSOM in Somalië (Koops, e.a., *Oxford handbook*, 412); *Commonwealth of Independent States Peacekeeping Force (CISP KF)* naast UNOMIG in Georgië (Koops, e.a., *Oxford handbook*, 444), ECOMEG naast UNOMIL in Liberia (Koops e.a., *Oxford handbook*, 454-457), ECOWAS naast UNOMSIL in Sierra Leone (Koops e.a., *Oxford handbook*, 597).
- 54 Ten Cate, *Waarnemers op heilige grond*, 9-18, 90-153, 191-198; Crawley e.a., *The long search*, 247; Dawson, *The Peacekeepers*, 5, 225-246, 252-292; Koops e.a., *Oxford handbook*, 182-183.
- 55 Ten Cate, *Waarnemers op heilige grond*, 14, 16, 191-198; Crawley e.a., *The long search*, 123-125; Koops e.a., *Oxford handbook*, 281.
- 56 <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations>; Crawley e.a., *The long search*, 753.
- 57 Ahlquist, *Co-operation, Command and Control in UN Peacekeeping operations*, 105.
- 58 Sarafian, 'UN observer mission in Georgia', 14-19; *The Blue Helmets*, 711-775. <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations>; <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>; De VN ontplooië na de Koude Oorlog 'op zichzelf staande' waarnemersmissies in: Angola (UNAVEM I), Centraal Amerika (ONUCA), Irak/Koeweit (UNIKOM), West-Sahara (Minurso), Uganda/Rwanda (UNOMUR), Georgië (UNOMIG), El Salvador (UNOSAL), Liberië (UNOMIL), Libië/Tsjaad (UNASOG), Tadzjikistan (UNMOT), Guatemala (MINUGUA), Oost Timor (UNTAET) en Syrië (UNSMIS).
- 59 Durch, *The evolution*, 335-336; Koops e.a., *Oxford handbook*, 160-170; MacQueen, *Peacekeeping*, 80-92; Lefever, *Crisis in the Congo*, 24-25, 30-32. <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/onucF.html>. ONUC werd in Congo weliswaar geconfronteerd met een complex intra-statelijk conflict, multidimensionale onrust én werd tot twee keer toe uitgerust met een robuuster mandaat wat *peacekeepers* in staat stelde alle mogelijke middelen aan te wenden om een burgeroorlog in Congo te voorkomen. De missie bevatte geen militaire waarnemers, enkel politie waarnemers.
- 60 Koops e.a., *Oxford handbook*, 659, 673, 694, 709, 733; *The Blue Helmets*, 711-775. <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations>; <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>; Voorbeelden van missies met geïntegreerde waarnemerscomponenten zijn de VN-vredesmachten in: Namibië (UNTAG), Somalie (UNOSOM), Mozambique (ONUMOZ), Cambodja (UNTAC), Angola (UNAVEM II/III en MONUA), Kroatië/Bosnië (UNPROFOR), Macedonië (UNPREDEP), Kroatië (UNTAES), Rwanda (UNAMIR I), Congo (MONUC/MONUSCO), Sierra Leone (UNOMSIL/UNAMSIL), Centraal Afrika (MINURCAT/MINUSCA), Eritrea (UNMEE), Liberia (UNMIL), Burundi (ONUB), Zuid-Soedan (UNMIS), Ivoorkust (MINUCI/ONUCI) en Oost-Timor (UNMISSET).
- 61 Hatto, 'From peacekeeping to peacebuilding', 506, 512; Findlay, *Challenges*, 17-24.
- 62 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 129-137. Tijdens de Koude Oorlog was de missie in Congo (ONUC) de enige ervaring van de VN met een dergelijk complex conflict en mandaat, maar bevatte zoals vermeld geen militaire waarnemers.

- 63 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 119-120. De missies bleken niet voldoende uitgerust qua mandaat, richtlijnen, middelen, informatievoorziening, aantal troepen of politieke steun, wat leidde tot respectievelijk escalatie van het conflict, genocide en etnische zuiveringen.
- 64 Diehl en Balas, *Peace operations*, 57-60; Berdal, 'The state of UN peacekeeping', 2-3; Thakur, *The United Nations*, 43. Recent ontplooid missies naar Congo (MONUSCO, 2010), Mali (MINUSMA, 2014) en de Centraal Afrikaanse Republiek (MINUSCA, 2014) zijn hier sprekende voorbeelden van.
- 65 Elands, *Nederlandse militairen*, 71, 75; 'El Salvador. UN observer mission monitors human rights', 34; Kathman, 'United Nations Peacekeeping', 534; Williams, *Preventing War*, 10.
- 66 Last, *Early warning*, 157-158; *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping operations*, 59.
- 67 Elands, *Nederlandse militairen*, 71; Husum, *UN military Observers*, 321-324, 327-329; Kathman, 'United Nations Peacekeeping', 534.
- 68 Elands, *Nederlandse militairen*, 10; Williams, *Preventing War*, 10; Koops e.a., *Oxford handbook*, 351-360, 408, 418, 423, 455-456, 463, 493, 496, 557, 564-566, 684. Voorbeelden van missies met een veelzijdige rol voor waarnemers aangaande hun rapportage- en bemiddelingswerkzaamheden zijn die in El Salvador (ONUSAL), Namibië (UNTAG), Kosovo (UNMIK), Somalië (UNOSOM I), Mozambique (ONUMOZ), Liberië (UNOMIL), Rwanda (ONUMUR en UNAMIR I), Tadzjikistan (UNMOT), Guatemala (MINUGUA) en Angola (MONUA).
- 69 Koops e.a., *Oxford handbook*, 297, 365, 466, 631, 672. In het geval van onder meer UNAVEM II en III en UNAMSIL waren er nog waarnemers van de voorgaande missie in het operatiegebied.
- 70 Nordli, *Methods and Techniques*, XII, 269.
- 71 Last, *Early warning*, 172; Roberts, 'The crisis in UN peacekeeping', 101-105.
- 72 *The Blue Helmets*, 711-775; <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations>.
- 73 Koops e.a., *Oxford handbook*, 339-340, 373-373, 384, 396, 409, 430-440, 634; <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2facts.html>; <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/9/20/trigger-happy-autonomous-and-disobedient-nordbat-2-and-mission-command-in-bosnia>. De missies UNTAG, ONUMOZ, UNOSOM I, UNAVEM II, UNTAC en UNAMIR I bevatten geen resoluties gebaseerd op Hoofdstuk VII van het VN-Handvest en hadden daarmee geen vredesafdwingende bevoegdheden. UNOSOM II in Somalië had wel vredesafdwingende bevoegdheden, maar had geen militaire waarnemers meer in zijn peacekeepers-bestand gedurende de missie (VN-document S/25354, paragraaf 71 en 75, 3 maart 1993). De waarnemers van UNOSOM I opereerden wel naast de Amerikaans geleide peace-enforcement missie UNITAF, maar trokken beiden in het voorjaar van 1993 terug na de komst van UNOSOM II. Bovendien verkreeg UNPROFOR met de aanneming van resolutie 770 medio augustus 1992 al de eerste peace-enforcement-bevoegdheden, waar UNOSOM II pas medio maart 1993 ontplooid.
- 74 VNA, DPKO, S-1827-0004-0001, UN observation and monitoring missions – a way ahead, 22 April 1998.

- 75 Zie ook: Bellamy en Williams, *Understanding Peacekeeping*; Cassidy, *Peacekeeping in the abyss*; Diehl en Balas, *Peace operations*; Durch & Berkman, *Who should keep the peace*; Durch, *Twenty-first-century peace operations*; Hillen, *Blue Helmets*; Last, *Theory, doctrine and practice of conflict de-escalation in peacekeeping operations*; Van der Lijn, *Walking the tightrope*; Thakur, *The United Nations*; Wainhouse, *International peace observation*; *Agenda for Peace*; *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and guidelines* (Capstone-doctrine); Leidraad doctrine publicatie III (LDP III), *vredesoperaties*.
- 76 Durch, *Twenty-first-century Peace Operations*, 5-11; Smith, 'The requirement for the UN', 9.
- 77 Nordli, *Methods and Techniques*, VI-IX.
- 78 Voorbeelden van onafhankelijke missies: UNMOGIP, UNAVEM I, ONUCA, UNOSAL, UNMOT en UNSMIS. Voorbeelden van onafhankelijke missies, maar opererend naast, en samenwerkend met, een bewapende vredesmacht: UNTSO met UNEF I, UNEF II, UNDOF en UNIFILN; UNOSOM naast UNITAF en UNOMUR naast UNAMIR I. Voorbeelden van missies waar waarnemers als geïntegreerd onderdeel van een bewapende vredesmacht opereerden: UNTAC, ONUMOZ, UNPROFOR, ONUB of MONUSCO, waarbij de bewapende vredesmacht al dan niet beschikte over vredesafdwingende bevoegdheden.
- 79 Koops e.a., *Oxford handbook*, 93; Day e.a., *Assessing the effectiveness of UNMISS*; Lijn, van der e.a., *Assessing the effectiveness on MINUSMA*; Novosseloff, e.a., *Assessing the effectiveness of the UN missions in the DRC*; Williams, e.a., *Assessing the effectiveness on AMISOM*.
- 80 De Coning en Romita, *Monitoring and evaluation*, 5. De auteurs baseren de gebruikte definities op de *Glossary of key terms in evaluation and results based monitoring* van het *The Organisation for Economic Co-operation and Development's* (OECD) en hun *Development Assistance Committee* (DAC).
- 81 Peen-Rodt, *The European Union*, 18; De Coning en Drange, *Seminar report*, 7.
- 82 Başar en Sigri, 'An analysis of assessment of peacekeeping operations', 391-392; Peter, *Measuring*, 6.
- 83 Koops e.a., *Oxford handbook*, 93.
- 84 Aune en De Carvalho, *Assessing complex peace operations*, 9; Diehl en Balas, *Peace operations*, 141-145.
- 85 Peter, *Measuring*, 9-12.
- 86 Diehl en Balas, *Peace operations*, 149.
- 87 Zie ook: Diehl en Balas, *Peace operations*; Doyle en Sambanis, *Making war & building peace*; Fortna, *Does peacekeeping work?*; Howard, *UN Peacekeeping in Civil wars*; Van der Lijn, *Walking the tightrope*; Meharg, *Measuring what matters*.
- 88 Fortna, *Does peacekeeping work?*, 10-16.
- 89 Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*; De Coning en Drange, *Seminar report*, 8.
- 90 Aune en De Carvalho, *Assessing complex peace operations*, 7, 19-20.
- 91 De Coning en Romita, *Monitoring and evaluation*, 6-7; Peter, *Measuring*, 4-5.
- 92 Hultman e.a., *Peacekeeping in the midst of war*, 29.

- 93 Baldwin, 'Success and failure in foreign policy', 167-182; Bratt, 'Assessing the success', 67. Zoals bij handel of economie de mate van succes gedefinieerd kan worden op basis van de hoeveelheid winst (in dit specifieke voorbeeld de standaard parameter of waarde), kan dit bij succes van vredesmissies niet.
- 94 Peter, *Measuring*, 4.
- 95 Peen-Rodt, *The European Union*, 30.
- 96 Peter, *Measuring*, 5. Sommige studies combineren beide methodes. Zie ook: Fortna, *Does peacekeeping work?*; Howard, *UN Peacekeeping*.
- 97 Koops e.a., *Oxford handbook*, 93.
- 98 Bratt, 'Assessing the success', 64-66; Brown, 'United Nations peacekeeping'. Dit is één van de drie succescriteria die Marjorie Ann Brown destilleert.
- 99 Diehl, *International peacekeeping*, 33-36; Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*, 29-36, 42-48.
- 100 Diehl, *International peacekeeping*, 33; Diehl en Balas, *Peace operations*, 146.
- 101 Howard, *UN Peacekeeping*, 6-7.
- 102 Druckman en Stern, 'Evaluating peacekeeping missions', 152; Johansen, 'How should we measure', 307-310; Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 31-32; Peen-Rodt, *The European Union*, 19-22; Peter, *Measuring*, 8;
- 103 Peen-Rodt, *The European Union*, 19-21, 29-34.
- 104 Brocades Zaalberg, *Soldiers and Civil Power*, 11.
- 105 Bratt, 'Assessing the success', 69-70; Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*, 29-36, 42-48; Pushkina, 'A recipe for success?', 134-135.
- 106 Pushkina, 'A recipe for success?', 134-135.
- 107 Paris, *At war's end*, 59; Peter, *Measuring*, 8.
- 108 Koops e.a., *Oxford handbook*, 96-99.
- 109 Day, *Assessing the effectiveness of UNMISS*, 25-27; *SOP 001 – SOP Operational Analysis*.
- 110 Novosseloff, *Assessing the effectiveness of the UN missions in the DRC*, 28-29.
- 111 Howard, *UN Peacekeeping*, 6-7.
- 112 Reagan, 'Conditions of successful third party intervention', 336-359; Peen-Rodt, *The European Union*, 29-34.
- 113 Koops e.a., *Oxford handbook*, 95-96.
- 114 Winslow, 'Strange bedfellows'.
- 115 Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*, 13-15.
- 116 Zie ook: Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*; Diehl en Balas, *Peace operations*; Fortna, *Does peacekeeping work?*; Howard, *UN Peacekeeping*; Johansen, 'How should we measure'; Van der Lijn, *Walking the tightrope*; Başar en Sigri, 'An analysis of Assessment of peacekeeping operations'.
- 117 Diehl en Balas, *Peace operations*, 148, 182-188; Howard, *UN Peacekeeping*, 8-14; Doyle en Sambanis, *Making war & building peace*, 72-93; Pushkina, 'A recipe for success?', 138-145.
- 118 Diehl en Balas, *Peace operations*, 148, 161-182; Howard, *UN Peacekeeping*, 14-20; Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 29-34; Garb, 'Evaluating the success of peace operations', 50-58. Pushkina, 'A recipe for success?', 138-145.

- 119 Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*.
- 120 Howard, *UN Peacekeeping*, 8-11.
- 121 Bellamy en Williams, *Understanding peacekeeping*, 279-284; Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 29.
- 122 Van der Lijn, *Walking the tightrope*, 29-31.
- 123 Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*, 48-52.
- 124 Idem, 59; Howard, *UN Peacekeeping*, 10; Johansen, 'How should we measure', 307-308.
- 125 Howard, *UN Peacekeeping*, 11-13.
- 126 Diehl en Druckman, *Evaluating peace operations*, 48-52.
- 127 Ibidem; Peen-Rodt, *The European Union*, 18-34.
- 128 NATO Allied Joint Doctrine (AJP-01(D)), 1-4 – 1-6; Joint Publication – 1, I-7 – I-8; British Defence Doctrine, 1.8-1.13; Nederlandse Defensie Doctrine (NDD), 27.
- 129 Nederlandse Defensie Doctrine (NDD) 2019, 30.
- 130 Idem, 27-28.
- 131 Idem, 30-31.
- 132 Millet en Murray, *Military effectiveness*, 1-4.
- 133 De mandaatformulering door de internationale organisaties geldt in dit geval als politiek/militair strategische einddoel. Dit is feitelijk een rudimentair aftreksel van de wenselijke politiek-strategische eindsituatie geformuleerd door de vertegenwoordigingen van alle lidstaten. De operationalisering van het einddoel leidt tot operationele doelstellingen die behaald moeten worden. De *head of mission* en de *chief military observer* doen dit voor de waarnemers van respectievelijk de ECMM en UNPROFOR.
- 134 SOP 001 – SOP Operational Analysis.

Hoofdstuk 2

- 1 NIMH, CV, UU, dossier Brinkhof, Brief van Anneke aan Jacques Brinkhof, 4 mei 1992.
- 2 Idem, Memoires Jacques Brinkhof, militair waarnemer voor de Verenigde Naties in het voormalig Joegoslavië, 4 mei 1992; Interview Jacques Brinkhof, 7 en 18 mei 2018.
- 3 Zie ook: Detrez, *De sloop van Joegoslavië*; Silber en Little, *Death of Yugoslavia*; Woodward, *Balkan Tragedy*.
- 4 Zie ook: Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 125-132.
- 5 Woodward, *Balkan Tragedy*, 35, 40.
- 6 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 123-124, 135-139; Woodward, *Balkan Tragedy*, 26. Tito bouwde binnen het socialistische Joegoslavië een federaal politiek systeem op een fundament van een zekere neutraliteit en onafhankelijkheid. Het federale bestuur was georganiseerd rond vier organen. De Unieraad, de Uitvoerende Unieraad, de Raad van de Republieken en Autonome Gebieden en de Presidentiële Raad. De Raad van de Republieken en Autonome Gebieden was het belangrijkste. In die Raad hadden de Republieken twaalf afgevaardigden en de Autonome Gebieden acht. Beslissingen over onder meer handel, budget van het Joegoslavische Volksleger, elektriciteit, spoorwegen, en nationale economie moesten unaniem worden genomen. De Presidentiële Raad was ook belangrijk. Het collectieve presidentschap bestond uit acht afgevaardigden van de

Republieken en Autonome Gebieden – iedere deelstaat één afgezant – en de bevelhebber van het Joegoslavische Volksleger. Om beurten vervulde een van de vertegenwoordigers de symbolische rol van president van Joegoslavië. Het presidentschap was als collectief, bevelhebber van het Volksleger en vertegenwoordigde de federatie in binnen- en buitenland. Zo hadden de Republieken en Autonome Gebieden binnen de instellingen van het federale bestuur een nagenoeg gelijkwaardige positie. Bovendien moesten besluiten van de belangrijkste federale organen – de Raad van de Republieken en Autonome Gebieden en de Presidentiële Raad – unaniem worden genomen.

- 7 Glenny, *De ondergang*, 21.
- 8 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 153, 179.
- 9 Idem, 179-186.
- 10 Idem, 185.
- 11 Glenny, *De ondergang*, 39-42.
- 12 *Srebrenica*, 111-113; Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 186, 192-193. Ondertussen werden Albanese partijfunctionarissen onder druk van Milošević buitenspel gezet en voerde de Servische president een aantal amendementen op de federale grondwet door die de bevoegdheden van de Republiek Servië in de Autonome Gebieden vergrootte.
- 13 Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 68-70; *Srebrenica*, 113-115. De Sloveense regering zette zich sinds februari 1987 steeds nadrukkelijker af tegen de federale eenheidsstaat en de toenemende Servische dominantie daarin. Steeds meer ‘autonome groepen’, burger- en jongerenorganisaties en pacifistische bewegingen voerden in Slovenië actie tegen uiteenlopende maatschappelijke problemen. Het leidde in 1988 tot de arrestatie van vier journalisten die door een militaire rechtbank in het Servo-Kroatisch werden veroordeeld voor het openbaren van militaire geheimen. Deze gebeurtenis versterkte de Sloveense drang naar onafhankelijkheid en democratie.
- 14 Glenny, *De ondergang*, 40, 46-49; *Srebrenica*, 123-124; Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 47-48. In 1990 nam Servië uiteindelijk een nieuwe grondwet aan die de soevereiniteit van Kosovo ophief. In de praktijk kwam het erop neer dat nagenoeg alle onderdelen van het openbare leven werd gezuiverd van alles wat Albanees was.
- 15 *Srebrenica*, 118, 127-129. Ook de economische belangen en de zienswijzen van het te voeren beleid op dit vlak van de republieken stonden lijnrecht tegenover elkaar. Al langere tijd pleitten Slovenië en Kroatië voor een liberalere vrijemarkteconomie terwijl Servië en Montenegro staatscontrole wilden behouden.
- 16 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 193-196.
- 17 *Srebrenica*, 119; Woodward, *Balkan Tragedy*, 115. Milošević stelde voor de bijeenkomst zonder de Slovenen voort te zetten. Volgens de Kroatische delegatie en de andere twee republieken, Bosnië-Herzegovina en Macedonië, was dit onmogelijk en ook de Kroatische afgevaardigden stapten op.
- 18 *Srebrenica*, 124, 132.
- 19 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 195-197.
- 20 Idem, 200-202; *Srebrenica*, 128-129, 138, 140-143; Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 145.
- 21 *Srebrenica*, 132, 136.

- 22 Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 106-109.
- 23 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 200; *Srebrenica*, 141-144.
- 24 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 65.
- 25 *Srebrenica*, 195.
- 26 Wijnaendts, *Joegoslavische Kroniek*, 17-18, 56-57, 70.
- 27 Dit betrof de secties: operatiën, *tasking*, transport & logistiek, helikopters, communicatie, financiën & administratie, personeel, veiligheid, medisch, *public affairs/spokesmen*, en een kwartiermaker sectie.
- 28 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, Non paper NL, 30 november 1991; Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 72-73.
- 29 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, KL16726/D, Nota van directie personeel Koninklijke Landmacht aan Chef van de Landmachtstaf over voorlopige voorzieningen Nederlandse monitoring Mission Yugoslavia, 13 augustus 1991; Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 65.
- 30 Zie ook: *Srebrenica*, 189-230.
- 31 *Srebrenica*, 132.
- 32 Glenny, *De ondergang*, 21-23.
- 33 *Srebrenica*, 129, 131.
- 34 Idem, 235-236, 329, 371-372, 384-385, 400. Zie ook: Idem, 251-260, 327-395; Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 47-63, 65-81; Lucarelli, *Europe and the breakup of Yugoslavia*, 18-36; Wijnaendts, *Joegoslavische Kroniek*, 56-145.
- 35 Doyle, *Witness*, 17; O'shea, *The modern Yugoslav conflict*, 21-25.
- 36 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 48-49, 66.
- 37 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, Non paper NL, 30 november 1991; dossier memoranda of understanding, relevant agreements; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 282-286, 298-299.
- 38 SIB-def, AVJ, DAB, dossier DB-26, nr D91/437, Nota D-DAB aan MinDef over uitbreiding van de EG-waarnemers missie in Joegoslavië, 6 september 1991.
- 39 EEAS, archief ECMM91YU European Monitoring Mission in Yugoslavia (ECMM), box 31, A070-010 cpe/pres/hag 433, COREU on consolidated report monitor mission, 24 juli 1991; Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 52-54; Doyle, *Witness*, 18-22, 45, 53, 192; Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 66.
- 40 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, Non paper NL, 30 november 1991; SIB-def, AVJ, DCBC, DB-736, European Community Monitoring Mission – samenvatting operatie DCBC, 7 januari 1994.
- 41 Zie ook: *Srebrenica*, 385-394.
- 42 VN-document: res 721, 27 november 1991.
- 43 *The Blue Helmets*, 488; VN-document: res 724, 15 december 1991.
- 44 O'shea, *The modern Yugoslav conflict*, 25-26. 16 december besloot de EG om de onafhankelijkheid van Slovenië en Kroatië na 15 januari 1992 te erkennen, indien de onafhankelijke Badinter-commissie zou beoordelen of de landen voldeden aan de criteria voor erkenning.
- 45 *Srebrenica*, 468-473.
- 46 Doyle, *Witness*, 62-64.
- 47 De nieuw gevormde Servische republieken in Kroatië en Bosnië-Herzegovina kregen in het voorjaar ook de beschikking over hun eigen krijgsmachten. Per 19 maart 1992 fuseerden de lokale Servische Territoriale

- Verdedigingseenheden in Kroatië en de “vredesmacht” die Belgrado had gestuurd om de Krajina te “verdedigen” tegen de Kroaten naar het leger van de RSK: *Srpska vojska Krajine* (SVK). Op 12 mei 1992 waren de Bosnisch-Servische onderdelen van het JNA afgescheiden en omgevormd tot het *Vojska Republike srpske* (VRS), het leger van de Republika Srpska. Het JNA zelf werd op 20 mei 1992 opgeheven als uitvloeisel van de opheffing van de Socialistische Federatieve Republiek Joegoslavië, per 27 april 1992. Vanaf dat moment vormen eenheden in Servië en Montenegro samen het Joegoslavische leger: *Vojska Jugoslavije* (VJ). Zowel het VSK en het VRS behielden lijntjes met Belgrado.
- 48 Goulding, *Peacemonger*, 300, 306-307; Horner en Connor, *The good international citizen*, 341. De lopende operatie in Cambodja, het vooruitzicht van een nieuwe operatie in Angola en de uitbreiding van de missie in El Salvador maakte de secretaris-generaal niet enthousiast voor een grote inzet in voormalig Joegoslavië.
- 49 *Srebrenica*, 394.
- 50 VN-documenten: S/23363, par 26, 5 januari 1992; res 727, 8 jan 1992; *Srebrenica*, 489; Horner en Connor, *The good international citizen*, 344.
- 51 SIB-def, AVJ, KL-OPS/Lessons Learned, DB 456, experiences in and lessons from UN operations in Yugoslavia by J.B. Wilson (hierna: experiences J.B. Wilson), datum onbekend.
- 52 VNA, DPKO S-1830-0009-0004, working paper on the United Nations military liaison officers in Yugoslavia, UN headquarters (hierna: working paper), 7 jan 1992; S-1828-0006-0007, notes for the guidance of military liaison officers on assignment – UN advance mission in Cambodia/UN military liaison operation in Yugoslavia, 4 november 1991/februari 1992; Verklaring van Wilson voor International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 17 mei 2005, www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/050517IT. De taken van de liaisonofficiëren waren grotendeels gebaseerd op de eerdere ervaringen van de VN in Cambodja tijdens de missie UNAMIC. Nederland had geen aandeel in de 50 MLO's die vanaf 14 januari actief waren op de Balkan.
- 53 VNA, DPKO S-1834-0053-0006, fax SMLO to USG on tentative reinforcement of UNMLOY, 5 februari 1992; faxes MSC-065 and MSC-068, 6 en 7 februari 1992; De MLO's hadden de status van militaire waarnemer. Hierdoor hadden zij onder meer recht op CTO. Daarnaast roteerden MLO's om uiteenlopende redenen geregeld. Hierdoor waren nagenoeg nooit 50 MLO's actief in het operatiegebied. Om dit aantal toch zo veel als mogelijk te bereiken werd het aantal verhoogd naar 75.
- 54 VNA, DPKO S-1830-0009-0004, crypto fax SMLO to HQ Belgrado on UNMLOY reinforcement, 4 feb 1992; S-1830-0008-0017, message SMLO to USG on MLO Yugoslavia manning, 29 jan 1992; S-1834-0053-0006, faxes on UNMLOY reinforcements, februari 1992; VN-documenten: S/23513, par 22, 6 feb 1992; res 740, 7 feb 1992.
- 55 EEAS, ECMM, Box 31, A070-030, memorandum on cooperation between ECMM and UNMLO, 10 januari 1992; AEUR, ECMM 50.16A, coreu 14661/17319, meeting between HOM and Col John Wilson, 22 januari 1992.
- 56 VN-document: S/23513, par 5, 19, 20, 4 februari 1992.

- 57 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 233-234. Na de Europese erkenning van Slovenië en Kroatië leek het erop dat het Servische probleem in Kroatië niet langer een prioriteit was voor Milošević. De kans om deze gebieden te annexeren was immers klein. Zijn invloed op de Servische politieke koers in Kroatië bleef evenwel groot.
- 58 VNA, UNPROFOR, S-1838-0192-0007, Orders for Advance Party UNPROFOR, 11 maart 1992; COO UNPROFOR on Deployment of recce & HQ teams on 16 march, 14 maart 1992; VN-documenten: res 743, 21 februari 1992 en res 749, 7 april 1992; MacKenzie, *Peacekeeper*, 99-110; *Srebrenica*, 495-497.
- 59 AEUR, ECMM 50.16A, coreu 15638/18441, visit of HOM to Split area 8-10 feb 1992, 17 feb 1992; coreu 15321/18106, access to Krajina for ECMM teams, 7 feb 1992; Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 151-153; Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 202-204.
- 60 AEUR, ECMM 50.16A, coreu 20357/23950, ECMM operations in Krajina, 28 mei 1992; 50.16B, coreu's 20522, 20990, 21152, weekly summary, 2, 8 en 17 juni 1992.
- 61 SSA-buza, DDI, DEU, inv.nr. 03319, CPE 1239, overall assessment of ECMM operations (hierna: overall assessment), 23 juni 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, 100 dagen Joegoslavië, dagboek van een EEG monitor (hierna: dagboek Faber), 85; dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 24; Maloney, 'Operation Bolster', 34.
- 62 VNA, DPKO S-1828-0013-0004, the notes for the guidance of military observers and police monitors (hierna: notes for guidance), 1 maart 1992.
- 63 SIB-def, AVJ, DAB, dossier DB-26, D92/125, nota directeur DAB aan min-def over UNPROFOR, 11 maart 1992; *Srebrenica*, 509.
- 64 NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, dagboek ik zie ik zie wat jij niet ziet deel 1.
- 65 ECMM kende deze verdeling logischerwijs niet omdat zij geen onderdeel uitmaakte van een grotere vredesmacht. De ECMM werd zowel personeel-logistiek als operationeel aangestuurd door de afgevaardigden van de EG in Brussel en hun vertegenwoordiger in het uitzendgebied de *head of mission*.
- 66 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, UNPF force commander (FC) end of mission report, UNMO in UNPROFOR post mission report (hierna EOM-rapport), 3-4, 26-27. Elk UNMO-sectorhoofdkwartier bestond naast de SMO uit een aantal stafofficieren: een *deputy senior military observer (DSMO)*, een *operations officer (OPSO)*, een *military information officer (MIO)*, een *logistic officer (LOGO)* en een *military administration officer (MAO)*.
- 67 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 3-4.
- 68 Wiebes, *Intelligence*, 127.
- 69 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 26-27; NIMH, CV, UU, dossier Brinkhof, fax SMO sector Zuid aan CMO, 27 mei 1992; fax SMO sector West aan CMO, 27 mei 1992; Wiebes, *intelligence*, 39; Interviews: Bo Pellnas, 18 januari 2018; Gerard Bastiaans, 11 januari 2018; Jarl Lundgren, 15 maart 2018 en Werner Posthumus, 15 mei 2018.
- 70 Zie ook: *Joint Doctrine Publicatie 2*, Inlichtingen, 48-60.
- 71 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, Non paper NL, 30 november 1991.

- 72 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, Deployment of UNMO groups sector North and sector South, 27 mei 1992; fax DCMO to SMOs on Posting UNMOs, 28 mei 1992; fax UNMO HQ Sarajevo to UNMO HQ Belgrado on UNMO deployment, 2 juni 1992.
- 73 Zie ook: Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 66-70; Doyle, *Witness*, 81-202; Glenny, *The fall*, 163-169; Srebrenica, 516-526; Woodward, *Balkan Tragedy*, 278-284. De Bosnisch Servische Parlementariërs werden door de SDA buitengesloten tijdens de stemming voor een referendum over de onafhankelijkheid van Bosnië-Herzegovina. Zonder Bosnisch-Servische inbreng werd besloten dat het referendum in het weekend van 29 februari en 1 maart 1992 gehouden zou worden. De Bosnische Serven bleven massaal weg bij deze stemming en 99,4% van de stemmende Moslims en Kroaten stemden pro-onafhankelijkheid. Op 3 maart 1992 riep president Izetbegovic vervolgens de onafhankelijke staat Bosnië-Herzegovina uit en op 5 maart verzocht hij de regeringsleiders van de EG wederom om erkenning hiervan. In navolging hiervan werden de Bosnische partijleiders van de SDA, SDS en HDZ het in Lissabon op 18 maart 1992 eens over een indeling in kantons van Bosnië-Herzegovina, zoals voorgesteld door de Portugese EG-vertegenwoordiger José Cutileiro. Op 24 maart 1992 kwam president Izetbegovic, onder Amerikaanse druk, echter terug op deze afspraken waarna de drie delegaties tot aan 1995 geen consensus meer bereikten over een interne verdeling. Dit had een averechts effect op de toch al wankelende verstandhouding.
- 74 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 51.
- 75 Srebrenica, 546-547.
- 76 VN-documenten: S/23836, 24 april 1992; S/23900, 12 mei 1992; Srebrenica, 546-548.
- 77 NIMH, CV, UU, dossier Lundgren, warning order for activation of Mostar (mike) sector, 18 april 1992; dossier Brinkhof, oporder 1/92 Mostar from UNMO HQ, 22 april 1992; Interview Jarl Lundgren, 15 maart 2018; VN-document: S/23844, par 7, 24 april 1992.
- 78 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, Monthly summary of Military Observers, 30 april 1992; fax UNMO HQ to UNMO-sector HQ B en Z on Sector and zone wise location of UNMO's, 25 mei 1992; Srebrenica, 547.
- 79 NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 18; Doyle, *Witness*, 164. De teams uit Bihać en Banja Luka werden teruggestuurd naar Kroatië en het Tuzla/Doboj-team vertrok naar Sarajevo.
- 80 AEUR, ECMM 50.16A, coreu 19033/22405, suspension of activities by ECMM teams in northern Bosnia Herzegovina, 30 april 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 21; Doyle, *Witness*, 187, 189-191.
- 81 MacKenzie, *Peacekeeper*, 191; Doyle, *Witness*, 203, 215.
- 82 Goulding, *Peacemonger*, 315; MacKenzie, *Peacekeeper*, 198-200.
- 83 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, Interoffice memorandum (hierna: im) on UNTSO/UNIKOM UNMO's, 12 juni 1992; VN-documenten: S/24075, par 5, 6 juni 1992; res 758, par 1, 2, 3, 8 juni 1992; res 761, 29 juni 1992; Tevens werden er 1000 extra VN-militairen geautoriseerd voor deze nieuwe opdracht.
- 84 Srebrenica, 586-594; MacKenzie, *Peacekeeper*, 217-247.

- 85 Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 255-256.
- 86 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, Executive order for opening HQ UNMO/UNPROFOR at Belgrade, 24 juni 1992. Verklaring van Wilson voor ICTY, 17 mei 2005, www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/050517IT.
- 87 VN-document: S/24188, 26 juni 1992; MacKenzie, *Peacekeeper*, 130-135. De Serven wilden de *pink zones* natuurlijk niet opgeven en de Kroatische autoriteiten vonden dat zij niet meer Kroatisch grondgebied onder VN-controle hoefde te stellen dan afgesproken was in 1991.
- 88 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, daily sitrep sector South, 22 juni 1992; NIMH, CV, UU, dossier Van Knijff, Report of proceedings by NZ-UNMO Gwyn Rees (hierna: report of proceedings), juni 1992; Interview Werner Posthumus, 15 mei 2018. De CMO-taak in Kroatië werd, gedurende het commandantschap van CMO Wilson in Sarajevo waargenomen door de Nieuw-Zeelandse luitenant-kolonel Richard Gray.
- 89 AEUR, ECMM 50.16B, coreu's 20522, 20990, 21152, 21368, monitoring activity and weekly summary 3, 12, 17, 24 juni 1992; SSA-buza, DDI-DEU 03319, CPE 1272, sixteenth progress report, 29 juni 1992.
- 90 NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, Mandate of UNPROFOR; VN-documenten: S/24188, par 16, 17, 26 juni 1992; S/24600, par 25, 28 sept 1992.
- 91 Krediet en Poharnok, 'UNTSO waarnemer verhuist', 23; Buurman en Poharnok, 'Het vervolg', 4-6.
- 92 SIB-def, AVJ, DAB, dossier DB-26, D92/272, Nota plv. D-DAB aan min-def, verzoeken van de VN om enkele extra waarnemers voor Sarajewo, 22 juni 1992; D92/287, Nota plv. D-DAB aan min-def, verzoek extra waarnemers voor UNPROFOR II, 8 juli 1992.
- 93 Detrez, *De sloop van Joegoslavië*, 297.
- 94 SSA-buza, DVL, 00418, Overzicht relevant agreements, 13 februari 1992. In totaal werden er tussen juli 1991 en januari 1992 maar liefst 15 wapenstilstanden beklonken.
- 95 NIMH, CV, ECMM, dossiers Memoranda of Understanding (MOU), Memorandum of Understanding on the Monitor Mission to Yugoslavia (hierna: MOU), 7 juli 1991; Memorandum of Understanding on the extension of monitoring activities of the Monitor Mission to Yugoslavia (hierna: MOU on extension), 1 september 1991; VN-document: res 743, 21 februari 1992.
- 96 NIMH, CV, ECMM, dossier MOU, MOU, 7 juli 1991; fax HQ ECMM to UN commission of experts on ECMM background / Standard Operating Procedures, 28 november 1993; NIMH, CV, UU, dossier Brinkhof, memorandum HQ UNPROFOR to sectors on takeover of UNMO tasks by UNPROFOR sectors, 17 april 1992; VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, Monthly summary of Military Observers, 30 april 1992; VN-document: S/23280 par 13, ANNEX III, 11 december 1991; Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 65-66. Het opschorten van onafhankelijkheidsmaatregelen betrof onder andere het verwijderen van nationale symbolen zoals vlaggen bij grensposten.
- 97 VN-document: S/24075, 6 juni 1992. Zie ook: ANNEX A van S/24075; MacKenzie, *Peacekeeper*, 199-200; *Srebrenica*, 580.

- 98 NIMH, CV, ECMM, dossiers MOU, MOU on extension, 1 september 1991; Memorandum of Understanding on monitoring activities in Bosnia-Herzegovina (hierna: MOU Bosnië), 1 oktober 1991; Agreement on prolongation and extension of activities of the monitor mission to Yugoslavia, 14 oktober 1991; NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, Mandate of UNPROFOR; VNA, DPKO S-1828-0013-0004, notes for guidance, 1 maart 1992; VN-documenten: S/23280 par 13, ANNEX III, 11 december 1991; S/23592, par 22, 15 februari 1992; S/24188, par 16, 17, 26 juni 1992; S/24600, par 25, 28 sept 1992.
- 99 Eriksson, 'Intelligence and peacekeeping', 4; Johnston, 'No cloak and dagger required', 102.
- 100 Smith, 'Intelligence', 174.
- 101 Steel, *Peacekeeping intelligence and information peacekeeping*, 524; Norheim-Martinsen en Ravndal, 'Towards intelligence-driven peace-operations?', 457-460.
- 102 Eriksson, 'Intelligence and peacekeeping', 4; Johnston, 'No cloak and dagger required', 103-104.
- 103 Johnston, 'No cloak and dagger required', 105-106.
- 104 Wiebes, *Intelligence*, 121, 124, 126, 138, 150.
- 105 Idem, 83-84.
- 106 Chesterman, 'Does the UN have intelligence?', 152; Eriksson, 'Intelligence and peacekeeping', 12; Wiebes, *Intelligence*, 83.
- 107 Johnston, 'No cloak and dagger required', 102-112.
- 108 NIMH, CV, ECMM, dossier MOU, MOU Bosnië, 1 oktober 1991; VNA, DPKO S1828-0003-0005, command directive USG to SMLO (hierna: command directive), 10 januari 1992; S-1830-0009-0004, working paper, 7 jan 1992; VN-documenten: S/23513 ANNEX II, 4 feb 1992; S/23280, par 13, ANNEX III, 11 december 1991.
- 109 Doyle, *Witness*, 54; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 284.
- 110 VNA, DPKO S1828-0003-0005, command directive, 10 januari 1992.
- 111 VNA, DPKO S-1830-0009-0004, implementing accord 2 January 1992, Liaison and monitoring arrangements, jan 1992; S-1831-0014-0008, tasks of military observers for the implementation of security council resolution 776, parts a, b, d, 15 oktober 1992; NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, dagboek ik zie ik zie wat jij niet ziet deel 1; dossier Van Knijff, Report of proceedings, mei-juni 1992; Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 66, 68; Interviews: Jacques Brinkhof, 7 mei 2018; Werner Posthumus, 15 mei 2018 en Doyle, *Witness*, 22, 26, 40-41.
- 112 Van Kaathoven, 'Het werk van', 22-24.
- 113 NIMH, CV, ECMM, dossiers organisatie/orders/SOP, memorandum LSO Lissabon aan DAV, toekomstig takenpakket van de EG-monitormissie na stationering van VN-vredesmacht, 18 februari 1992.
- 114 VNA, DPKO S-1834-0053-0006, periodic report SMLO to USG ANNEX D, 26 feb 1992; AEUR, ECMM, coreu 14661/17319, meeting between HOM and Col John Wilson, 22 januari 1992.
- 115 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, ZAG/56, memorandum HOD-NL aan DAV, 13 juni 1992; VNA, DPKO, S-1830-0009-0006, ECMM/UN Military Liaison officers, 18 jan 1992; S-1830-0009-0004, working paper, 7 jan 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 22-25; VN-document: S/23513, par 6, 16, 5 feb 1992;

- Verklaring van Wilson voor ICTY, 17 mei 2005, www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/050517IT; Van Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 144; Horner en Connor, *The good international citizen*, 349.
- 116 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, *hand-out kap Jacobs tbv waarnemers (hierna: hand-out Jacobs)*, datum onbekend; Jacobs, *Nederlandse waarnemers in het voormalige Joegoslavië*, 5.
- 117 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, *hand-out Jacobs*, datum onbekend; Husum, *UN military Observers*, 327-328.
- 118 NIMH, CV, ECMM, dossier Morsink, ECMM monitor vertelt over zijn eerste missiewerk; SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, *hand-out Jacobs*, datum onbekend; VN-document: S/23280 par 13, ANNEX III, 11 december 1991; Maloney, 'Operation Bolster', 38.
- 119 SIB-def, ECMM, doos 21, Memoranda of Understanding on Bulgaria, Hungary, Albania, 18 september, 9, 21 december 1992; VNA, DPKO S-1831-0014-0008, tasks of military observers for the implementation of security council resolution 776, part c, 15 oktober 1992.
- 120 VN-documenten: res 819, 16 april 1993; res 824, 6 mei 1993.
- 121 Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 66, 68.
- 122 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, cpe/pres/lis 1268, ECMM general view on humanitarian activities, 30 juni 1992; SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, *hand-out Jacobs*, datum onbekend; Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 355.
- 123 Husum, *UN military Observers*, 324-326.
- 124 SSA-buza, DVL, 00418, ZAG/55, fax HOD-NL aan DAV over humanitaire activiteiten EC-monitor missie, 13 juni 1992; ZAG/88, fax HOD-NL aan DAV over 'text' voorzitterschap, 21 september 1992; VNA, DPKO S-1831-0014-0008, tasks of military observers for the implementation of security council resolution 776, part f, 15 oktober 1992.
- 125 VNA, DPKO S-1831-0014-0008, tasks of military observers for the implementation of security council resolution 776, part e, 15 oktober 1992; Doyle, *Witness*, 253; <https://www.icty.org/case/mladic>, witness list; <https://www.icty.org/case/karadzic>, witness list; Interviews: Mark Helgers, 11 april 2018 en Henk Morsink, 7 mei 2019.
- 126 Maloney, 'Operation Bolster', 32.
- 127 NIMH, CV, ECMM, dossiers MOU, MOU, 7 juli 1991; MOU on extension, 1 september 1991; VN-documenten: res 743, par 8, 9, 10, 21 februari 1992; S/23280 ANNEX III Par 2, 6, 11 december 1991.
- 128 Interviews: Peter Keller, 19 mei 2020; Jacques Brinkhof, 7 mei 2018; Werner Posthumus, 15 mei 2018; Hans van de Beek, 14 mei 2020 en Ton Kempenaars, 3 juni 2020. In Slovenië hadden de Europese monitors aanvankelijk weinig last van beperkingen in hun bewegingsvrijheid. Naarmate het zwaartepunt van de operaties verschoof naar Kroatië en Bosnië-Herzegovina nam dit toe.
- 129 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, fax SMO SE to C-SE on restriction of movement report in UNPA East, 11 juni 1992; daily sitrep UNMO Bihać, 21 juni 1992; daily sitrep UNMO south, 22 juni 1992; S-1838-0201-0003, accident report UNMO HQ BiH-north, 30 januari 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 23, 27. Op 20 mei werd een waarnemersteam twee uur lang vastgehouden op het vliegveld in Sombor. Op 9 juni werd een team in de omgeving van Erdut door milities met

- gespannen wapens onder doodsb bedreigingen gesommeerd om te keren en niet meer terug te komen. Tussen 28 mei en 10 juni werden de UNMO's 21 keer staande gehouden door militie.
- 130 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, daily sitrep UNMO sector south, 22 juni 1992.
- 131 Idem, fax UNMO HQ Sarajevo to UNMO HQ Belgrado on UNMO deployment, 2 juni 1992; restriction of movement report in UNPA East, 11 juni 1992.
- 132 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0001, ANNEXES C restriction of movement from UNMO's in all sectors, 20, 23, 26, 31 maart, 15 april 1995; S-1837-0128-0005, ANNEXES C restriction of movement from UNMO's in all sectors, 25 december 1994 en 4, 29 januari, 11 februari, 7, 10, 16 maart 1995.
- 133 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1411, coreu HOM to EC presidency, 137th report monitor mission, 8 november 1991; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 18.
- 134 VNA, DPKO S-1829-0183-0002, daily sitrep HQ UNPROFOR, 12 augustus 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, Van Soldaat tot Diplomaat, 170; Maloney, 'Operation Bolster', 35; Interviews: Leo van Knijff, 22 februari 2018; Peter Keller, 19 mei 2020 en Hans van de Beek, 14 mei 2020.
- 135 Interview Tom van Breda, 19 maart 2019.
- 136 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, memorandum DAV aan DGPZ implicaties erkenning op veiligheid en functioneren Monitor Missie. 23 december 1991.
- 137 SIB-def, AVJ, DAB, DB-26, D91/671, Nota D-DAB aan min-def over de positie van de EG-waarnemers in Joegoslavië, 19 december 1991; ECMM, doos 25, memorandum on security aspects for the ECMM under the present political conditions, 30 januari 1992.
- 138 NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 19; Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 151-158.
- 139 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, ZAG/54, memorandum HOD-NL aan DAV, 8 juni 1992; SIB-def, doos 25, message COO to HOM on Krajina – ECMM activities, 1 februari 1992.
- 140 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, Van Soldaat tot Diplomaat, 171.
- 141 Interviews: Leo van Knijff, 22 februari 2018; Jacques Brinkhof, 7 mei 2018; Werner Posthumus 15 mei 2018 en Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 142 Interview Jacques Brinkhof, 7 mei 2018.
- 143 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, cpe 1239 overall assessment, 23 juni 1992; VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, summary of operational situation in Dubrovnik area, mei-juni 1992; Van Kaathoven, 'Het werk van', 23.
- 144 VNA, DPKO S-1834-0053-0006, periodic report SMLO to USG incl ANNEXES, 25 feb – 2 maart 1992; EEAS, ECMM, box 54, daily military activity, januari – maart 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 15-25.
- 145 VNA, UNPROFOR S-1838-0186-0004, attacks on UNMOs, 8 november 1993; EEAS, ECMM, Box 54, daily military activity, 10, 25 maart 1992; box 1, A020-010, Protest letter HOM to colonel Stamenkovic, 16 januari 1992; SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend; NIMH, CV, UU, dossier van Knijff, Report of proceedings, april-mei 1992; Buurman en Poharnok, 'Het vervolg', 6; Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 83-87.

- 146 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend; VN-document: S/24075, 6 juni 1992; *Srebrenica*, 548; MacKenzie, *Peacekeeper*, 185, 191, 106-107; Morillon, *Croire et Oser*, 87-88. De militaire leiding van UNPROFOR had tijdens de planningsconferentie op het hoofdkwartier in New York al aangegeven het hoofdkwartier niet in Sarajevo te willen ontplooiën. Goulding gaf aan dat de locatie van het hoofdkwartier echter niet onderhandelbaar was. Achteraf gaf Goulding toe dat dit geen gelukkige keuze was.
- 147 Interview Gerard Wondergem, 16 januari 2018 en 13 februari 2018; <https://www.nrc.nl/nieuws/1993/01/16/de-lotgevallen-van-vn-waarnemer-gerard-wondergem>.
- 148 SIB-def, ECMM, doos 25, Uitgelekt rapport van HOD's over de situatie in Kroatië medio november 1991 (hierna: uitgelekt rapport), 26 november 1991.
- 149 VNA, UNPROFOR S-1838-0186-0004, attacks on UNMOs, 8 november 1993; S-1838-0187-0003, UNMO patrol report, 27 mei 1995; UNMO team report, 1 juli 1995; shooting incident report, 17 juni 1995; incident report on shooting on UNMO car, 18 september 1994. Interview Paul van Harten, 27 maart 2018.
- 150 NIMH, CV, UU, dossier Van Knijff, Report of proceedings, april-mei 1992; ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 46-47; *Srebrenica*, 537, 546; MacKenzie, *Peacekeeper*, 156-198; Verklaring van Wilson voor het ICTY, 21 juni 2010 <http://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/100621IT.html>.
- 151 NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, dagboek ik zie ik zie wat jij niet ziet deel 1; Interview Werner Posthumus, 15 mei 2018.
- 152 SSA-buza, DDI-DEU, 03306. Vanaf september 1991 opereerden steeds meer teams in Kroatië.
- 153 SSA-buza, DDI-DEU, 03305, cpe/pres/642, 44th report of the monitor mission, 21 augustus 1992.
- 154 SSA-buza, DAV, 00088, Beperkingen op functioneren monitormissie, 19 september 1991; DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1419, Coreu on safety situation monitor mission, 8 november 1991; cpe/pres/hag 1434 en 1423, daily report HOM to EC presidency on situation in Dubrovnik, 12 en 10 november 1991; Interview Hans van de Beek, 14 mei 2020.
- 155 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1662, 163th report monitor Mission to EC embassies, 26 november 1991; cpe/pres/mad 574, coreu Madrid to The Hague on report 163, 5 december 1991; cpe/pres/dub 364, coreu Dublin to The Hague on report 163, 5 december 1991; otti176, bericht Nederlandse ambassade in Ottawa aan min-buza over 163ste rapport, 4 december 1991; SIB-def, ECMM, doos 25, uitgelekt rapport, 26 november 1991; Telefoongesprek auteur met George Eleveld, 29 mei 2020. Het oordeel werd niet door alle delegatiehoofden gedeeld. De delegatiehoofden van Spanje en Ierland waren niet in het hoofdkwartier aanwezig op het moment dat het rapport werd verzonden naar de ambassades. Canada's goedkeuring was niet gegeven door het delegatiehoofd, maar door een staflid van de delegatie. Na het lezen van het rapport nam de Canadese overheid formeel afstand van de politiek gekleurde uitspraken in het rapport.
- 156 Interview Jacques Brinkhof, 7 mei 2018.
- 157 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 19588/23065, note HOM to Brussels reasons ECMM for temporary withdrawal from Sarajevo (hierna: reasons

- withdrawal), 13 mei 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 18-21, citaat 19-20.
- 158 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, CPE 1243, meeting between HOM and UNPROFOR DFC, 23 juni 1992; CPE 1272, sixteenth progress report, 29 juni 1992; CPE 1239, overall assessment, 23 juni 1992.
- 159 AEUR, ECMM, 50.16B, COREU 21368, weekly summary HOM, 23 juni 1992.
- 160 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, UNMO Mostar sector final report, 20 mei 1992; Interviews: Jarl Lundgren, 15 maart 2018 en Jacques Brinkhof, 7 mei 2018.
- 161 MacKenzie, *Peacekeeper*, 191.
- 162 VN-document S/24075, 6 juni 1992; *Srebrenica*, 548. MacKenzie, *Peacekeeper*, 185; Morillon, *Croire et Oser*, 87-88.
- 163 NIMH, CV, UU, dossier Van Knijff, Report of proceedings, april-mei 1992.
- 164 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, UNMO Mostar sector final report, 20 mei 1992. NIMH, CV, UU, dossier Lundgren, report on the events 25th april – 21 may in Mostar; Interviews: Jarl Lundgren, 15 maart 2018; Jacques Brinkhof, 7 mei 2018 en Werner Posthumus, 15 mei 2018.
- 165 SSA-buza, DAV, 00088, Beperkingen op functioneren monitormissie, 19 september 1991; DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 933, 89th report of the monitor mission, 23 september 1991.
- 166 Buurman en Poharnok, 'Het vervolg', 6.
- 167 De federale autoriteiten refereerden hierbij aan een eenzijdig opgesteld verbod voor vliegverkeer boven Kroatië en Slovenië wat in strijd was met de overeengekomen MOU.
- 168 SSA-buza, DDI-DEU, 03311, copo Lissabon 12 en 13 januari – achtergrondinformatie, januari 1992.
- 169 SSA-buza, DDI-DEU, 03312, EPS helikopterincident – achtergrondinformatie, 17 februari 1992.
- 170 EEAS, ECMM, box 54, daily monitoring activity 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03313, Board of Enquiry into the JNA air force attack on ECMM helicopters 7 january 1992, 28 februari 1992; Doyle, *Witness*, 70-75.
- 171 SSA-buza, DDI-DEU, 03311, cpe/pres/lis 143, report on the conflict in Yugoslavia, 23 januari 1992.
- 172 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 17579/20695, report HOM monitor's security (instructions), 27 maart 1992.
- 173 Idem, coreu 19588/23065, reasons withdrawal, 13 mei 1992; coreu 22146/26123 CPE 756, possible resumptons of monitoring activities in Bosnia Herzegovina, 17 juli 1992.
- 174 AEUR, ECMM, 50.16A, Report board of inquiry, death of ECMM monitor Bertrand Borrey (hierna: report death BB), 24 juni 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03314, cpe/pres/lis 872, press statement from HOM Salgueiro on killing of a Belgian member of the ECMM, 3 mei 1992.
- 175 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 19105/22481, suspension of ECMM activities, 3 mei 1992; SIB-def, ECMM, doos 25, short historical review of the war in the ECMM area; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 18.
- 176 SSA-buza, DDI-DEU, 03314, letter HOM to general Raseta, 3 mei 1992.

- 177 Idem, cpe/pres/lis 878, demarche by the troijka to general Raseta, 4 mei 1992; demarche JNA inzake de dood van een Belgische EG-monitor, 4 mei 1992.
- 178 AEUR, ECMM, 50.16A, Report death BB, 24 juni 1992.
- 179 SSA-buza, DDI-DEU, 03314, demarche bij het JNA inzake de dood van een Belgische EG-monitor, 4 mei 1992.
- 180 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 19588/23065, reasons withdrawal, 13 mei 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03314 cpe/pres/lis 956, withdrawal of the remaining personel in Sarajevo, 12 mei 1992.
- 181 AEUR, ECMM, 50.16A, Report death BB, 24 juni 1992; coreu 17579/20695, report HOM monitor's security (instructions), 27 maart 1992.
- 182 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 22146/26123 CPE 756, possible resumptions of monitoring activities in Bosnia-Herzegovina, 17 juli 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03319, ZAG/54, memorandum HOD-NL aan DAV, 8 juni 1992.
- 183 Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 283.
- 184 *Srebrenica*, 235, 240.
- 185 Kusters, 'Monitor missie van de EG in Joegoslavië', 70.
- 186 NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 120; *Defensiekrant* nummer 22, 18 juni 1992.
- 187 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, *Defensiekrant* nummer 46, 12 december 1991.
- 188 SSA-buza, DDI-DEU, 03305, cpe/pres/hag 655, eight progress report, 22 augustus 1991; cpe/pres/642, 44th report of the monitor mission, 21 augustus 1992; cpe/pres/hag 977, 94th report of monitor mission, 26 september 1991; VNA, DPKO S-1829-0181-0005 en 0006, daily sitreps SMLO, 26 jan – 29 maart 1992; S-1834-0053-0006, periodic reports SMLO, 10 – 17 feb en 18 – 24 feb 1992; EEAS, ECMM, box 54, daily military activity, januari 1992; Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 144.
- 189 VNA, UNPROFOR S-1838-0194-0005, periodic report SMLO, 10-11 februari 1992; S-1838-0194-0005, fax LO Zagreb to office of the special envoy & LO UNHCR Sarajevo, 18 maart 1992; DPKO S-1830-0009-0006, visit Goulding to Yugoslavia, flag E statistics, jan 1992; S-1829-0182-0001, daily sitreps SMLO, 15-24 jan 1992; S-1829-0181-0006, daily sitreps SMLO, 25 – 31 jan 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 977, 94th report of monitor mission, 26 september 1991; EEAS, ECMM, Box 54, daily military activity, januari-april 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 22-25; dossier Faber, dagboek Faber, 94; Doyle, *Witness*, 18, 34-35, 48, 53-54.
- 190 Doyle, *Witness*, 36-37.
- 191 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-report, 6-7; UNPROFOR 1837-0122-0001, ECMM daily monitoring activity 26 mei 1992 – par. 11, 26 mei 1992; AEUR, ECMM, 50.16B, coreu's 20522, 20990, 21152, 21368, monitoring activity and weekly summary, 3, 12, 17, 24 juni 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03306, memorandum DAV aan min-buza over de situatie in Zagreb, 16 september 1991; memorandum DAV aan min-buza over de stand van zaken van de monitor missie, 12, 13 september 1991; VN-document: S/24188, par 3, 26 juni 1992.
- 192 SSA-buza, DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 809, extension activities Monitoring Mission, 8 september 1991; fax min-buza aan HOM over de

- uitbreiding van de monitor missie, 3 september 1991; VN-documenten: S/23280, par 4,5,6, 11 december 1991; S/23900, par 5, 7, 9 12 mei 1992; S/23777, par 7, 16, 2 april 1992; Interview: George Eleveld, 29 mei 2020.
- 193 VN document: S/23900, par 5, 12 mei 1992.
- 194 Idem: S/23844 par 20, 24 april 1992.
- 195 Idem: S/23900, par 9, 12 mei 1992; S/24188, par 7, 26 juni 1992; Interview Mat van Houten, 4 mei 2018.
- 196 VN document: S/24049, par 4, 30 mei 1992.
- 197 Idem: S/24000, par 10, 24, 26 mei 1992.
- 198 Idem: S/24075, 6 juni 1992; *Srebrenica*, 548. MacKenzie, *Peacekeeper*, 185. Morillon, *Croire et Oser*, 87-88
- 199 EEAS, ECMM, box 2, A030.1-010, message to RC Zenica on alleged atrocities in Tuzla etc, 15 maart 1993.
- 200 SSA-buza, DDI-DEU, 03313, Board of Enquiry into the JNA air force attack on ECMM helicopters 7 january 1992, 28 februari 1992; AEUR, ECMM, 50.16A, Report death BB, 24 juni 1992.
- 201 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, summary of operational situation in Dubrovnik area, 14 juni 1992; daily sitreps Dubrovnik, 15, 20, 24, 25,26, 28, 30 juni 1992; VN-document: res 779, 6 oktober 1992.
- 202 VN-documenten: res 758, 8 juni 1992; 762, 30 juni 1992; S/24353, par 9, 11, 12, 27 juli 1992; S/24188, par 7, 16b, 16c, 16e, 26 juni 1992; S/24049, par 8, 9, 10, 30 mei 1992; S/24000, par 10, 24, 26 mei 1992; S/23900, par 12, 15, 21, 23, 12 mei 1992; S/24075, par 2, 5, 13, 6 juni 1992; S/23844 par 7, 17,18, 24 april 1992.
- 203 VNA, DPKO S-1834-0053-0006, periodic report SMLO, 25 feb – 2 maart 1992; UNPROFOR S-1838-0194-0006, daily sitreps MLO-Belgrade to SMLO; S-1838-0194-0005, fax berichten SMLO aan het VN-hoofdkwartier en berichtgeving tussen strijdende partijen en SMLO; EEAS, ECMM, box 54, daily military activity, januari-april 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Van Hoogeveen, the monitor mission in the Balkans, 15-25.
- 204 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1866, twelfth progress report, 31 december 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, Van Soldaat tot Diplomaat, 180; agreement concerning relocation from Dugo Selo, 16 december 1991; dossier Faber, dagboek Faber, 15-16, 21-22, 24-26, 28, 37, 69; VN-document: S/24353, par 4, 27 juli 1992; Interview Peter Keller, 19 mei 2020.
- 205 Interview Peter Keller, 19 mei 2020.
- 206 Ibidem.
- 207 NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 18.
- 208 SSA-buza, DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 873 en 874, 76th and 78th progress report, escalation of hostilities in Croatia, 17 september 1992; 03307, cpe/pres/hag 1116 en 1342, tenth and eleventh progress report ECMM, 9, 31 oktober 1991; 03308, cpe/pres/hag 1483, fall of Vukovar, 17 november 1991; cpe/pres/hag 1498, Letter HOM and General Raseta regarding Vukovar, 17 november 1991; cpe/pres/hag 1501, monitor mission Dubrovnik Vukovar, 19 november 1991; cpe/pres/hag 1434 en 1423, report HOM to EC presidency on situation in Dubrovnik, 12, 10 november 1991; VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, fax SMO Dubrovnik to CMO on summary of operational situation in Dubrovnik, 14 juni 1992; daily sitrep UNMO sector south, 22 juni 1992.

- 209 NIMH, CV, UU, dossier Lundgren, warning order for activation of Mostar (mike) sector, 18 april 1992; dossier Brinkhof, oporder 1/92 Mostar, 22 april 1992; Interview Jarl Lundgren, 15 maart 2018; VN-document: S/23844, par 7, 24 april 1992.
- 210 De 40 waarnemers werden verdeeld over teams in Mostar, Trebinje, Medugorje en Stolac, waarbij het hoofdkwartier gevestigd was in Mostar.
- 211 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, UNMO Mostar sector final report, 20 mei 1992. NIMH, CV, UU, dossier Lundgren, report on the events 25th april – 21 may in Mostar; Interviews: Jarl Lundgren, 15 maart 2018 en Jacques Brinkhof, 7 mei 2018.
- 212 VN-document: S/23900, par 9, 12 mei 1992.
- 213 NIMH, CV, UU, dossier Lundgren, report on the events 25th april – 21 may in Mostar; Interviews: Jarl Lundgren, 15 maart 2018 en Jacques Brinkhof, 7 mei 2018; VN-document: S/23844, par 7, 24 april 1992.
- 214 NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 76; Interview Jos Ouwerling, 23 augustus 2018; Doyle, *Witness*, 129.
- 215 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, Van Soldaat tot Diplomaat, 180; Interview Ton Kempenaars, 3 en 8 juni 2020; VN-document: S/23280, par 6, 11 december 1991; Doyle, *Witness*, 40-41.
- 216 VN-document: S/24353, par 4, 27 juli 1992.
- 217 Goulding, *Peacemonger*, 315; MacKenzie, *Peacekeeper*, 198, 200.
- 218 VN-document: S/24075, annex A, juni 1992; MacKenzie, *Peacekeeper*, 199-200; *Srebrenica*, 580.
- 219 MacKenzie, *Peacekeeper*, 217-247.
- 220 SSA-buza, DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 977, 94th report of monitor mission, 26 september 1991; Doyle, *Witness*, 20-52, citaat 27.
- 221 VNA, DPKO 1829-0320-0006, code cable (cc) USG to CMO UNTSO, UNIKOM, UNAVEM II and SMLO Wilson on UNMLOY, 5 feb 1992; SSA-buza, DDI-DEU, 03306, cpe/pres/hag 977, 94th report of monitor mission, 26 september 1991; VN-document: S/23513 par 16, 4 februari 1992.
- 222 AEUR, ECMM, 50.16A , coreu 14661/17319, meeting HOM and Wilson, 22 januari 1992; SSA-buza, DDI-DEU 03312, report by special team ECMM on meeting with UNMLO's in Viena, 15 januari 1992.
- 223 EAAS, ECMM, Box 31, A070-030; memorandum on cooperation between ECMM and UNMLO, 10 januari 1992; working paper, 7 januari 1992; fax COO ECMM to RC's Belgrade, Sarajevo, Ljubljana, Split on ECMM liaison with UN observer Mission, 13 januari 1992.
- 224 SSA-buza, DDI-DEU, 03313, cpe/pres/lis/520, fourteenth progress report, 18 maart 1992; AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 16464/19436, 5 maart 1992; meeting HOM and FC, 1 april 1992; EEAS, ECMM, Box 1, A020-010; fax HOM to FC on UNMO and ECMM coordination, 21 april 1992; A020-030, message operational centre Zagreb to COS, COO, UNLO on projected deployment/tasks ECMM teams, 15 mei 1992; message COO on ECMM operations in East Slavonia and cooperation with UN, 18 mei 1992.
- 225 VNA, DPKO S-1834-0053-0006, periodic report SMLO, 18-24 feb en 25 feb – 2 maart 1992; SSA-Buza, DDI-DEU, 03313, cpe/pres/lis/520, fourteenth progress report, 18 maart 1992.
- 226 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, CPE 1239, overall assessment, 23 juni 1992; VN-document: S/23592 par 13, 15 feb 1992, 3-4.

- 227 SSA-buza, DDI-DEU, 03311, copo Lissabon 12 en 13 januari – achtergrondinformatie, januari 1992; 03314, cpe/pres/lis 964, fifteenth progress report ECMM, 13 mei 1992; ZAG/39, memorandum HOD-NL aan DAV, UNPROFOR vanuit ECMM perspectief, 30 april 1992; VN-document: S/23592, par 15, 15 feb 1992.
- 228 SSA-buza, DDI-DEU 03313, cpe/pres/lis 0466, meeting HOM and FC, 11 maart 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 65, 67, 87; VNA, UNPROFOR S-1838-0194-0005, S-1838-0194-0006 en DPKO S-1834-0053-0006. Alle periodieke rapportages van Wilson aan het VN-hoofdkwartier in New York werden in afschrift gedeeld met de ECMM. De rapportages van Wilson aan Goulding beschrijven allemaal een warme verstandhouding tussen de ECMM en UNMLOY.
- 229 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, ZAG/54, memorandum HOD-NL aan DAV, 8 juni 1992; VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, report CMO Wilson on visit to sectors, 5 juli 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 69, 95; Maloney, ‘Operation Bolster’, 33, 36.
- 230 SIB-def, ECMM, doos 25, Special team report of Nova Gradska – Slavonski Brod – Zupanja Vinkovci – Osijek – Valpovo, 23 maart 1992; Interview George Eleveld, 25 januari 2018 en 29 mei 2020.
- 231 Doyle, *Witness*, 78, 105-106.
- 232 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, ZAG/56, ZAG/54, memoranda HOD-NL aan DAV, 8 en 13 juni 1992.
- 233 Idem, CPE 1239, overall assessment, 23 juni 1992; cpe/pres/lis 1243, meeting HOM and DFC, 23 juni 1992; belu112/4814, bericht min-buza aan ambassade Belgrado, 29 juni 1992.
- 234 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, CPE 1239, overall assessment, 23 juni 1992; cpe/pres/lis 1243 en 1278, meetings between HOM and DFC, 23 en 27 juni 1992; DDI-DEU, 03313, cpe/pres/lis520, fourteenth progress report, 18 maart 1992; DDI-DEU, 03320, cpe/pres/lon 731, EC monitoring mission discussion with UNPROFOR, 14 juli 1992; cpe/pres/lon 807, agreement on liaison ECMM and UNPROFOR, 22 juli 1992; VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, daily sitrep SMO SN, 6 juli 1992; VN-document: S/23592, par 13 en 14, 15 feb 1992.
- 235 AEUR, ECMM, 50.16A, coreu 20522, weekly summary, 3 juni 1992; coreu 25282/29641, future role ECMM, 8 oktober 1992.
- 236 SSA-buza, DDI-DEU 03313, cpe/pres/lis/520, fourteenth progress report, 18 maart 1992; 03319, general view on humanitarian activities, 10 juni 1992.
- 237 SSA-buza, DDI-DEU 03314, cpe/pres/lis 964, fifteenth progress report, 13 mei 1992; Interviews: George Eleveld, 29 mei 2020 en Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 238 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, general view on humanitarian activities, 10 juni 1992; 03312, memo HOM to Lisbon on the deployment of UN Blue Helmets and the ECMM (hierna: memo HOM on Blue Helmets and ECMM), 5 februari 1992; NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, memo’s HOM to team-F on tasking, Geneva conventions, human rights, ECMM, 18 oktober en 25 november 1991; memorandum taakstelling en plan van aanpak team-F, 6 november 1991; Interviews: George Eleveld, 29 mei 2020 en Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 239 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars: fax RC Split to team-F on humanitarian issues, 21 november 1991; guidelines for monitoring teams on

- humanitarian aspects, 19 oktober 1991; notitie van D-HOM mbt decentralisatie van humanitair rechtelijke taak ECMM, 21 november 1991.
- 240 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, report on statements about violations of the second protocol to the Geneva Conventions (hierna: report) concerning Ilok and the surrounding villages of Bapska, Lova's and Sarengrad, 21 november 1991; report concerning Slunj, 10 november 1991; report concerning Drnis, 19 november 1991; report concerning Slavonska Pozega, 26 november 1991; Van Soldaat tot Diplomaat, 166; Summarised Conclusion F-team, 20 november 1991; Report on repression of Serbian Minorities in some parts of non-occupied Croatia, 1 juli 1992; Interview Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 241 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1866, twelfth progress report, 31 december 1992; Mailcontact auteur met Ton Kempenaars, 7 juni 2020.
- 242 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, Van Soldaat tot Diplomaat, 193; Interview Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 243 EEAS, ECMM, box 5, A030.2-010, fax HQ ECMM to RC Zenica on prisoners in Capljina with family in Savudria camp, 21 september 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 03313, belu040, fax min-buza aan ambassade Belgrado over de stand van zaken monitor missie, 9 maart 1992; 03319, cpe/pres/lis 1272, sixteenth progress report, 30 juni 1992; VNA, DPKO S-1834-0246-0003, B-274, fax FC to USG on Goražde, 22 juli 1992; VN-document: S/24000, par 8, 9, 10, 26 mei 1992; Doyle, *Witness*, 34-35.
- 244 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, UNMO Mostar sector final report, 20 mei 1992.
- 245 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, cpe/pres/hag 1866, twelfth progress report, 31 december 1992; cpe/pres/hag 698, detention of dr. Brotonac, 6 december 1991; Interview Ton Kempenaars, 3 juni 2020.
- 246 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, general view on humanitarian activities, 10 juni 1992.
- 247 SSA-buza, DDI-DEU, 03308, letter mayor of Dubrovnik to SG Perez de Cuellar and HOM ECMM, 22 november 1991; NIMH, CV, ECMM, dossier Faber, dagboek Faber, 74, 120.
- 248 Zie ook: www.childrensembassy.org.
- 249 Interview met Dirk de Paus in 'Ervaringen van individuele deelnemers expeditionaire missies', 32-33.
- 250 Interviews: Jacques Brinkhof, 7 mei 2018 en Jarl Lundgren, 15 maart 2018.
- 251 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, UNMO Mostar sector final report, 20 mei 1992; NIMH, CV, UU, dossier Van Knijff, Report of proceedings, april-mei 1992; dossier Brinkhof, fax Brinkhof aan OCKLU over inzet VN-waarnemers in Kroatië en Bosnië-Herzegovina, 28 mei 1992; Interview Jarl Lundgren, 15 maart 2018.
- 252 SSA-buza, DDI-DEU, 03319, general view on humanitarian activities, 10 juni 1992.
- 253 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend.
- 254 VNA, UNPROFOR S-1838-0192-0007, report on recce of Mostar / Bihać area, 29 feb 1992; DPKO S-1834-0053-0006, periodic report SMLO to parent missions, feb 1992; S-1830-0009-0005, crypto fax SMLO to USG on UNMLOY recce team Banja Luka, maart 1992.
- 255 VNA, DPKO S-1834-0009-0006, periodic report SMLO, 25 feb – 2 maart 1992.

- 256 VNA, UNPROFOR S-1838-0192-0007, military adviser's office on Advanced Party UNPROFOR phase I&II, 3 maart 1992.
- 257 Morillon, *Croire et Oser*, 21; MacKenzie, *Peacekeeper*, 113.
- 258 VNA, DPKO S-1830-0009-0007, fax SMLO to Jovic, 26 feb 1992; S-1834-0053-0006 en S-1829-0181-0006, periodic and daily sitreps SMLO, februari en maart 1992.
- 259 VNA, UNPROFOR S-1838-0192-0007, Orders for Advance Party UNPROFOR, 11 maart 1992; S-1838-0192-0007, Deployment of recce & HQ teams 16 march, 14 maart 1992.
- 260 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0001, im CMO to COO Belgrado on Timings for deployment of teams to sectors, 23 mei 1992; Van Kaathoven, 'Het werk van', 22.
- 261 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend; MacKenzie, *Peacekeeper*, 113.
- 262 Van de Beek, *Van Zadar tot Dubrovnik*, 51-54; Doyle, *Witness*, 18-25.
- 263 SSA-buza, DDI-DEU, 03320, cpe/pres/lon 772 en 814, Possible resumption of monitoring activities in Bosnia-Herzegovina, 22 juli 1992.
- 264 SSA-buza, DDI-DEU, 03312, memo HOM on Blue Helmets and ECMM, 5 februari 1992; VNA, UNPROFOR S-1838-0194-0005, periodic reports SMLO, 1992; Maloney, 'Operation Bolster', 36.

Hoofdstuk 3

- 1 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax, 16 en 19 april 1994; interview Albert Buisman, 28 maart 2019.
- 2 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax Albert aan Truus, 16 april 1994.
- 3 Idem, fax UNMO HQ to UNMO Goražde, 18 en 19 april 1994.
- 4 Idem, fax Albert aan Harry, 18, 20, 21 april 1994.
- 5 Ibidem.
- 6 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax Albert aan Harry, 20 en 21 april 1994.
- 7 *Srebrenica*, 857.
- 8 Woodward, *Balkan Tragedy*, 302-316.
- 9 VN-documenten: S/24307, 17 jui 1992; S/24333 21 juli 1992. Deze overeenkomst leidde tot een onderzoek naar de mogelijkheden om alleen een waarnemer-missie in Bosnië-Herzegovina te ontplooiën, waarbij de waarnemers voornamelijk toezicht zouden houden op de *weapon collection sites/points* (WCS/P). Hiervoor zouden liefst 1100 waarnemers moeten worden ingezet. Door het aanhoudende escalerende geweld in Bosnië werd deze optie als niet haalbaar beoordeeld.
- 10 *Srebrenica*, 609-728.
- 11 VN-document: res 770, 13 augustus 1992; Popovski, 'The UN Security Council approach', 50.
- 12 *The Blue Helmets*, 489.
- 13 Zie ook: *Srebrenica*, 711-715; Owen, *Balkan Odyssey*, 32-93; Owen, *Bosnia-Herzegovina The Vance/Owen peace plan*.
- 14 Zie ook: Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 276-290, 303-308; *Srebrenica*, 960-961, 1009-1027; Owen, *Balkan Odyssey*, 160-197; Owen, *Bosnia-Herzegovina The Vance/Owen peace plan*; Woodward, *Balkan Tragedy*, 273-332, 401-424. In beide vredesvoorstellen stond een indeling

- van Bosnië-Herzegovina in kantons centraal, waarbij het land verdeeld werd onder de Bosnische Moslim-gemeenschap, Bosnisch-Servische gemeenschap en Bosnisch-Kroatische gemeenschap. Het Bosnisch-Servische parlement weigerde de ondertekening van het Vance-Owen Peace Plan in mei 1993. De Bosnische regering, onder leiding van president Alija Izetbegovic, kwam in het najaar van 1993 terug op de eerdere ondertekening van het Stoltenberg-Owen Peace Plan.
- 15 Zie ook: Popovski, 'The UN Security Council approach', 39-62; Woodward, *Balkan Tragedy*, 401-424; *The Blue Helmets*, 493-494.
 - 16 Rose, *Fighting*, 18-20. In de periode dat het hoofdkwartier in Kiseljak zetelde, bevond zich in Sarajevo een vooruitgeschoven post van het UNPROFOR-hoofdkwartier.
 - 17 VNA, DPKO S-1831-0014-0008, Operation Directive BH-command, 17 oktober 1992.
 - 18 VN-documenten: res 776, 14 september 1992; S/24540, par 3, 15, 10 september 1992.
 - 19 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, brief CMO aan COS UNPROFOR, 16 feb 1993; Van Dijk nam medio februari 1993 het stokje over van Jan Benda. Kolonel Ger Pastoor volgde medio augustus 1993 Van Dijk op als RSMO.
 - 20 VNA, DPKO S-1831-0014-0008, tasks of military observers for the implementation of security council resolution 776, 15 oktober 1992.
 - 21 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1750 en 2051, monthly report October and November 1992, 10 november, 16 december 1992; 03327, cpe/cop 284, monthly report January 1993, 10 februari 1993; EEAS, ECMM, box 1, A010-020, fax ops section HQ ECMM on deployment to Tuzla, 25 november 1992.
 - 22 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, gevu276/8260, min-buza aan PV-Genève, LO-officer ECMM in Genève, 20 november 1992; 03327, cpe/pres/cop 399, ECMM, 24/02/1993; 03328, cpe/pres/cop 534, monthly report February 1993, 9 maart 1993.
 - 23 VNA, UNPROFOR S-1837-0030-0001, im MIO branch UNMO HQ to COO, Update on situation in Dubrovnik/Prevlaka peninsula, 9 augustus 1993; fax FC to USG, Prevlaka Situation summary, 22 oktober 1992; fax police HQ in Dubrovnik, 24 oktober 1992, VN-documenten: res 779, 6 oktober 1992; S/24600, par 23, 24, 28 september 1992.
 - 24 VNA, UNPROFOR S-1838-0177-0005, Oporder no fly zone, UNMO HQ, 4 nov 1992; S-1837-0127-0001, memo C-MCCC to DFC, MCCC no fly zone operations, 19 nov 1992; VN-documenten: S/24767, 5 november 1992; S/24783, 9 november 1992; S/24810, 13 november 1992; S/24840, 24 november 1992; S/24870, 27 november 1992; S/24900, 4 december 1992.
 - 25 EEAS, ECMM, Box 105, B070.1-010, CSCE-mission til Skopje, 19 oktober 1992; RC Sofia to ECMM HQ, report on a visit to the CSCE Mission in Skopje, 29 november 1992; SSA-buza, DDI-archief Directie Politieke VN-zaken (DPV), 00175, cpe/pres/bru/1596, european community monitor mission: an instrument of european policy?, 17 december 1993; VNA, archief onbekend, 1610/94, operational instruction 9/94 FYROM HQ to HQ battallions, 21 december 1994; VN-document: res 795, 11 december 1992.
 - 26 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1750, monthly report October 1992, 10 november 1992.

- 27 EEAS, ECMM, Box 1, A010-020, Albania oporder 002/93 RC Tirana, 21 april 1993; box 107, B080-070, fax HRC Tirana to HQ ECMM on recommendations for RC Tirana, 8 november 1993.
- 28 SSA-buza, DDI-DEU, 03327, cpe/cop 284, monthly report January 1993, 10 februari 1993.
- 29 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon1790, additional resources, 13 november 1992; cpe/pres/lon 1711, ECMM monitoring of Croatian Arifields, 5 november 1992; 03327, cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 februari 1993; DDI-DPV, 00175, cpe/pres/lon 1211, future role of EC-monitoring mission, 10 september 1992; fax PV Genève aan BuZa terugblik Britse presidency, 21 januari 1993; ZGB-10, memo aan DAV, ECMM briefing, 1 april 1993.
- 30 SSA-buza, DDI-DEU, 03327, cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 februari 1993.
- 31 Zie ook: *Srebrenica*, 979-984, 999-1002.
- 32 VN-documenten: res 819, 16 april 1993; res 824, 6 mei 1993; S/25700, 30 april 1993. Zie ook: *Srebrenica*, 1285-1350.
- 33 VN-documenten: S/24783, 9 november 1992; S/24810, 13 november 1992; S/24840, 24 november 1992; S/24870, 27 november 1992; S/24900, 4 december 1992; S/25443, 12 maart 1993; S25444, 16 maart 1993.
- 34 Resoluties 816 (31 maart 1993), 836 (4 juni 1993) en 844 (18 juni 1993) benoemen specifiek dat: UNPROFOR opereert onder hoofdstuk VII van het VN-handvest. En/of het UNPROFOR is toegestaan geweld te gebruiken. En/of landen/regionale organisaties met toestemming van de VN alle noodzakelijke maatregelen mogen nemen om de aangenomen resoluties af te dwingen.
- 35 Silber en Little, *Death of Yugoslavia*, 274; Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 73; Woodward, *Balkan Tragedy*, 321; *The Blue Helmets*, 527-531.
- 36 *The Blue Helmets*, 514-520; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 300. De wapenstilstand van maart 1994 leidde uiteindelijk tot de aanname van Resolutie 908. Onder meer het aantal UNMO's steeg met 20.
- 37 VN-documenten: S/25555, 8 april 1993; S/25777, 15 mei 1993. Resoluties 807, 815, 847, 869, 870 verlengde het mandaat van UNPROFOR in Kroatië tijdelijk.
- 38 VN-documenten: res 847, 30 juni 1993; S/26470, 20 september 1993; *The Blue Helmets*, 516-519.
- 39 SSA-buza, DDI-DEU, 03328, cpe/pres/cop 534, monthly report feb 1993, 9 maart 1993; NIMH, CV, ECMM, dossier organisatie, organisatie ECMM annex to weekly reports, oktober 1993, januari, mei 1994; EEAS, ECCM, box 40, B010-240, oporder 2/93 RC Zagreb restructuring and redeployment, 24 mei 1993.
- 40 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru 1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993; ZAG-Kroatië-0135, cpe/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 30 juni 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier organisatie, organisatie ECMM annex to weekly reports, oktober 1993, januari, mei 1994.
- 41 https://www.icty.org/x/cases/galic_judgement, 5 december 2003, 184-206, citaat 194. Na uitgebreid onderzoek kwam het Joegoslavië-tribunaal tot dezelfde conclusie, 184-206, par 489; Rose, *Fighting*, 43-44; <https://www.nytimes.com/1994/02/06/world/66-die-as-shell-wrecks-sarajevo-market.html>.

- 42 Rose, *Fighting*, 55-57; *The Blue Helmets*, 528-529.
- 43 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 71; *The Blue Helmets*, 530.
- 44 VNA, UNPROFOR S-1837-0001-0001, weekly status report concerning UNMO's, 11 april en 2 mei 1994.
- 45 Interviews: Gerard Bastiaans 11 januari 2018 en Bo Pellnas, 18 januari 2018.
- 46 NIMH, CV, ECMM, dossier lokatiestaten, lokatiestaten 1991-1994.
- 47 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-736, nummer 02/1819199, im CS KL crisisstaf aan SC-O over uitzendduur VN-UNMO, 31 december 1993. De uitzendduur van de meeste buitenlandse UNMO's was overigens vaak langer dan een half jaar.
- 48 VNA, UNPROFOR S-1838-0188-0004, fax B-gen Baril to FC on BiH, 7 okt 1992; fax USG to FC on BiH deployment, 16 okt 1992; memo CMO to FC on logistic support for UNMO BHC, 8 nov 1992.
- 49 VNA, UNPROFOR S-1837-0127-0002, fax FC to USG on status airfield monitors, 4 feb 1993; fax USG to FC on UNMO No-fly/CZE, 4 dec 1992; fax USG to FC on UNMO No-fly-zone, 1 dec 1992; S-1837-0127-0001, fax USG to FC on no fly additional UNMO, 24 nov 1992; S-1837-0135-0004, cc FC to USG on no fly zone, 21 oktober 1992; DPKO S-1835-0039-0010, Z-425, cc FC to USG on no fly zone, 4 december 1992; VN-document: S/24767 par 4 en 5, 5 nov 1992. De overige landen die in december 1992 UNMO's leverden voor de *no fly zone* waren: Finland (3), Frankrijk (8), Ghana (8), Tsjechoslowakije (5), Jordanië (10), Egypte (3), Nieuw Zeeland (3) en Polen (1). In januari 1993 leverden Polen (3), Portugal (2), Bangladesh (10) en Kenia (8) UNMO's.
- 50 VNA, archief AG-065 International Conference on the Former Yugoslavia (ICFY) S-1835-0043-0003, cc FC to Annan on implementation on SCR 836, 11 en 14 juni 1993.
- 51 VNA, UNPROFOR S-1838-0002-0002, fax HQ UNPROFOR to Annan on reinforcements and replacements of UNPROFOR – status report (hierna: status report), 27 augustus 1993; S-1837-0136-0003, status report, 26 juli 1993.
- 52 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0003, fax DFC to BHC on additional requirements for the implementation of the SOPP, 21 oktober 1993; S-1837-0136-0003, status report, 27 september 1993; S-1837-0136-0004, status report, 8 november 1993; S-1837-0136-0004, status report, 10 december 1993; S-1838-0182-0001/0002, Annex A to BHC letter on Oporder 002, resource requirements, oktober 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, letter CMO to FC, reinforcement of UNMO within BHC, 27 september 1993.
- 53 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0005, fax HQ UNPROFOR G1 to Baril/Annan, weekly status report personnel, UNMO's, 22 juli 1994; DPKO S-1829-0333-0005, nummer 3145, fax USG Annan to SRSg Akashi on troop contributors meeting, 27 september 1994.
- 54 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon1790, additional resources, 13 november 1992; cpe/pre/lon 1711, ECMM monitoring of Croatian Arifields, 5 november 1992; 03327 cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 februari 1993.
- 55 EEAS, ECMM, box 1, A020-030, message ops section to DHOM-pol on the operational consequences in ECMM due to the restructuring of RC Zenica, 2 juni 1993.

- 56 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1750, monthly report October 1992, 10 november 1992; ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994; nummer 1745, The German Presidency in ECMM, 2 januari 1995; cpe/pres/bon 1451, decreasing of ecmm manpower in 1994, 30 september 1994; SIB-def, AVJ, DCBC, DB-578, pesc/pres/bon 2086, additional monitors, 13 december 1994; ECMM, doos 21, fax HOD-NL aan DAV/LSO over EU-administratie Mostar, 8 mei 1994.
- 57 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/bon 2086, former Yugoslavia: additional monitors, 13 december 1994; EEAS, ECMM, box 40, B010-230, fax RC Zagreb to CC Nasice on change to the roster, 9 augustus 1993.
- 58 SIB-def, ECMM, doos 20, nummers DAV/MS-55/96, DAV/MS-72/96, fax DAV aan DGPZ en HDBZ over de ECMM tijdens Nederlands EU-voorzitterschap en inzet van militair personeel, 12 april 1995, 4 juni 1996; SSA-buza, DDI-DEU, 05268, pc/732/95, report on the OSCE Delegation's trip to Sarajevo and Zagreb, 26 november 1995.
- 59 Interview Henk Morsink, 7 mei 2019.
- 60 SIB-def, ECMM, doos 21, fax HOD-NL aan min-buza over bezoek IGK aan ECMM, 3 februari 1994; SSA-buza, DDI-DEU, 05267, support status of ECMM, 1 september 1994; Maloney, 'Operation Bolster', 34-35, 40; Interview Hans van de Beek, 14 mei 2020.
- 61 Interview Tom van Breda, 19 maart 2019.
- 62 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend.
- 63 NIMH, CV, UU, dossier Posthumus, dagboek ik zie ik zie wat jij niet ziet deel 1, 35; Interviews: Gerard Wondergem, 16 januari 2018, 13 februari 2018; Mat van Houten, 4 mei 2018; Jos Ouwerling, 23 augustus 2018; Leo van Knijff, 22 februari 2018; Jarl Lundgren, 15 maart 2018; Erwin Hoogland, 23 januari 2018 en Albert Heshusius, 29 juli 2019; Wondergem, *Je komt anders terug*, 23.
- 64 Interviews: Gerard Wondergem, 16 januari 2018, 13 februari 2018 en Josh Zoutendijk, 29 januari en 8 februari 2018.
- 65 Quiggin, 'Response to', 206.
- 66 VNA, UNPROFOR S-1838-0200-0004, fax UNMO HQ to all sectors on allocation of vehicles/armoured vehicles to UNMOs, 12 december 1993; SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, hand-out Jacobs, datum onbekend.
- 67 Interview Jos Ouwerling, 23 augustus 2018.
- 68 Doucette, *Empty casing*, 46; interview Charlie Malschaert, 10 juni 2021.
- 69 Interviews: Ger Pastoor, 15 februari 2018; Paul Eijkelenkamp, 7 januari 2018; Josh Zoutendijk, 29 januari 2018 en 8 februari 2018; Albert Heshusius, 29 juli 2019; Harold Jacobs, 30 januari 2018 en Paul van der Heijden, 21 maart 2019.
- 70 VNA, ICFY S-1835-0043-0004, memo HQ BHC to UNPROFOR HQ, safe areas, 5 mei 1993.
- 71 VNA, UNPRFOR S-1838-0180-0001, Concept of deployment of UNMO in BHC, 16 september 1992; S-1838-0188-0003, daily sitrep UNMO sector Sarajevo to CMO, 20 sept 1992; fax BHC Kiseljak to UNPROFOR HQ Zagreb, 7 nov 1992; S-1838-0188-0004, memo CMO to FC on logistic support for UNMO BHC, 8 nov 1992; fax CAO on deployment of UNMO BiH, 13 nov 1992; S-1837-0129-0003, fax UNMO BH-North to UNMO Srebrenica on vehicle, 18 oktober 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor,

- Briefing sheet UNMO BHC, maart 1993; uiteenzetting pastoor mbt werkzaamheden en interne problematiek van UNMO-organisatie in BiH; SOP UNMO part two, november 1992, maart 1993; Interview Ger Pastoor, 15 februari 2018.
- 72 VNA, UNPROFOR S-1838-0182-0002, fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ Zagreb, equipment request for new teams within BiH, 3 oktober 1993; minute HQ UNMO on implementation for peace plan BiH, 14 januari 1993; S-1838-0182-0001/0002, Annex A to BHC letter on OpO 002, resource requirements, oktober 1993; S-1838-0200-0004, fax UNMO HQ to all sectors on allocation of vehicles/armoured vehicles to UNMOs, 12 december 1993; S-1837-0130-0002, fax COPO to CMO on BHC requirements for implementation peace plan, 18 januari 1994; S-1838-0219-0003, fax UNMO HQ BHC to all UNMO sector BHC on vehicle situation, 22 januari 1994; S-1838-0219-0004, fax UNMO HQ BH-NE to UNMO HQ on logistic problems/requests, 30 mei 1994; fax UNMO Bihać to UNMO HQ on logistic problems/requests, 28 mei 1994; fax UNMO Bihać to UNMO HQ on problems – armoured Land Rovers, 14 mei 1994; fax UNMO HQ BH-NE to UNMO HQ on comms equipment for UNMO teams BH-NE, 29 april 1994; S-1838-0178-0001, fax SMO sector South to UNMO HQ Zagreb, 13 juli 1995; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, minutes of the CMO conference, 7 mei 1994; dossier Pastoor, handgeschreven memo resource requirements, 1 november 1993.
- 73 VNA, DPKO S-1835-0039-0010, Z-425, cc FC to USG on no fly zone, 4 december 1992.
- 74 VNA, UNPROFOR S-1837-0092-0006, DFC Coordination Conference, 27 nov 1992; S-1837-0127-0001, cc FC to USG, 15 nov 1992; VN-documenten: S/24870, 27 november 1992; S/24900, 4 december 1992.
- 75 De afspraken over de *safe areas*, Centraal-Bosnië en Sarajevo in respectievelijk mei 1993 en februari 1994 hadden telkens een verschuiving van waarnemers tot gevolg. Ditzelfde gold voor de ontwikkelingen rondom sector Zuid medio januari en juli 1993 en de verlenging van het VN-mandaat in Kroatië in maart 1994.
- 76 Interviews: Bo Pellnas, 18 januari en 20 september 2018 en Gerard Bastiaans, 11 januari 2018, 30 januari 2019.
- 77 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, fax UNMO BHC to UNMO HQ Zagreb on postings to BHC, 9 december 1993; letter SMO Sarajevo to RSMO, 30 december 1993.
- 78 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, Concept of deployment of UNMO in BHC, 16 september 1992; S-1838-0182-0002, minute HQ UNMO on implementation for peace plan Bosnia, 14 januari 1993; fax UNMO HQ to UNMO HQ BHC on contingency plans for withdrawal from Croatia – future UNMO strength in BHC, 13 november 1993; S-1838-0199-0005, fax CMPO Zagreb to UNMO BHC on UNMO strength in Bosnia-Herzegovina, 2 november 1993; fax HQ UNPROFOR to all sectors, warning order, 26 november 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, UNMO redeployment order military observers Sarajevo, 9 september 1993; future deployment of UNMO's, 21 september 1993; letter CMO to FC, reinforcement of UNMO within BHC, 27 september 1993.

- 79 VNA, UNPRFOR S-1838-0199-0005, fax UNMO HQ to UNMO HQ BHC on UNMO organization, 20 oktober 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Operational briefings Bosnia Herzegovina sectors, 4, 6, 7 augustus 1993.
- 80 VNA, UNPROFOR S-1838-0002-0004, UNPROFOR briefing papers for the SRSG, UNMO-input, 24 mei 1993.
- 81 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, fax SMO sector South to UNMO HQ, 13 juli 1995.
- 82 *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping operations; Selection Standards and training guidelines for United Nations Military Observers; Methods and Techniques for Serving on Peacekeeping mission as UN military Observer*; Cassidy, *Peacekeeping in the abyss*; LDP III vredesoperaties 1999, 169-186; <https://www.defensie.nl/onderwerpen/keuringen-en-opleidingen-bij-defensie/school-voor-vredesmissies>: cursus UNMEoM (United Nations Military Experts on Mission).
- 83 VNA, DPKO S-1828-0013-0004, notes for guidance, 1 maart 1992.
- 84 VNA, DPKO S-1828-0014-0018, fax milad DPKO to all TCN on competencies and ranks of UNMOs and staff officers, 10 juli 2002; Foster, 'Training standards for United Nations military observers', 25-28; DPKO, *United Nations Guidelines for the training of Military Observers*, 127-136.
- 85 VNA, DPKO S-1827-0007-0001, United Nations MILOBS course – revision of training programme and support material, 12 augustus 1996; Doob, 'Peacekeepers Handbook review', 737.
- 86 VNA, DPKO 1828-0007-0015, United Nations Peacekeeping Training Publications, maart 1998; *Peacekeeper's handbook*, 6. Het beschikbare *United Nations Peacekeepers handbook*, dateerde uit 1978, herzien in 1984. Het boekwerk richtte zich vooral op de inzet van vredesmachtsen als UNEF I en ONUC en de effecten die zij moesten bereiken. De taakomschrijving voor militaire waarnemers was enkel gericht op hun onafhankelijke inzet tijdens de traditionele missies waarbij militaire informatievoorziening de belangrijkste taak was. Het besteedde überhaupt geen aandacht aan de inzet- of selectiecriteria van waarnemers. De Nederlandse gevechtshandleiding over vredesoperaties zag pas in 1999 het levenslicht.
- 87 Interview met Dirk de Paus in 'Ervaringen van Individuele deelnemers expeditie missies'; Interview Peter Keller, 19 mei 2020; Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 81-82.
- 88 Interview Josh Zoutendijk, 8 februari 2018.
- 89 Interviews: Jacques Brinkhof, 7 en 18 mei 2018; Paul Eijkelenkamp, 7 februari 2018; Erwin Hoogland, 23 januari 2018; Josh Zoutendijk, 8 februari 2018; Mat van Houten, 4 mei 2018 en Harold Jacobs, 30 januari 2018; Wondergem, *Je komt anders terug*, 6-8.
- 90 Nederland leverde een forse bijdragen aan de vredesmissies UNTAC, UNPROFOR, UNAVEM en de ECMM.
- 91 Elands, *Nederlandse militairen*, 40-45.
- 92 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, hand-out Jacobs, datum onbekend.
- 93 NIMH, CV, UU, dossier Giesbers, weekrooster klas UNMO 10, november 1993; ECMM, dossier Morsink, dagboek Henk Morsink.
- 94 SIB-def, ECMM, doos 21, brief Ferry Kersten aan HOD-NL, 23 augustus 1993; AVJ, KL-OPS, DB 456, hand-out Jacobs, datum onbekend; Interviews: Henk Morsink, 7 mei 2019; Werner Gebhart, 17 juni 2019;

- Sjoerd Bunk, 18 februari 2019; Jan van den Dool, 22 mei 2019; Willem Heesbeen, 12 juni 2019; Wil Rijvers, 18 juni 2019; Xavier Horbach, 7 augustus 2019; Wilco Ramakers, 6 april 2018; Sander Bruijne, 3 juni 2019 en Marcel Lambrichs, 5 juni 2019.
- 95 NIMH, CV, UU, dossier opleidingen, informatie voor UNMO's in het Voormalig Joegoslavië, mei 1994; Jacobs, *Nederlandse waarnemers in het voormalige Joegoslavië*, 12-15.
 - 96 Interview Paul van der Heijden, 21 maart 2019.
 - 97 NIMH, CV, UU, dossier opleidingen, CVV-UNMO syllabus, 30 maart 1995; vredesoperaties ECMM, centrum voor vredesoperaties, weekrooster klas ECMM 28, december 1995; Jacobs, *Nederlandse waarnemers in het voormalige Joegoslavië*, Bijlage D, E en F.
 - 98 SIB-def, ECMM, doos 21, HOD-NL aan DAV over opleiding ECMM-personeel, 21 februari 1994; brief Ferry Kersten aan HOD-NL, 23 augustus 1993.
 - 99 Interview Albert Heshusius, 29 juli 2019.
 - 100 Interview Ad Mooij, 29 augustus 2019.
 - 101 NIMH, CV, ECMM, dossier Kempenaars, memo opsofficier aan DHOM Eleveld over personeel, 27 oktober 1991; CV, UU, dossier overigen, views/experiences as an UNMO or UNPROFOR mission 5/94-5/95 (hierna: views/experiences), 21 februari 1996; VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004, fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ, clarification of points, 25 augustus 1994; S-1838-0206-0005, fax CMO to Annan, required information on the qualification of UNMO's deployed withing UNPROFOR, 30 oktober 1994; Interviews: Gerard Bastiaans, 11 januari 2018; Ronald Eimers, 21 mei 2019 en Ton Tieland, 14 mei 2019.
 - 102 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, hand-out Jacobs, datum onbekend; Jacobs, *Nederlandse waarnemers in het voormalige Joegoslavië*, 16. Ook taal, voertuigonderhoud, verbindingen, *mine-awareness*, kaartlezen, stressmanagement en materieelherkenning werden onderwezen.
 - 103 Interview Josh Zoutendijk, 8 februari 2018.
 - 104 VNA, UNPROFOR S-1838-0005-0001, fax CMO to Annan on repatriation of UNMO's, 19 oktober 1994; S-1838-0206-0003, fax CMO to Annan on repatriation of UNMO's, 16 november 1994; S-1838-0206-0004, fax CMO to Annan on repatriation of UNMO's, 1 november 1994; Interview Gerard Bastiaans, 11 januari 2018.
 - 105 Interview Josh Zoutendijk, 8 februari 2018.
 - 106 Interview Harold Jacobs, 30 januari 2018.
 - 107 Interviews: Guido Schrouff, 14 februari 2019; Dirk Achterberg, 4 maart 2019; Albert Strijker, 22 mei 2019; Ralph Tieken, 29 maart 2019; Joop Voetelink, 27 mei 2019; Werner Gebhart, 17 juni 2019; Sander Bruijne, 3 juni 2019; Michel Roelen, datum; Xavier Horbach, 7 augustus 2019 en Wil Rijvers, 18 juni 2019;
 - 108 VNA, UNPROFOR S-1838-0206-0005, fax CMO to Annan, required information on the qualification of UNMO's deployed withing UNPROFOR, 30 oktober 1994.
 - 109 VNA, DPKO S-1828-0014-0018, fax milad DPKO to all TCN on competencies and ranks of UNMOs and staff officers, 10 juli 2002.
 - 110 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor;

- VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0004, UNPROFOR HQ Zagreb daily sitrep, 6, 8, 10, 11, 13, 16, 18, 26, 27, 28 november 1993; Interviews: Stan van Bragt, 19 februari 2019; Cees de Rijke, 21 februari 2019 en Joop den Hartog, 7 maart 2019.
- 111 Interview Cees de Rijke, 21 februari 2019.
- 112 VNA, UNPROFOR S-1838-0201-0003, military police report on break and enter into UNPROFOR vehicle, 30 januari 1994; Last, *Theory, doctrine and practice of conflict de-escalation in peacekeeping operations*, 103-104.
- 113 Interview Ed Tadema, 26 augustus 2019.
- 114 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, fax HOD-NL aan DAV, 27 februari 1995.
- 115 VNA, UNPROFOR S-1838-0206-0004, fax UNMO HQ to all SHQ's on vehicle security, 3 en 4 november 1994.
- 116 VNA, UNPROFOR S-1838-0192-0004, fax UNMO HQ Sarajevo to UNMO HQ BHC on hijacked vehicle, 21 maart 1995; fax UNMO HQ to UNMO HQ SS on car hijacking, 21 maart 1995; fax UNMO HQ SN to UNMO HQ on UNMO hijack, 18 maart 1995; fax UNMO HQ Sarajevo to UNMO HQ BHC on hijacked vehicle, 12, 15 februari 1995; fax UNMO HQ SS to UNMO HQ on hijack analysis, 25 januari 1995; fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ on hijack analysis, 21 januari 1995; im from CMO on preventive measures based on hijack analysis, 9 januari 1995; fax BHC-SNE to UNMO HQ on hijack analysis, 29 december 1994; fax UNMO HQ to UNMO HQ BHC on statistical data/hijack analysis, 22 december 1994; S-1838-0180-0001, fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ on security review, 21 januari 1995; S-1838-0157-0005, fax UNMO HQ to UNPROFOR HQ, daily sitrep, 1 december 1994; S-1838-0220-0003, fax UNMO Brcko to UNMO HQ SNE on the journey out of Brcko, 24 november 1994; fax UNMO HQ Bihać to UNMO HQ on UN flack jacket stolen, 14 november 1994; S-1838-0220-0005, fax UNMO Sarajevo to UNMO HQ on items stolen from a vehicle, 4 september 1993; special incident report UNMO car stolen, 19 augustus 1993; S-1838-0187-0003, fax ICY-team to UNMO HQ Sarajevo, incident report on robbery, 1 december 1995; UNMO patrol report team ICW on robbery in OP 4, 25 augustus 1995; fax team SC-1 to SX on stealing of Diesel from UN-vehicles and robbery of vehicle radio, mei 1995; hijack reports UNMO sector Sarajevo to UNMO BHC, 1, 22, 26 mei 1995; statements captain José Ledo on hijacked UNMO's, 27 maart 1995; S-1838-0181-0003, fax UNMO HQ Sarajevo to UNMO HQ, oporder 07/95 operation hold fast, 18 juli 1995; DPKO S-1829-0342-0003, Z-1235, fax FC to Annan on theft of UNPROFOR vehicles and equipment, 23 juli 1995; EEAS, ECMM, box 2, A030.1-010, fax HQ ECMM to HRC Knin on protest to Knin authorities, 3 juli 1993; Interviews: Jan Venekamp, 28 mei 2019; Jan van den Dool, 22 mei 2019; Ralph Tieken, 29 maart 2019; Ronald Komen, 14 augustus 2019 en Wil Rijvers, 18 juni 2019; Doucette, *Empty casing*, 48.
- 117 Interview Ton Tieland, 14 mei 2019.
- 118 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993; VNA, UNPROFOR S-1838-0219-0006, fax UNMO HQ BH-NE to UNMO HQ on FC brief, 4 juli 1994; Interview Ger Pastoor, 15 februari 2018.
- 119 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0004, fax FC to SRSG, weekly summary, 6 juni 1994.

- 120 VNA, UNPROFOR S-1837-0136-0001, fax FC to Annan on update on Žepa situation, 6 mei 1993; S-1837-0130-0002, fax to HQ UNPROFOR, incident report convoy to Srebrenica, 23 januari 1994; S-1837-0129-0002, im C-BHC to COS-BHC, patrol report, 16 april 1993; S-1837-0129-0004, message of the secretary general, 18 november 1993; im section G3, requirements for improved humanitarian support for the population of BiH, 11 november 1993; message BHC to SRSG, FC and DFC, Freedom of movement UNPROFOR in Bosnia, 17 november 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 03329, monthly report March 1993, 7 april 1993; Interviews: Stan van Bragt, 19 februari 2019, Ed Tadema, 26 augustus 2019 en Harold de Jong, 5 maart 2019; Briquemont, *Do something general*, 70, 138-139.
- 121 VNA, UNPROFOR S-1837-0122-0004, UNPROFOR HQ daily sitreps, 3, 8, 10, 11, 16, 17 november 1993; Interview Henk Morsink, 7 mei 2019.
- 122 VNA, UNPROFOR, S-1838-0219-0004, letter RSMO to commander 1st Corps BH army on theft vehicle, 17 mei 1994; S-1837-0213-0002, weekly sitrep civil affairs BHC 15-25 March, 26 maart 1995; DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 47; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO casualties in UNPROFOR; Doucette, *Empty casing*, 58-59, 61-62.
- 123 VNA, UNPROFOR, S-1838-0201-0003, daily sitrep UNMO HQ, 28 januari 1994; Interview Tom Giesbers, 7 februari 2019.
- 124 Interviews: Tom Giesbers, 7 februari 2019 en Dirk Achterberg, 4 maart 2019; NIMH, CV, UU dossier Giesbers, dagboek “tot aan de mijn”. Bakht had fysiek lichte verwondingen opgelopen.
- 125 NIMH, CV, UU, dossier Van Knijff, Report of proceedings, mei, juni, juli 1992.
- 126 Interview Jan Groenewold, 12 december 2019.
- 127 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005, fax UNMO HQ SN to UNMO HQ on mine accident, including investigation report mine accident, 19 september 1994.
- 128 VNA, UNPROFOR S-1837-0158-0001, fax DFC to FC and SRSG, opening Maslenica Bridge, 14 juli 1993; S-1837-0129-0005, press release, joint declaration with respect to freedom of movement, 30 november 1993.
- 129 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0005, letter DFC to the president of the Croatian State commission for relations with UNPROFOR with attachment: ROM by Croatian authorities, 18 augustus 1994.
- 130 EEAS, ECMM, box 116, B100-170/box 118 B100-240, Special report HRC Zenica to HQ ECMM: freedom of movement on the roads of BiH necessity of an urgent initiative, 16 mei 1993; B100-150/box 118 B100-240, message RC Zenica to HQ ECMM Weekly Summary 27 – 03 July 1993, 04 juli 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 03329, monthly report march 1993, 7 april 1993; 03336, cpe/pres/bru/1050, monthly report September 1993, 8 oktober 1993; 03337, cpe/pres/bru/1556, monthly report November, 14 december 1993; 03347, cpe/pres/ath 306, monthly report January, 16 februari 1994; DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993; DDI-DPV, 00450 cpe/pres/ath 52 en 435, monthly report December 1993 and February 1994, 11 januari en 3 maart 1994; VNA, UNPROFOR S-1837-0136-0002, fax FC to Annan, letters to general Bobetko and Novakovic, 20 juni 1993; S-1837-0136-0003, message UN HQ to UNPROFOR HQ, note to the president of the security council, 1 augustus en 30 september 1993; S-1837-0130-0003, letter general Rose to

- General Mladic on UNPROFOR operations, 8 maart 1994; im from G2 to FC, Maglaj Pocket situation report, 5 maart 1994; S-1837-0129-0005, im FC to COS UNPROFOR, freedom of movement: outline of paper for UNNY, 9 december 1993; S-1837-0129-0004, Letter COS Milovanovic to UNPROFOR BHC, 12 november 1993; S-1837-0129-0001, ANNEXES C restriction of movement from UNMO's in all sectors, 20, 23, 26, 31 maart, 15 april 1995; S-1837-0128-0005, ANNEXES C restriction of movement from UNMO's in all sectors, 25 december 1994, 4, 29 januari, 11 februari, 7, 10, 16 maart 1995; S-1838-0183-0005, fax UNMO HQ sector North to UNMO HQ on schematic representation of ROM, 7 april 1995; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Operational briefings Bosnia-Herzegovina sectors, 4, 6, 7 augustus 1993; letter RSMO to General Milovanovic, 28 sept 1993; letter general Briquemont to HQ RS in BiH, 4 november 1993; VN-documenten: S/25777, par 14, 15 mei 1993, 4, 5; res 802, 25 januari 1993; res 807, 19 februari 1993.
- 131 VNA, DPKO S-1834-0246-0004, MSC 925, cc USG to Vance and FC on your report on your mission to Yugoslavia, 15 september 1992; Interview Ger Pastoor, 4 december 2018.
- 132 VNA, UNPROFOR 1838-0201-0005, fax UNMO HQ to all sectors, Reporting of Milinfo, 11 januari 1994; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, information gathering and reporting, 26 juni 1993; quality of report writing, 8 sept 1993; Aide memoire MIO Branche SMO conference, 15/16 nov 1993; future intentions UNMO BHC, dec 1993; dossier Bastiaans, working level protocol for UNPROFOR UNMO/ECMM coordination, 16 nov 1993; Minutes of the CMO conference, 7 mei 1994. SSA-buza, DDI-DEU, 05267, cpe/pres/bru/693, ECMM – present and future tasks of ECMM, 24 augustus 1993.
- 133 Biermann en Vadset, *UN Peacekeeping in trouble*, 148; Rose, *Fighting*, 57-58, 103-104, 120, 123-125.
- 134 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 2129, weekly summary, december 1992; 03322, cpe/pres/lon 1284, monthly report August 1992, 17 september 1992; 03321, cpe/pres/lon 976, Bosnia- ethnic cleansing, 14 augustus 1992; 03330, cpe/pres/cop 1275, monthly report May, 8 juni 1993; 03336, cpe/pres/bru 1050, monthly report September, 8 oktober 1993; 03337, cpe/pres/bru, monthly report October, 13 november 1993; DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993 (citaat); EEAS, ECMM, box 117, B100-180, special report HRC Zenica to HQ ECMM, on expulsions from Bijeljina, 26 september 1994; fax HRC Zenica to DHOM-ops on ECMM success stories (hierna: fax success stories), 27 juli 1994; box 5, A030.2-030, report Charles Macleod on inter-ethnic violence in Vitez, Busovaca and Zenica april 1993, 15 mei 1993; box 1, A020-070, press statement HOM on fact finding mission ECMM to BiH, 11 mei 1993.
- 135 VNA, UNPROFOR 1837-0129-0002; fax UNPROFOR HQ to Annan, Situation in Srebrenica, april 1993; 1837-0129-0005, fax HQ UNPROFOR to all sectors and BHC, presence of Croatian Army in BiH, 14 december 1993; 1837-0130-0003, im from G2 to FC, follow on assessment the HVO Konjic Pocket, 5 en 6 maart 1994; fax G3 HQ BHC to HQ UNPROFOR, BiH attack, 22 maart 1994; im from JOC to FC, suspected ground attack by BiH south of Hadzici, 23 maart 1994; S-1837-0136-0005, note for the

- president of the Security Council, DPKO situation centre report on the period 4-7 feb 1994, 8 februari 1994; EEAS, ECMM, box 5, A030.2-010, fax V2 Gornji Vakuf to Zagreb (hum), list of serious crimes- Bugojno, 20 augustus 1993; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, cc FC to Annan, status of the Sarajevo Exclusion Zone, 16 juni 1994.
- 136 VNA, UNPROFOR S-1837-0158-0001, memo Stoltenberg to FC and others on Monitoring Humanitarian Situation in safe areas, 26 mei 1993; S-1837-0130-0002, daily sitrep HQ BHC to HQ UNPROFOR, 15 december; Van Dijk, 'UNMO actie naar Žepa', 22. Op 11 maart en 16 juni 1993 kwamen UNMO's aan in respectievelijk Srebrenica en Goražde. De beoogde contingentseenheden arriveerden pas op 18 april 1993 in Srebrenica en eind april 1994 in Goražde.
 - 137 VNA, UNPROFOR S-1837-0136-0001, message FC to Annan, situation Mostar, 8 en 9 mei 1993; S-1837-0158-0001: memo Stoltenberg to FC and others, Monitoring Humanitarian Situation in safe areas, 26 mei 1993; fax from P&I HQ BHC to P&I HQ, UNMO's in Goražde, 20 juli 1993; DPKO S-1834-0240-0003, fax FC to Annan on sitrep Mostar, 11 mei 1993.
 - 138 VNA, UNPROFOR S-1837-0158-0001, fax Stoltenberg to FC, information reports, 22 augustus 1993.
 - 139 VNA, UNPROFOR S-1838-0101-0003, fax UNMO HQ BHC SS to UNMO HQ BHC on Mostar, 24 augustus 1993; daily sitrep UNMO BHC SS, 25 aug 1993; fax UNMO Medugorje to UNMO HQ BHC, situation in Mostar, 26 augustus 1993; faxes UNMO HQ BHC to HQ BHC, 24, 25, 26, 27, 28 augustus 1993; DPKO S-1834-0240-0003, note Schmitz to Annan, 30 juni 1993; S-1834-0240-0003, fax Thornberry to Annan on access to Mostar, 24 en 25 augustus 1993.
 - 140 VNA, UNPROFOR S-1838-0101-0003, fax UNMO medugorje to UNMO HQ deployment of UNMO-team in Mostar, 25 augustus 1993.
 - 141 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO report Galeb Incident, 28 februari 1994. Zie ook: Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 255-262.
 - 142 VNA, UNPROFOR S-1835-0040-0005, fax Stoltenberg to CMO on UNMO cooperation, 4 augustus 1993.
 - 143 Interviews: Bo Pellnas 18 januari 2018 en Gerard Bastiaans, 11 januari 2018, 30 januari 2019.
 - 144 SSA-buza, DDI-DEU, 03322, cpe/pres/lon 1284, monthly report August 1992, 17 september 1992; VN-documenten: S/24516, 3 september 1992; S/24766, 6 november 1992; S/24809, 17 november 1992, 5, 10, 11, 22; S/25341, 26 februari 1993, 7, 16, 18, 24, 27, 34.
 - 145 EEAS, ECMM, box 5 A030.2-030, report Charles Macleod on inter-ethnic violence in Vitez, Busovaca and Zenica april 1993, 15 mei 1993; VN-documenten: S/24516, S/24766, S24809, S25341, S/25792, S/26469, S/26383, S/ 26415, S/26765, S/1994/265, S/1994/967, S/1994/1252, S/1995/80, S/1994/79, S/1995/597, S/1995/801; *The Blue Helmets*, 501-505.
 - 146 VN-documenten: S/26415, 8 september 1993, S/26419, 8 september 1993; S/26765, 20 november 1993; S/1994/265, 7 maart 1994; S/1994/743, 23 juni 1994, 3-6.
 - 147 VN-document: S/26415, 8 september 1993, 5, 6, 7.
 - 148 Rose, *Fighting*, 57, 124; Thomas, *Implementing*, 26.
 - 149 VNA, DPKO S-1834-0246-0004, MSC 933, cc USG to FC on supervision of heavy weapons, 16 september 1992; Z-107, cc from FC to USG on

- weapon concentration in BiH, 12 september 1992; MSC 813, cc USG to FC on implications for UNPROFOR of London Conference, 29 augustus 1992; UNPROFOR S-1838-0169-0002, daily sitreps sector Sarajevo, juni-september 1994; S-1838-0169-0003, daily sitreps sector Sarajevo, mei-juli 1994; S-1838-0169-0004, daily sitreps sector Sarajevo, mei-september 1994.
- 150 VNA, UNPROFOR S1838-0169-0005, daily sitreps UNMO Sarajevo, 17 februari – 9 april 1994.
- 151 Rose, *Fighting*, 57, 124.
- 152 VNA, UNPROFOR S-1838-0195-0001, operations redeployment order sector South, 15 mei 1994; UNMO inspection reports on weapon storage sites, mei-juni 1994; S-1838-0196-0001, UNMO inspection reports on weapon storage sites, juni-september 1994; S-1838-0181-0007, UNMO inspection reports on weapons storage sites, september 1994 – maart 1995.
- 153 EEAS, ECMM, box 1, A020-060, oporder 6/92 JA withdrawal from Konavli, 4 oktober 1992.
- 154 VNA, UNPROFOR S-1838-0161-0001/2/3/4, juni, juli, augustus 1993; S-1838-0161-0001, memo UNMO sector south to UNMO HQ on Gun positions, 4 aug 1993; S-1838-0161-0002, Oporder Sector South 02/93, 24 juli 1993; S-1838-0161-0003, warning order CMO to all sectors, 24 juli 1993. De Erdut overeenkomst voorzag in de terugtrekking van het Kroatische leger van het Zemunik vliegveld, de Maslenica Brug, de Peruca dam en het Miljevici plateau. De terugtrekking en de daaropvolgende bezetting van contingentseenheden werd geobserveerd en gefaciliteerd door waarnemers.
- 155 VNA, UNPROFOR S-1838-0076-0003, Oporder 18/93 UNPROFOR, 14 sept 1993; Oporder 5/93 HQ sector South, 15 september 1993; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO achievements.
- 156 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, brief for Dion Landstra prepared by Roy Thomas, 4 februari 2019; mailwisseling auteur en R. Thomas, 5 februari 2019; Rose, *Fighting*, 57, 124; Thomas, ‘Sarajevo UNMOs’, 9; Thomas, *Implementing*, 26.
- 157 VNA, UNPROFOR 1837-0093-0003, io DFC to FC, COS, G3 (plans) UNPROFOR, meeting on CF implementation, 26 maart 1994; 1838-0079-0002, sector south oporder for implementation of the cease fire agreement, 31 maart 1994; sector south oporder 09/94 for compliance of the cease fire agreement, 15 mei 1994.
- 158 Thomas, *Implementing*, 26.
- 159 VNA, UNPROFOR S-1837-0127-0002/4/5, UNMO daily sitreps NFZ, 1 december 1992 – 31 maart 1993; DPKO S-1835-0039-0010, memo on summary of reported no fly violations, 15 december 1992.
- 160 VNA, UNPROFOR S-1837-0127-0002, fax HQ UNPROFOR to Annan New York, 17 april 1994.
- 161 VNA, UNPROFOR S-1837-0127-0002/4/5, UNMO daily sitreps NFZ 1 December 1992 – 31 March 1993; DPKO S-1835-0039-0010, Z-425, cc FC to USG on no fly zone, 4 december 1992; memo on summary of reported no fly violations, 15 december 1992 VN-documenten: S/24783, 9 november 1992; S/24810, 13 november 1992; S/24840, 24 november 1992; S/24870, 30 november 1992; S/24900, 4 december 1992;
- 162 Interview Josh Zoutendijk, 29 januari 2018.

- 163 Morillon was op dat moment ook in de enclave aanwezig. Hij had een klein detachement *force protection* bij zich, maar dit waren geen contingentseenheden die permanent in Srebrenica verbleven. De VN-commandant was van plan terug te keren naar zijn hoofdkwartier in Kiseljak en de UNMO's in Srebrenica achter te laten.
- 164 VNA, UNPROFOR S-1838-0414-0003, fax HQ BHC to HQ UNPROFOR, Srebrenica situation update, 13 maart 1993; special sitrep Srebrenica HQ BHC to HQ UNPROFOR, 15 maart 1993; Interview Josh Zoutendijk, 29 januari 2018; VN-document: S/25444, 19 maart 1993. Aanvankelijk werd de eerste melding van de UNMO's door de nachtshift in Sarajevo als 'niet belangrijk' beoordeeld volgens Zoutendijk. Pas de volgende dag werd het bericht doorgestuurd en wereldkundig gemaakt.
- 165 VN-document: res 816, 31 maart 1993; Interview Josh Zoutendijk, 29 januari 2018.
- 166 Woodward, *Balkan Tragedy*, 322.
- 167 Interviews: Paul van Harten, 27 maart 2018; Martin Hofstra, 13 februari 2019; Theo van Kralingen, 20 mei 2019; Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019 en Cees de Rijke, 21 februari 2019.
- 168 Interview Harold de Jong, 5 maart 2019.
- 169 Interview Xavier Horbach, 7 augustus 2019.
- 170 VNA, UNPROFOR S-1837-0158-0001, memo SRSG Stoltenberg to FC and others, monitoring Humanitarian Situation in safe areas, 26 mei 1993; SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993; VN-documenten: S/26415 8 september 1993; S/26765, 20 november 1993; S/1994/265, 7 maart 1994; S/1994/743, 23 juni 1994, 3-6.
- 171 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 3.
- 172 Wiebes, *Intelligence*, 39.
- 173 *Srebrenica*, 2699, 2700, 2709, 2710.
- 174 Rose, *Fighting*, 57.
- 175 Wiebes, *Intelligence*, 219.
- 176 Rose, *Fighting*, 57-58, 103-104, 120, 123-125, citaat 104.
- 177 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Aide memoire MIO points, SMO conference, 15/16 november 1993; Brief for sector commander Sarajevo on UNMO view of Igman situation, 3 december 1993.
- 178 VNA, UNPROFOR S-1838-0202-0003/4, daily sitreps UNMO HQ, 29 maart 1994 t/m 22 april 1994; S-1838-0155-0001, daily sitreps UNMO Goražde, 6, 7, 8, 9 april 1994; S-1838-0169-0005/4, daily sitreps UNMO Sarajevo, 3-22 april 1994; NIMH, CV, UU, dossier Thomas, daily sitrep update UNMO Goražde to UNMO Sarajevo, 10, 11 en 13 april 1994.
- 179 Rose, *Fighting*, 125.
- 180 VNA, UNPROFOR S-1838-0169-0004, daily sitrep UNMO Sarajevo, 21 april 1994.
- 181 Idem, daily sitrep UNMO Sarajevo, 20, 21, 22 april 1994; S-1838-0202-0003, daily Sitrep UNMO HQ, 20 april 1994.
- 182 VNA, UNPROFOR S-1838-0202-0003, weekly Persum 15 – 21 april 1994, UNMO contribution for SRSG weekly briefing, 22 april 1994; daily sitreps UNMO HQ, april 1994; S-1838-0169-0003/4, daily sitreps UNMO Sarajevo, april 1994.
- 183 Wiebes, *Intelligence*, 219.

- 184 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax COS BHC Van Baal to UNMO Goražde, 13 april 1994; Interview Ad van Baal, 21 augustus 2019.
- 185 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax COS BHC Van Baal to UNMO Goražde, 13 april 1994; message Akashi to UNMOs Goražde, april 1994.
- 186 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, capsat UNMO HQ BHC to UNMO Goražde and vice versa regarding airstrike restrictions, 10 april 1994; mailwisseling R. Thomas met auteur, 28 januari 2019; Thomas, 'Sarajevo UNMOs', 9.
- 187 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, SOP UNMO BiH, 29 maart 1993; VNA, UNPROFOR S-1837-0130-0003, capsat message UNMO Goražde to UNMO Sarajevo, 5 april 1994; S-1838-0169-0004, daily sitrep UNMO sector HQ Sarajevo, 14 en 21 april 1994.
- 188 Interviews: Martin Hofstra, 13 februari 2019 en Guido Schrouff, 14 februari 2019.
- 189 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, fax UNHCR Goražde to UNHCR Sarajevo and Zagreb, 22 april 1994.
- 190 VNA, UNPROFOR S-1838-0202-0003/4, daily sitreps UNMO HQ, 8, 15 april 1994; S-1838-0155-0001, daily sitreps UNMO Goražde, 6, 7, 8, 9 april 1994; S-1838-0169-0005/4, daily sitreps UNMO sector Sarajevo, april 1994; NIMH, CV, UU, dossier Thomas, supportive letter from Major Thomas to author, 28 januari 2019; Interviews: Martin Hofstra, 13 februari 2019; Albert Buisman, 28 maart 2019 en Guido Schrouff, 14 februari 2019. Op 6 april 1994 zond general Rose acht JCO's naar Goražde om zijn informatiepositie daar te verbeteren. Dat de UNMO's niet naar buiten konden, bleef niet zonder gevolgen. De kwaliteit van hun rapportage leed er onder, maar in het licht van de instructies en de geldende SOP's waren er weinig andere mogelijkheden. Sterker, wanneer de waarnemers de SOP's letterlijk hadden geïnterpreteerd en toegepast, hadden zij Goražde moeten verlaten.
- 191 Interview Albert Buisman, 28 maart 2019.
- 192 VNA, ICFY S-1835-0043-0003, cc FC to Annan, implementation of SCR 836, 24 oktober 1993.
- 193 VNA, UNPROFOR S-1838-0002-0004, cc FC to Annan, resource requirement safe areas, 18 mei 1993.
- 194 Briquemont, *Do something*, 48, 145.
- 195 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, Concept of deployment of UNMO in BHC, 16 september 1992; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, OpOrder 02/93 and 03/93 UNMO HQ BHC, 4 en 19 december 1992; SOP UNMO Bosnia-Herzegovina part one, maart 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 05267 cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 februari 1993; DDI-DPV, 00175, cpe/prers/bru/1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993; ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath/1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994; Interviews: Cees de Rijke, 21 februari 2019 en Herman Bennema, 25 februari 2019.
- 196 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 februari 1993; DDI-DPV, 00175 cpe/pres/cop 1307, ad hoc group meeting, report concerning recent activities and the future of the ecmm, 11 juni 1993; cpe/pres/bru/1596, ECMM: an instrument of European Policy, 18 december 1993; cpe/pres/bru/1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993; ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath/1386, Evaluation of Greek

- Presidency, 29 juni 1994; NIMH, CV, UU, dossier Rechner, UNMO LO Pale, briefing notes on Pale, 24 juli 1993; EEAS, ECMM, box 117, B100-180, special report RC Zenica to HQ ECMM and capitals on visit of HOM in Pale, 14 december 1994; Briquemont, *Do something*, 72.
- 197 NIMH, CV, UU, dossier Rechner, UNMO LO Pale, briefing notes on Pale, 24 juli 1993; mailwisseling tussen auteur en P. Rechner, 11 augustus 2019; Interview Peter Gemser, 2 april 2019.
- 198 VNA, UNPROFOR 1837-0129-0003, fax HQ BHC to HQ UNPROFOR, Capsat UNMO LO in Pale, 7 oktober 1993; 1837-0129-0004, fax UNMO HQ BHC to UNPROFOR HQ, protest letter through UNMO, 11 november 1993; 1837-0130-0003, fax UNMO Posusje to UNMO HQ's, HVO request to general Rose, 10 maart 1994; fax UNMO LO Pale to forward HQ BHC civil affairs, on correspondence from presidency office, 19 maart 1994; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, letter RSMO Pastoor to General Milovanovic through LO officer Pale, 28 sept 1993.
- 199 NIMH, CV, UU, dossier Rechner, Mailwisseling Patrick Rechner; Interview Peter Gemser, 2 april 2019.
- 200 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO achievements; interview Gerard Bastiaans, 11 januari 2018 en 28 oktober 2019.
- 201 Interview Peter Gemser, 2 april 2019.
- 202 NIMH, CV, UU, dossier Rechner, Mailwisseling Rechner met auteur.
- 203 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0003, oporder 002 on implementation of Peace plan in Bosnia-Herzegovina, oktober 1993; fax COS BHC to UNPROFOR HQ, SOPP implementation additional requirements, 14 oktober 1993; fax DFC to HQ BHC, BHC requirements for the implementation of the SOPP, 21 oktober 1993; DPKO 1833-0028-0006, implementation of the Vance Owen Peace agreement for Bosnia and Herzegovina, 22 februari 1993.
- 204 EEAS, ECMM, box 117, B100-180, fax success stories, 27 juli 1994.
- 205 VNA, UNPROFOR S-1838-0177-0005, Oporder No-fly zone, 4 nov 1992; S-1837-0127-0001, cc FC to USG, 3, 4 nov 1992; S-1938-0188-0004, letter C-BHC to presidency of republic of Bosnia Herzegovina, 10 nov 1992; DPKO S-1835-0039-0010, cc CMO to Vance on guidelines on UNMO rights of access at monitoring airfields, 10 december 1992; VN-document: S/24767, 5 nov 1992; Verklaring John Wilson voor het ICTY: <http://www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/050517IT.htm>.
- 206 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO report Galeb Incident, 28 februari 1994.
- 207 Interview Richard Laurijssen, 10 mei 2019.
- 208 Interview Sydney Plankman, 5 maart 2019.
- 209 VNA, UNPROFOR S-1838-0076-0003, fax SMO sector south to HQ UNPROFOR, meeting with CA officials at Gaspic, 18 september 1993; Oporder 18/93 UNPROFOR, 14 sept 1993; Oporder 5/93 HQ sector South, 15 september 1993; S-1837-0195-0004, press and information, chronology of the Croatian Army incursion into the Medak pocket, September 1993; letter of the FC to general Bobetko, 28 september 1993.
- 210 Thomas, 'Sarajevo UNMOs', 9.
- 211 VNA, UNPROFOR S-1838-0161-0001, loose minute COO UNMO to CMO on withdrawal arrangements with Croatian Army in step with Erdut Agreement, augustus 1993; fax UNMO HQ sector South to UNMO HQ on

- redeployment of UNMO OP on CA side, 5 augustus 1993; fax UNMO HQ sector South to UNMO HQ, report on CFV in sector South, 5 augustus 1993; S-1838-0161-0003/0004/0005, daily sitreps UNMO HQ sector South, augustus-september 1993; S-1837-0136-0002, fax HQ UNPROFOR to Annan on “letter RSK authorities”, 20 juli 1993; 1838-0172-0002/0003, daily sitreps UNMO HQ, augustus 1993.
- 212 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0002, memo CMO to FC on CMO activities in Mostar 18-22 april 1993, 23 april 1993; memo J.P. Thebault to HQ ECMM, Central Bosnia peace negotiations, 18 april 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 03329, cpe/pres/cop 1047, monthly report April 1993, 12 mei 1993; 03330, cpe/pres/cop 1275, monthly report May 1993, 8 juni 1993. EEAS, ECMM, box 1, A010-020, reinforcement of RC Zenica – operation order 05/93, 21 mei 1993; A020-060, oporder 4/93, 17 april 1993; Interview Bo Pellnas, 18 september 2018.
- 213 EEAS, ECMM, box 117, B100-180, fax success stories, 27 juli 1994.
- 214 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/cop 1307, ad hoc group meeting on 14 june 1993 report on recent activities and the future of the ecmm, 11 juni 1993; DDI-DEU, 05267, cpe/pres/bru/1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1994; EEAS, ECMM, box 117, B100-230/box 118, B100-240/260, weekly report 7-13 MAR, 14 maart 1993.
- 215 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, UNMO redeployment Oporder and Oporder 1/93 SMO Sarajevo, 9, 14 september 1993; fax HQ BHC to UNMO HQ on future intentions BHC, 15 september 1993; fax BHC to sectors on Liaison with the warring factions, 24 september 1993; minutes of briefing SMO Sarajevo regarding Igman situation, 3 december 1993.
- 216 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0003, SOPP implementation additional requirements, 14 oktober 1993.
- 217 SSA-buza, DDI-DEU, 03321, joint commission meetings august, 14 augustus 1992; 03326, cpe/pres/lon 1768, weekly summary 2-8 nov, 12 november 1992; VNA, UNPROFOR S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 25 augustus 1994; Thomas, *Implementing*, (22-)26.
- 218 Interview Cees de Rijke, 21 februari 2019.
- 219 NIMH, CV, UU, dossier van Knijff, fax aan OCHK KLU, 11 oktober 1992.
- 220 SSA-buza, DDI-DEU, 03321, joint commission meetings august, 14 augustus 1992; cpe/pres/lon 1768, weekly summary 2-8 nov, 12 november 1992; Thomas, *Implementing*, 22-26; Interviews: Paul van Harten, 27 maart 2018; Gerard Wondergem, 16 januari en 13 februari 2018; Tom Giesbers, 7 februari 2019; Stan van Bragt, 19 februari 2019 en Cees de Rijke, 21 februari 2019.
- 221 Van Cant, *Aan de waanzin voorbij*, 124-133.
- 222 Thomas, *Implementing*, 22-26.
- 223 Interview Ger Pastoor, 15 februari en 4 december 2018.
- 224 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, cpe/pres/lon 1211, Future rol of EC – monitoring mission, 10 september 1992; cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 feb 1993; 03322, cpe/lis/1434, future role ECMM monitoring mission, 18 september 1992; DDI-DPV, 00175, loni527, ECMM, 14 oktober 1992.
- 225 Interview Bo Pellnas, 18 september 2018.
- 226 Interview Gerard Bastiaans, 30 januari 2019.
- 227 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993.

- 228 Idem, lonu141, EPS adhoc groep Joegoslavië te Londen ECMM, 25 september 1992; DDI-DEU, 03336, doubts and questions on the essence of ECMM, its role, its possibilities, its future – opening of the monthly meeting of the HRCs by HOM de Baenst, 21 september 1993.
- 229 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, ZAG 86, memo van H.G. Beentjes aan chef DAV, suggesties voor de toekomst ECMM, 2 september 1992; loni527, ECMM, 14 oktober 1992; DDI-DEU, 05267, cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 feb 1993; 03330, memo HRC Zenica to HQ ECMM, ECMM in Bosnia Herzegovina, 23 juni 1993; 03327, The public perception of ECMM, 2 maart 1993.
- 230 EEAS, ECMM, box 1, A010-020, fax HOM to all RC's on ECMM tasks and priorities, 3 oktober 1993.
- 231 SSA-buza, DDI-DPV, 00175 cpe/pres/cop 1307, ad hoc group meeting on 14 juni 1993, report concerning recent activities and the future of the ecmm, 11 juni 1993; EEAS, ECMM, box 1, A020-060, message DHOM-pol to all RCs, CCs and teams on reporting political information, 19 augustus 1993.
- 232 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru 1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993; cpe/pres/bru 1596, ECMM's role in European policy, 18 december 1993; DDI-DEU, 05267, cpe/pres/cop 399, ECMM, 25 feb 1993; dossieraantekening: ECMM en CVSE in voormalig Joegoslavië, 7 september 1993; cpe/pres/bru 693, A paper on the present and future tasks of ECMM, 24 augustus 1993; cpe/pres/bru 928, ECMM the way ahead, 22 september 1993; 03330, paper from COO ECMM to DHOM-Pol, the way ahead in Bosnia Herzegovina, 20 juni 1993; ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994.
- 233 SSA-buza, DDI-DEU, 03336, cpe/pres/bru/929, Entretien HOM avec C. thornberry, 22 september 1993; cpe/pres/bru 1126, ECMM (D) Ops report on trip to Central Bosnia, 19 oktober 1993; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, working level protocol for UNMO UNPROFOR/ECMM coördination, 16 november 1993.
- 234 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru 1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993; DDI-DEU, 03322, cpe/lis/1434, future role of ECMM monitoring mission, 18 september 1992; Interviews: Bo Pellnas, 20 september 2018 en Ger Pastoor, 15 februari 2018 en 4 december 2018.
- 235 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru 1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993.
- 236 Interview Bo Pellnas, 20 september 2018.
- 237 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, fax Daniel Furman to Yolanda Auger, New years eve hostilities in the Zepce pocket Area, 29 december 1993.
- 238 VNA, UNPROFOR S-1838-0201-0005, daily sitreps UNMO HQ, 1-13 januari 1994; S-1838-0200-0005, daily sitreps UNMO HQ, 28, 29 december 1993; Weekly Persum 24 – 31 dec, 31 december 1993. Met uitzondering van 6 januari rapporteerde de UNMO's telkens een rustige, kalme en of stabiele situatie in de omgeving van Žepče en Zavidovići.
- 239 VNA, ICFY S-1835-0030-0009, fax Annan to Akashi on Brcko, aide memoire Brcko, 5 mei 1994; fax Akashi to FC on Brcko corridor, 5 mei 1994.
- 240 Rose, *Fighting*, 83.
- 241 VNA, UNPROFOR S-1838-0003-0001, UNPROFOR concept of implementation safe areas, mei 1993.

- 242 Interviews: Gerard Wondergem, 16 januari en 13 februari 2018; Martin Hofstra, 13 februari 2019; Stan van Bragt, 19 februari 2019 en Ger Pastoor, 15 februari 2018 en 4 december 2018.
- 243 VNA, UNPROFOR S-1838-0414-0004, Special Sitrep Srebrenica, 12 maart 1993; S-1838-0003-0001, UNPROFOR concept of implementation safe areas, mei 1993; Interview Josh Zoutendijk, 29 januari en 19 februari 2018.
- 244 Bloed, *The Conference*, 8, 9, 31, 32, 66. De OVSE installeerde in februari 1993 een zogenaamde Sanctie-coördinator. Vanuit een communicatiecentrum in Brussel coördineerde hij de werkzaamheden van meerdere *Sanctions Assistance Missions* (SAM's). De sanctie-coördinator hield onder andere toezicht op de naleving van de ingestelde sancties en embargo's in voormalig Joegoslavië. Hij rapporteerde hierover aan zowel de Europese Commissie als de VN. Tegelijkertijd adviseerde hij de betreffende landen over de manier waarop zij de sancties moesten implementeren. In totaal waren er zeven SAM's operationeel: Albanië (5 april 1993), Bulgarije (10 oktober 1992), Kroatië (27 Januari 1993), Hongarije (4 oktober 1992), Macedonië (8 november 1992), Roemenië (29 oktober 1992) en Oekraïne (17 februari 1993). In 1993 werkten 160 experts, voornamelijk douanepersoneel, in zogenaamde SAM-missies van de OVSE. Dit aantal liep geleidelijk aan op tot 240 medewerkers in 1994. De SAM's bestonden niet uit militair personeel en Nederland leverde ook geen bijdrage. Vandaar dat deze monitors niet zijn onderworpen aan de analyse. Zie ook: VNA, UNPROFOR S-1837-0032; S-1837-0033; S-1837-0034 en EEAS, ECMM, box 32, A070-090.
- 245 SIB-def, ECMM, doos 21, Memoranda of Understanding on Bulgaria, Hungary, Albania, 18 september, 9, 21 december 1992; EEAS, ECMM, box 107, B080-060, fax RC Tirana to HQ ECMM, weekly tasking sheet RC Tirana, 6, 13 november en 11 December 1994; box 1, A010-020, Albania oporder 002/93, 21 april 1993; VN-document: res 795, 11 december 1992; Ghebali en Warner, *The operational role of the OSCE*, 41-43.
- 246 EEAS, ECMM, box 107, B080-070, fax RC Tirana to HQ ECMM on operating and manning policies, 2 augustus 1994; RC Tirana – organization and personnel establishment, 5 mei 1994.
- 247 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, memorandum van HOD-NL aan DAV, ECMM spill-over monitoring teams in Albanië, 28 juni 1995; EEAS, ECMM, Box 107, B080-070, fax RC Tirana to ECMM HQ on monitors-replacement, 2 juni 1993. Een uitzondering hierop betrof het noordelijk gedeelte van Macedonië (later UNPREDEP). Hier bemanden twee infanteriebataljons permanent observatieposten aan de grens met Servië. Daartussen patrouilleerden zij, tezamen met UNMO's.
- 248 SSA-buza, DDI-DEU, 03337, cpe/pres/bru 1540, ECMM Assessment on the spill over threat in the former Yugoslavia, 10 december 1993; EEAS, ECMM, box 107, B080-060, fax RC Tirana to HQ ECMM, weekly tasking sheet RC Tirana, januari 1994.
- 249 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, memo HOD-NL aan DAV, ECMM spill-over monitoring teams in Albanië, 28 juni 1995; SIB-def, AVJ, DCBC, DB-577, evaluatieverslag ECMM-uitzending Lkol J.P. Bons naar RC Sofia en Skopje, 15 oktober 1994; EEAS, ECMM, box 105, B070-110, end of tour report HRC Sofia, 15 december 1994.

- 250 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru 1672, Evaluation of Belgian presidency, 31 december 1993.
- 251 EEAS, ECMM, box 107, B080-070, fax HRC Tirana to HQ ECMM, recommendation for RC Tirana, 8 november 1993; box 1, A010-020, fax HQ ECMM on restructuring RC Szeged, 7 december 1993.
- 252 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/bon 1519, special report on visit head of mission of ECMM to the southern Balkans, 10 oktober 1994.
- 253 NIMH, CV, ECMM, dossier Morsink, ECMM monitor vertelt over zijn eerste missiewerk.
- 254 EEAS, ECMM, box 107, B080-050, weekly reports RC Tirana, januari 1993 – December 1994; box 105, B070-110, end of tour report HRC Sofia, 15 december 1994.
- 255 Interviews: Paul van Harten, 27 maart 2018 en Rob van de Pol, 23 februari 2018.
- 256 NIMH, CV, UU, dossier Van der Pol, dagboek Van der Pol.
- 257 Interview Rob van de Pol, 23 februari 2018.
- 258 EEAS, ECMM, box 1, A010-020, fax HQ ECMM to RC Split, Zagreb, Sofia and LO Ljubljana on humanitarian work, 10 oktober 1992.
- 259 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, concept of deployment of UNMO in BHC, 16 september 1992; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Chief UN Military Observers van RSMO Van Dijk; Command Directive for Commander UNMO Bosnia-Herzegovina, 22 oktober 1992; VN-document: S/24540 par 14, 10 september 1992.
- 260 Briquemont, *Do something*, 94-95.
- 261 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/lon/1211, future role of the EC-monitoring mission, 10 september 1992; ZAG 61, memorandum HOD-NL aan chef DAV over ECMM, 5 juli 1992; DDI-DEU, 03337 cpe/pres/bru/1476, HOM meeting with special envoy of UNHCR, 2 december 1992.
- 262 VNA, UNPROFOR 1838-0079-0002, Opplan sector south, 19 juli 1994; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Briefing sheet UNMO BHC, maart 1993.
- 263 NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Chief UN Military Observers van RSMO Van Dijk.
- 264 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1419, 1505, 1544, 1594, 1712, 1768, 1890, 1928, 2012, 2064, 2129, weekly summaries, oktober, november, december 1992; 03329, 03330, 03337, 03347, cpe/pres/cop 1047, 1275, cpe/pres/bru 1556, cpe/pres/ath, monthly reports, maart, april, mei, november 1993, januari 1994; Citaat in: DDI-DPV, 00175, cpe/pres/bru/588, ECMM monthly report July 1993, 9 augustus 1993.
- 265 EEAS, ECMM, box 117, B100-180, fax success stories, 27 juli 1994.
- 266 VNA, UNPROFOR 1837-0130-0003, fax UNMO team Zepce to UNMO HQ sector SW, aid convoy into Maglaj, 20 maart 1994; 1837-0129-0005, fax HQ BHC to HQ UNPROFOR on meeting with BSA COS general Milovanovic, 14 december 1993.
- 267 EEAS, ECMM, box 40, B010-220, from RC/Hum/04 to COO HQ ECMM, no title, 24/10/1992; box 117, B100-180, fax success stories, 27 juli 1994. SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1419, 1505, 1544, 1594, 1712, 1768, 1890, 1928, 2012, 2064, 2129, weekly summaries, oktober, november, december 1992; 03329, 03330, 03337, 03347, monthly reports, maart, april, mei, november 1993, januari 1994; DDI-DPV, 00450, cpe/pres/ath 52, 699, monthly reports, december 1993, maart 1994; VNA,

- UNPROFOR S-1838-0172-0005, daily sitreps UNMO HQ, 9, 14, 15 juli 1993; NIMH, CV, UU, dossier Pastoor, Chief UN Military Observers van RSMO Van Dijk; Interviews: Cees de Rijke, 21 februari 2019 en Herman Bennema, 25 februari 2019; Briquemont, *Do something*, 132-133; Bohr, 'Een Europees Experiment', 494.
- 268 Interview Wim Joziasse, 22 juli 2019.
- 269 SSA-buza, DDI-DEU, 03326, cpe/pres/lon 1890, weekly summary 16-22 november, 27 november 1992; interview Paul van Harten, 27 maart 2018.
- 270 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0003, summary FC visit to BHC, 22-25 december 1993; S-1838-0201-0005, daily sitreps UNMO HQ, 4, 5 januari 1995; S-1838-0200-0001, UNMO weekly persum 24-31 dec 1993, 31 december 1993; SSA-buza, DDI-DEU, 03322, cpe/pres/lon 1257, 1259, daily sitreps monitoring activity ECMM, 11 en 14 september 1992; 03326, CPE/pres/lon 1419, 1505, 1544, 1594, 1712, 1768, 1890, 1928, 2012, 2064, 2129, weekly summaries, oktober, november, december 1992.
- 271 Interview Wim Joziasse, 22 juli 2019. Het aandeel van de waarnemers hierbij was zo groot dat de Moslimenclave op het sectorhoofdkwartier in Sarajevo de bijnaam *UNMO-village* kreeg.
- 272 VNA, UNPROFOR S-1838-0205-0003, fax CMO to all SMOs on UNMO SOP, 8 oktober 1994. Interviews: Paul van Harten, 27 maart 2018; Martin Hofstra, 13 februari 2019; Herman Bennema, 25 februari 2019 en Stan van Bragt, 19 februari 2019.
- 273 Interview Wim Joziasse, 22 juli 2019.
- 274 NMH, CV, UU, dossier Joziasse; Interview Wim Joziasse, 22 juli 2019.
- 275 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0005, fax BHC to joint task force provide promise on the meeting to discuss airdrops, 23 november 1993.
- 276 Interview Sjoerd Bunk, 18 februari 2019.
- 277 NIMH, CV, UU, dossier 'UNMO's in voormalig Joegoslavië', fax UNMO Konjic to UNMO HQ and BHC on recce for airdrops in Bjelimici area, 8 februari 1994; transcript interview tussen Paul van der Heijden en *Master Sergeant* Roger v. Seeholzer 11 en 14 april 1994; Interview Paul van der Heijden, 21 maart 2019.
- 278 VNA, UNPROFOR S-1838-0205-0002, fax UNMO HQ to all UNMO Sector HQs airdrop coordination SOP, 12 oktober 1994; S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 6 oktober 1994.
- 279 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0003, summary FC visit to BHC, 22-25 december 1993; S-1837-0129-0003, daily sitrep UNMO HQ sector North to UNMO HQ, 10 oktober 1993; 1837-0129-0005, minutes of meeting to discuss airdrops for provide promiss, 22 november 1993; S-1838-0199-0005, daily sitrep UNMO HQ, 29 november 1994; S-1838-0200-0001, Weekly persum UNMO HQ to SRSG, 31 december 1993; S-1838-0201-0005, daily sitrep UNMO HQ, 8 januari 1994; NIMH, CV, UU, dossier Hofstra, dagboek M. Hofstra.
- 280 VNA, UNPROFOR S-1838-0205-0002, fax UNMO HQ to all UNMO Sector HQs airdrop coordination SOP, 12 oktober 1994.
- 281 Interview Paul van Harten, 27 maart 2018.
- 282 VNA, UNPROFOR S-1838-0188-0003, preliminary recon for BiH humanitarian escort operation, sept 1992.

- 283 VNA, UNPROFOR S-1837-0092-0006, fax DFC to UNPROFOR HQ – Joint Planning Team for the implementation of SCR 770 – 776 incl. ANNEX A & B, 15 september 1992.
- 284 SSA-buza, DDI-DPV, 00175, cpe/pres/cop/1307, report concerning recent activities and the future of ecmm, 11 juni 1993.
- 285 VNA, UNPROFOR S-1838-1861-0001, fax UNMO sector South to UNMO HQ, update of situation in sector South, 4 augustus 1993; fax UNMO sector South to UNMO team Benkovac, recce on serb side, 2 augustus 1993; fax UNMO sector South to UNMO zones Benkovac, Zadar, Gospic, Korenica, recce of Erdut agreement areas, 2 augustus 1993.
- 286 VNA, UNPROFOR, S-1837-0122-0003, UNMO HQ weekly sitrep, 1 jan 1993; VN-documenten: res 794, 11 dec 1992; S/24923, ANNEX I, par 19 t/m 25. 9 dec 1992.
- 287 Van Dijk, *UNMO-actie*, 22-25; Interview Josh Zoutendijk, 29 januari en 19 februari 2018.
- 288 SSA-buza, DDI-DEU, 03348, pesc/pres/ath 1088, ECMM contribution to the EU administration, 19 mei 1994.
- 289 Hierbij valt te denken aan de buurlanden Albanië, Hongarije, Bulgarije en Macedonië, sector West (en in 1993 Oost) in Kroatië, de UNMO-plaatsing in Frankfurt, de waarnemers op de vliegvelden, en sommige operatiegebieden aan de Kroatische zijde rondom sector Noord.

Hoofdstuk 4

- 1 Interview Wilco Ramakers, 6 april 2018.
- 2 VNA, DPKO S-1829-0344-0002, Z-914, report attached to cc Akashi to Annan; Goražde detainee/hostage crisis of april 1994 (hierna: crisisrapport 1994), 2 juni 1995; S-1829-0344-0003, Z-877, cc FC to Annan situation report Bosnia-Herzegovina, 27 mei 1995.
- 3 Rose, *Fighting*, 107, 110, 116; O'Shea, *The modern Yugoslav conflict*, 140-142.
- 4 Woodward, *Balkan Tragedy*, 314.
- 5 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 71.
- 6 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-576, ECMM's role in the ceasefire agreement in Croatia, 12 mei 1994.
- 7 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, fax DRSMO to COO UNMO HQ on UNMO distribution review – BHC (hierna: UNMO distribution review), november 1994; Doucette, *Empty casing*, 40-41; Rose, *Fighting*, 18-20, 64, 72-73.
- 8 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994; pesc/pres/bon 2024, special report, the future role and organization of ECMM, 1 december 1994; ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath 1314, future role of ECMM, 18 juni 1994; pesc/bon 4 1745, the German presidency in ECMM, 2 januari 1995.
- 9 EEAS, ECMM, box 107, B080-070, fax RC Tirana to ECMM HQ on organization and personnel establishment, 24 mei 1994; fax 02/02 RC Tirana to ECMM HQ on operating and manning policies, 2 augustus 1994; SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994.

- 10 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, pesc/bon 4 1745, the German presidency in ECMM, 2 januari 1995.
- 11 Detrez, *De sloop*, 304-305; *The Blue Helmets*, 533-534.
- 12 VNA, ICFY S-1835-0003-0005, reports on the work of the Mostar working group, februari 1994; draft agreement on modalities concerning Mostar and the administration of the city by the European Union, 23 februari 1994; Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 71; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 354-355. Voormalig *chief military observers* Pellnas was voorzitter van de 'Mostar-werkgroep'. Hij onderhandelde vanaf februari 1994 maandenlang met de strijdende partijen over de afspraken en voorwaarden waaronder het interim bestuur in Mostar zou aantreden.
- 13 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, pesc/hel 383, new coordinator of the ICFY mission, 17 november 1995; VN-documenten: res 943, 23 september 1994; S/1994/1074, 19 september 1994; S/1995/6, 5 januari 1995; Van Loo, *Crossing the Border*, 598-600; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 356-357.
- 14 TK, 22181, vergaderjaar 1994-1995 (94-95), nummers 83, 90 (4), 94 (3-4); *The Blue Helmets*, 545; Detrez, *De sloop*, 292-293.
- 15 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 71; Detrez 1996, 304-305; *The Blue Helmets*, 533-534.
- 16 *The Blue Helmets*, 520; Detrez, *De sloop*, 304; Owen *Balkan Odyssey*, 274-315. Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 71.
- 17 *Srebrenica*, 1673-1682. Ondertussen ontstonden er ernstige meningsverschillen tussen de NAVO en UNPROFOR en ook binnen de NAVO (tussen de VS en de Westerse troepenleverende landen van UNPROFOR) over het gebruik van het luchtwapen bij het afdwingen van de *weapon exclusion zones* en het eventueel opheffen van het ingestelde wapenembargo. Door frequent het luchtwapen te gebruiken zou UNPROFOR meer op een partijdige combattant lijken in plaats van een onafhankelijke vredesmacht.
- 18 Lutgert en De Winter, *Check the Horizon*, 301-321, 582-583.
- 19 VNA, UNPROFOR S-1838-0184-0001, fax UNMO HQ to UNMO sectors East, West, North, South on UNMO teams in Croatia Command, 3 januari 1995; fax UNMO HQ to UNMO HQ BHC and others on provision of UNMO's in support of BHC cease fire, 4 januari 1995.
- 20 Bootsma, *Srebrenica*, 83-185; O'shea, *The modern Yugoslav conflict*, 140-142; *The Blue Helmets*, 556.
- 21 VN-document: S/1994/1067, 17 september 1994; *The Blue Helmets*, 520; O'shea, *The modern Yugoslav conflict*, 157-158.
- 22 VNA, UNPROFOR S- 1837-0158-0002, Agreed conclusions for the implementation of the Economic agreement, 27 januari 1995; letter Akashi to Stoltenberg and Owen, 26 januari 1995; letter Stoltenberg to Akashi, Economic agreement attached, 14 december 1994; Owen, *Balkan odyssey*, 327-344; O'shea, *The modern Yugoslav conflict*, 146-147; *The Blue Helmets*, 520-521.
- 23 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005, special report on sightings in Sveta Katarina and Martinovici, 23 juli 1994; special sitrep UNMO HQ Sector North/team 30 Turopolje, 24 augustus 1994; fax UNMO Vicenza to UNMO HQ SN request for military information on Slunj Range, 5 september 1994; report about the battle of Bojna Enclave, 27 september 1994; S-1838-0178-

- 0001, fax UNMO HQ to UNMO sectors Croatia on: timely reporting on information, 3 augustus 1995; fax UNMO HQ to UNMO sectors South and North, tasking for your teams, 30 juli 1995; fax COO to SMO sector North for urgent action, 29 juli 1995; Urgent orders UNMO HQ to sectors North and West, operation Shadow, 23 juli 1995; SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/bon 2024, special report, the future role and organization of ECMM, 1 december 1994.
- 24 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004: memo COS to FC and DFC, BHC Draft Oporder 001/95, 30 december 1994; im DCMO to CMO, study into employment of UNMOs in BHC (hierna: study into employment), 25 maart 1995; S-1838-0180-0001, fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ, improving the role of UNMO in BiH (hierna: improving role UNMO), 18 maart 1995; DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 7, 16, 19, 24-25; archief onbekend, 1610/94, operational instruction 9/94 FYROM HQ to HQ battallions, 21 december 1994. Het UNMO-detachement op en rondom het schiereiland had in juni 1994 en januari 1995 teams geposteed in respectievelijk Dubravka en Herceg-Novı. Aan het eind van de zomer verplaatste het team uit Dubravka naar Gruda. Ook streken er in januari 1995 UNMO's neer op het vliegveld van Dubrovnik. Het detachement werd hiervoor in januari 1995 met acht UNMO's versterkt.
- 25 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-626, informal CHOD meeting – suggestions to improve the implementation of the current “safe area concept”, 19 december 1994; Aantekening over de NL bijdrage aan informal CHODs meeting UNPROFOR, 14 december 1994; DB-628, nummers D95/027, S95/061/407, S/95/061/558, Nota's van CDS aan de Minister en Staatssecretaris van Defensie, 23 en 30 januari en 8 februari 1995; *Srebrenica*, 1696. Nederland (en andere landen) leverde meer troepen en materiaal dan enkel waarnemers, maar voor deze studie is slechts het effect op de waarnemerspopulatie van belang.
- 26 Detrez, *De sloop*, 237; *The Blue Helmets*, 549-553.
- 27 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, fax DCMO to SMO sector South and others, comments on SMO sector South opoprder (hierna: comments DCMO on OpOrder sector South), 7 augustus 1995; Oporder sector South, Annex A concept of operations, 7 augustus 1995; im Head of the political Unit OSRSG to UNMO and HOM ECMM on the formation of Human Rights Action Teams (hierna: formation of HRAT), 6 augustus 1995; im DCMO to all UNMO sectors, warning order – Human Rights Action Teams (hierna: warning order HRAT), 5 augustus 1995; S-1838-0181-0005, Brief to CMO on the UNMO operations Branch and its works (hierna: brief operations branch), November 1995; DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 7-8; SSA-buza, DDI-DEU, 05268, pesc/pres/mad 1525, final report by HOM during Spanish semester, 29 december 1995.
- 28 VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 25. In de periode tussen 30 november en 16 december stonden de voormalige sectoren Noord, Zuid en West binnen het UNPF-hoofdwartier te boek als één sector: West-Kroatië.
- 29 *Srebrenica*, 1898-1901. Bovendien leidde het tot een grotere politieke afstand tussen Milošević en Karadžić. De Servische president pleitte – onder sterke internationale druk – voor een vrijlating van de gijzelaars terwijl de Bosnisch-Servische leider hier enkel aan mee wilde werken als hij de

- garantie kreeg dat de VN geen verdere luchtaanvallen meer uitvoerde en de *safe areas* gedemilitariseerd werden.
- 30 *Srebrenica*, 1754-1761, 1763-1783, 1837-1839, 1869. Zie ook: *Srebrenica*, 1841-1883; VN-document: S/1995/444, 30 mei 1995. Er waren medio mei 1995 137 VN-militairen gesneuveld en 1420 gewond geraakt.
- 31 Karremans, *Srebrenica, who cares?*, 61-62, 77-80, 91-109, 137, 139, 148, 160-180, 182-199, 252-254.
- 32 *The Blue Helmets*, 558-560. Zie ook: *Srebrenica*, 1784-1799.
- 33 Detrez, *De sloop*, 292, 309.
- 34 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0002, im to CMO on deployment of UNMO's on Bosnian Serb Side, 18 augustus 1995; 1838-0181-0003, plans 1300 – restructuring UNPROFOR (hierna: plans 1300), 18 augustus 2019; io DCMO to CMO, restructuring of UNPROFOR – UNMO perspectives (hierna: restructuring UNMO perspectives), 20 augustus 1995; io DCMO to CMO, UNPROFOR restructuring – Liaison – Further UNMO views (hierna: restructuring further UNMO views), 26 augustus 1995; S-1838-0181-0005, brief operations branch, november 1995; DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 25; Doucette, *Empty casing*, 44-45. Pas in het najaar van 1995 voerden de UNMO's weer meer operaties uit aan de Servische zijde van de confrontatielij. Dit resulteerde halverwege oktober 1995 in een nieuw sectorhoofdkwartier in Banja Luka.
- 35 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994; pesc/pres/bon 2024, special report, the future role and organization of ECMM, 1 december 1994; ZAG-Kroatië-0135, pesc/bon 4 1745, the German presidency in ECMM, 2 januari 1995; DDI-DEU, 05268, pesc/pres/mad 1525, final report by HOM during Spanish semester, 29 december 1995; pc/732/95, report on the OSCE Delegation's trip to Sarajevo and Zagreb, 26 november 1995. Het nieuwe coördinatiecentrum in Sarajevo werd in 1996 omgevormd tot een vooruitgeschoven hoofdkwartier van waaruit de ECMM-operaties in Bosnië werden geleid.
- 36 VNA, DPKO S-1829-0340-0001, nr 1902, FC to Annan on the redeployment of UNMOs, 16 oktober 1995.
- 37 VN-documenten: S/1995/666 annex III, 7 augustus 1995; S/1995/1028, 13 december 1995; S/RES/1023, 22 november 1995; S/RES/1025, 30 november 1995; S/RES/1037, 15 januari 1996; S/RES/1038, 15 januari 1996; *The Blue Helmets*, 552-556.
- 38 VNA, DPKO S-1829-0338-000, nr 2342, cc FC to Kittani on withdrawal of UNMOs, 16 december 1995; S-1829-0338-0002, nr 2260, cc Annan to Kittani on Withdrawal of UNMOs, 5 december 1995; S-1829-0346-0004, nr 3914, cc Kittani to Annan on withdrawal of UNMOs, 20 december 1995. UNPREDEP werd versterkt met vijf extra UNMO's omdat de missie een eigen hoofdkwartier kreeg.
- 39 VNA, DPKO S-1829-0340-0004, nr 1720, cc Akashi to Annan weekly sitrep 11-18 sept, 20 september 1995.
- 40 VNA, DPKO S-1829-0338-0002, nr 2260, cc Annan to Kittani on Withdrawal of UNMOs from the former Yugoslavia, 5 december 1995; S-1829-0341-0002, nr 1656, cc Akashi to Annan weekly sitrep from 4 – 10 september 1995, 13 september 1995; *The Blue Helmets*, 558-560.

- 41 VNA, DPKO S-1829-0340-0001, nr 1908, cc FC to Annan on reorganization of UNPF, 17 oktober 1995.
- 42 Idem, nr 1902, cc FC to Annan on the redeployment of UNMOs, 16 oktober 1995.
- 43 VNA, DPKO S-1829-0338-0002, nr 2260, cc Annan to Kittani on Withdrawal of UNMOs, 5 december 1995.
- 44 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, pesc/pres/mad/1317, special report on the proposal for ECMM redeployment, 28 november 1995; NIMH, NOP 2737, Netherlands Delegation European Community Monitoring Mission, augustus 1996, 3-8; *The Blue Helmets*, 560-563; Ghebali en Warner, *The operational role of the OSCE*, 24-29.
- 45 *Srebrenica*, 1838; *The Blue Helmets*, 551.
- 46 UN, *Improving security of United Nations Peacekeepers*, 19 december 2017.
- 47 Interview Erwin Hoogland, 23 januari 2018.
- 48 VNA, UNPROFOR 1838-0157-0004, message from UNMO operations centre to UNPROFOR operations centre, amendment to daily sitrep 25 november, 25 nov 1994; daily sitrep from UNMO HQ to UNPROFOR HQ 23 november, 24 november 1994; Im UNMO COO to JOC, Up-date on UNMO post strike, 23 november 1994.
- 49 Interviews: Dick van der Kaaij, 14 juni 2019; Jan Venekamp, 28 mei 2019 en Hans Heerink, 19 augustus 2019.
- 50 NIMH, CV, UU, dossier Van der Kaaij, mailwisseling tussen auteur en Dick van der Kaaij, 1 en 8 juli 2019; Interviews: Dick van der Kaaij 14 juni 2019; Jan Venekamp, 28 mei 2019 en Hans Heerink, 19 augustus 2019; schrijver onbekend, *O ja de UNMO's*, 13; De Haan, 'UNMO's in de knel', 32-34.
- 51 Majoor Henny van Baal is geen familie van brigadegeneraal Ad van Baal, chef-staf van UNPROFOR in Bosnië.
- 52 VNA, DPKO S-1829-0344-0002, crisisrapport 1994, 2 juni 1995.
- 53 VNA, UNPROFOR S-1838-0301-0002, fax UNMO Žepa to UNMO Sarajevo on hostage period, 22 april 1994.
- 54 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, verklaring majoor Henny van Baal aan kapitein der Marechaussee M. Baas (hierna: verklaring Henny van Baal), 28 april 1994.
- 55 Interview: Rob van Zanten, 6 april 2018; NIMH, CV, UU, dossier Van Zanten, dagboek Van Zanten.
- 56 SIB, Rijswijk, ECMM doos 21, paper by captain van Zanten: Being a hostage, the experiences of an UNMO being a hostage of the Bosnian Serb army (hierna: paper Van Zanten 1994); Interview: Rob van Zanten, 6 april 2018; mailwisseling auteur met Rob van Zanten, 28 augustus 2020.
- 57 VNA, DPKO S-1829-0344-0002, Z-914, crisisrapport 1994, 2 juni 1995; NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, verklaring Henny van Baal, 28 april 1994; dossier Thomas, mailwisseling tussen auteur en Roy Thomas, 25, 28 juni en 8 juli 2019. Interview Rob van Zanten, 6 april 2018.
- 58 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, responses to queries raised by afthermath brief, 8 juli 2019.
- 59 Interviews: Rob van Zanten, 6 april 2018; Arno Schouwenaars, 8 augustus 2019 en Herman Bennema, 25 februari 2019.
- 60 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, responses to queries raised by afthermath brief, 8 juli 2019.

- 61 SIB-def, ECMM, doos 21, paper Van Zanten 1994, 3 juni 1994; Interviews: Gerard Bastiaans, 29 oktober 2019 en Herman Bennema, 25 februari 2019.
- 62 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0005, UNMO HQ BHC to UNMO HQ on status of UNMOs in BSA side, 26 mei 1995.
- 63 https://www.icty.org/case/karadzic_judgement, 24 maart 2016, 2460, 2481.
- 64 Interview Jos Gelissen, 5 februari 2018; Gelissen, *De gijzeling*, 90-94.
- 65 Interview Mark Helgers, 11 april 2018; getuigenis Helgers ICTY tegen Karadzic, 26 januari 2011.
- 66 Rovers en Soeters red., *The Bosnian Experience*, 149.
- 67 Interviews: Jos Gelissen, 5 februari 2018; Rob van Zanten, 6 april 2018; Mark Helgers, 11 april 2018; Wilco Ramakers, 6 april 2018; Jan Venekamp, 28 mei 2019 en Dick van der Kaaij, 14 juni 2019.
- 68 Interview Mark Helgers, 11 april 2018; <http://www.icty.org/en/content/karadzic-trial-hearing-list>.
- 69 Interview Jos Gelissen, 5 februari 2018; Gelissen, *De gijzeling*, 158-172.
- 70 SIB-def, AVJ, KL-OPS, DB 456, experiences J.B. Wilson, datum onbekend.
- 71 Doucette, *Empty casing*, 21, 176, 177-214.
- 72 Interviews: Peter Teeuw, 6 juni 2019; Cees de Rijke, 21 februari 2019; Willem Heesbeen, 12 juni 2019; Rolf Jerzykowski, 16 mei 2019 en Guido Schrouff, 14 februari 2019.
- 73 Interview Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019; mailwisseling tussen auteur en Van Oppenraaij, 10 januari 2021.
- 74 NIMH, CV, UU, dossier overigen, onderzoek van de Gezondheidszorg Dienst KL ten aanzien van Individueel uitgezonden met de Status van Waarnemer, uitzendperiode 1991-1997 (hierna: onderzoek GDKL), juli 2000, 1, 6.
- 75 NIMH, CV, UU, dossier overigen, onderzoek GDKL, bijlage II reacties, rubriek II en V.
- 76 Johansson e.a., 'Military Observers' reactions and performance when facing danger', 212, 222, 227.
- 77 Ibidem.
- 78 Idem, 226.
- 79 Interviews: Ronald Eimers, 21 mei 2019; Peter Teeuw, 6 juni 2019 en Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019.
- 80 VNA, UNPROFOR S-1838-0170-0002, daily sitrep UNMO Sarajevo, 2 februari 1995; Interviews: Ronald Eimers, 21 mei 2019; Peter Teeuw, 6 juni 2019 en Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019.
- 81 VNA, DPKO S-1829-0322-0001, cc Akashi to Annan on the investigation into the death of capt Voutilainen, 7 februari 1995; 1829-0321-0001, cc Akashi to Annan on the death of Finnish UNMO, 18 maart 1995.
- 82 VNA, DPKO S-1829-0332-0004, Ralph Zacklin to Shashi Tharoor on the death of Finnish UNMO in UNPROFOR, 10 maart 1995.
- 83 VNA, DPKO S-1829-0332-0004, cc Akashi to Stoltenberg on death of Finnish UNMO, 20 maart 1995; 1829-0321-0005, FC to Annan on the repatriation of the Nigerian UNMO, 17 februari 1995; 1829-0321-0001, FC to Annan on the repatriation maj Lamikanra, 14 maart 1995.
- 84 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, UNMO casualties in UNPROFOR; VNA, DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 47.
- 85 Interviews: Gerard Bastiaans, 30 januari 2019 en Ad van Baal, 21 augustus 2019.

- 86 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0005: UNMO HQ operation directive CMO, 3 januari 1993; UNMO HQ Directive on Security of UNMOs in event of enforcement of No Fly Zone resolution, undated (citaat); UNPROFOR operation directive 1/93, ANNEX A, B, C, 3 januari 1993.
- 87 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0005, UNMO HQ BHC to CMO on UNMO BiH emergency evacuation plan, 20 december 1992.
- 88 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-733, fax min-buza aan PV NAVO, richtlijnen voor NAVO operaties inzake afdwinging NFZ en beveiligingsmaatregelen personeel humanitaire organisaties, ECMM en UNPROFOR, 12 januari 1993.
- 89 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0005, Memo COO UNMO on Evacuation of UNMO's – outline contingency plan, 20 maart 1993; UNMO HQ Directive on Security of UNMO's in event of enforcement of NFZ resolution, undated.
- 90 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-672, UNPROFOR operation plan 8/94 "PROTECT", 11 februari 1994; VNA, UNPROFOR S-1838-0079-0002, Operation plan Protect Sector South, Annex A threat assessment, 1994; S-1838-0080-0003, sector south security plan, ANNEXES E&L, evacuation plans UNMOs sector south and ECMM RC Knin evacuation plan, februari 1994.
- 91 VNA, DPKO S-1829-0331-0003, FC to Akashi on consequences of proposed use of air power, 8 februari 1994.
- 92 Ibidem.
- 93 VNA, UNPROFOR S-1837-0130-0003, HQ UNPROFOR Zagreb on air power deployment, 10 april 1994; HQ UNPROFOR Zagreb to BHC on state of readiness/alert measures, 11 april 1994; S-1837-0093-0004, HQ UNPROFOR Zagreb on air power deployment, 16 april 1994.
- 94 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, mailwisseling tussen auteur en Thomas, 9 mei 2019.
- 95 VNA, DPKO, S-1829-0331-0003, cc Akashi to Annan on temporary relocation of humanitarian workers from BiH, 9 februari 1994.
- 96 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, mailwisseling tussen auteur en Thomas, 9 mei en 25 en 28 juni 2019; brief about UNMO hostage taking Sector Sarajevo 1994, 9 mei 2019; brief about aftermath of April 1994 hostage taking, 25 juni 2019; brief about responses to queries raised by the aftermath brief, 8 juli 2019; Interview Gerard Bastiaans, 30 januari 2019.
- 97 Mailwisseling tussen auteur en Bastiaans, 2 februari 2021.
- 98 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0004, daily sitreps UNMO HQ, 17-21 November 1994; faxes UNMO HQ to HQ UNPROFOR, SMO assessments, 22 november 1994.
- 99 Ibidem; Interview Ad van Baal, 21 augustus 2019.
- 100 VNA, DPKO S-1829-0327-0005, cc Akashi to Annan on security of UN personnel, 27 juli 1994.
- 101 VNA, UNPROFOR S-1837-0089-0001, im Woodward to Akashi and FC, DFC, COS, A psychological portrait of general Mladic toward the use of NATO airpower against the Bosnian Serb Army targets, 1 oktober 1994.
- 102 VNA, DPKO S-1829-0327-0005, cc Akashi to Annan on security of UN personnel, 27 juli 1994. Interview Gerard Bastiaans, 28 oktober 2019.
- 103 Mailwisseling tussen auteur en Bastiaans, 2 februari 2021.

- 104 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, fax MIO UNMO HQ BHC to all UNMO sector HQs in BiH, enforcement of total exclusion zone (hierna: enforcement of TEZ), 5 november 1994.
- 105 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, cc UNMO HQ BHC to all UNMO sector HQ's in BiH-C, paper political theatre summary (hierna: paper political summary), 1 december 1994; Interview, Ad van Baal, 21 augustus 2019.
- 106 VNA, UNPROFOR S-1838-0187-0003, RSMO to all sectors in BiH on state of readiness, 21 november 1994.
- 107 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0004, fax UNMO HQ to HQ UNPROFOR, SMO's assessments, 22 november 1994; S-1838-0220-0003, paper political summary, 1 december 1994.
- 108 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, enforcement of TEZ, 5 november 1994; Interview Jan Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
- 109 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, paper political summary, 1 december 1994.
- 110 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0005, daily sitreps UNMO HQ, 27 november – 6 december 1994. Interviews: Rolf Jerzykowski, 16 mei 2019; Wil Rijvers, 18 juni 2019 en Marcel Lambrichs, 5 juni 2019.
- 111 VNA, UNPROFOR S-1838-0079-0001, UNMO alert and evacuation plan sector south, 29 november 1994.
- 112 Ongepubliceerd proefschrift Wietse Stam, UNTAC.
- 113 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, mailwisseling, 9 mei 2019; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 403-411.
- 114 De Noorse Luitenant-kolonel Per Oien was van maart t/m oktober 1995 SMO in Sarajevo. (https://www.sense-agency.com/icty/mladics-denial.29.html?cat_id=1&news_id=16976).
- 115 *Srebrenica*, 1768-1769, 1854-1871.
- 116 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0001, RSMO's Mohatarem periodic assessment from 16 april to 16 may 1995, 16 mei 1995. Bovendien was Mohatarem, net als Bastiaans, van mening dat de vele restricties in de bewegingsvrijheid van de waarnemers het moeilijk zo niet onmogelijk zou maken om hen terug te trekken.
- 117 VNA, UNPROFOR S-1838-0154-0003, daily sitrep UNMO HQ, 27 mei 1995; S-1838-0220-0005, fax UNMO HQ BHC to UNMO HQ on status of UNMOs in BSA side, 26 mei 1995.
- 118 NIMH, CV, UU, dossier Thomas, mailwisseling juni 2019; guidelines CMO Bonuma dos Santos to all SMOs and teamleaders on 'being a hostage', 21 juni 1995.
- 119 VNA, DPKO S-1829-0343-0005, cc FC to Annan on update on the situation in sector Sarajevo, 20 juni 1995.
- 120 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0002, im to CMO, deployment of UNMO's on Bosnian Serb Side, 18 augustus 1995; S-1838-0181-0005, brief operations branch, november 1995.
- 121 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, nr 8060, plans 1300, 18 augustus 1995; nr 2756, cc Annan to Akashi on Goražde, 17 augustus 1995.
- 122 Ibidem; VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, fax FC to Annan on international presence in Goražde, 26 augustus 1995; im COO to DCMO on Goražde, 27 augustus 1995; im UNMO HQ to Team Leader Goražde, 27

- augustus 1995; *Srebrenica*, 1801-1802. In Goražde waren ook enkele medewerkers van het ICRC actief.
- 123 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, im DCMO to CMO, Goražde update on UNMO deployment, 28 augustus 1995; fax FC to Annan, international presence in Goražde, 26 augustus 1995.
- 124 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020.
- 125 VNA, DPKO S-1829-0341-0002, nr 1604, weekly sitrep 28 aug – 4 sept 1995 to Annan, 5 september 1995.
- 126 VNA, DPKO S-1829-0341-0001, nr 1677, cc FC to Annan on UNMO's for Goražde, 15 september 1995.
- 127 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0002, UNMO Goražde to UNMO HQ, summary of meetings concerning BiH challenge for incoming UNMO's, 25 september 1995; UNMO Goražde to HQ UNPROFOR, BiH clearance for incoming UNMO's, 24 september 1995.
- 128 VNA, DPKO S-1829-0340-0001, nr 1917, weekly sitrep 10 – 16 okt 1995 to Annan, 17 oktober; S-1829-0340-0004, nr 1813, weekly sitrep 26 sept – 2 okt 1995 to Annan, 4 oktober 1995.
- 129 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0001, im UNMO HQ on UNMO deployment to Banja Luka, 14 oktober 1995; im UNMO HQ BHC to UNMO HQ on deployment of UNMO in Republic of Srpska, 13 oktober 1995.
- 130 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0001, fax UNMO HQ to RSMO and SMO's on UNMO movement on BSA territory, 13 oktober 1995.
- 131 *Srebrenica*, 1768-1769, 1854-1871.
- 132 Interviews: Harm de Jonge, 20 juni 2019 en Ad van Baal, 21 augustus 2019.
- 133 VNA, DPKO S-1838-0345-0001, Z-740, cc Akashi to Annan on shelling in Sarajevo; possible use of airstrikes, 8 mei 1995; TK, 22181, 94-95, nr 114, verslag van een mondeling overleg (hierna: vmo) op 29 juni 1995, 3 augustus 1995, 6.
- 134 NIOD, *De val van Srebrenica*, 71-82, 85; *Srebrenica*, 1871-1875. Zie ook: *Srebrenica*, 1673-1676, 1776-1783, 1841-1852, 1854-1871, 1876-1883, 1889-1893, 1903-1908.
- 135 Voorhoeve, *Veilige gebieden*, 185-192.
- 136 TK, 22181, 91-92, nr 19, brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de voorzitter van de Tweede Kamer (hierna: brief), 3 maart 1992, 3; 92-93, 22181, nr 28, vmo, 31 augustus 1992, 1, 4, 7; Defensiekrant nr. 18, 14 mei 1992, 1.
- 137 TK, 22181, 92-93, nr 27, vmo, 21 september 1992, 4.
- 138 TK, 22181, 91-92, nr 22, vmo, 26 augustus 1992, 2.
- 139 Idem, nr 22, vmo, 26 augustus 1992; nr 23, 24, brieven, 24 augustus en 1 september 1992, 2-3, 4; 92-93, 22181, nr 27, vmo, 21 september 1992, 6-9.
- 140 TK, 22181, 91-92, nr 22, vmo, 26 augustus 1992, 13.
- 141 Idem, 2. Onder meer aan de hand van informatie van de operatiecentra van de krijgsmachtdelen, die nauw in contact stonden met de eenheden ter plaatse, hield de minister van Defensie een vinger aan de pols.
- 142 TK, 22181, 91-92, nr 23, brief, 24 augustus 1992; 92-93, 22181, nr 28, vmo, 31 augustus 1992.
- 143 TK, 22181, 92-93, nr 28, vmo, 31 augustus 1992.
- 144 Idem, 2-3.
- 145 Idem, 2, 10-11, citaat 2.

- 146 Idem, 2, 7, 10.
- 147 SIB-def, AVJ, DAB, DB-26, nr D92/272 en D92/287, nota's van DAB aan min-def, verzoek extra waarnemers voor UNPROFOR-II, 22 juni 1992 en 8 juli 1992.
- 148 Wondergem, *Je komt anders terug*, 15-16.
- 149 TK, 22181, 92-93, nr 29, brief, 6 oktober 1992, 3-4.
- 150 TK, 22181, 92-93, nr 29, brief, 6 oktober 1992, 4; SIB-def, AVJ, DAB, DB-26, nr D92/454, spreekpunten min-def voor het plenaire Joegoslavië-debat in de Tweede Kamer (hierna: spreekpunten minister), 22 oktober 1992.
- 151 TK, 22181, 91-92, nr 22, vmo, 26 augustus 1992, 13, 14; 92-93, 22181, nr 29, brief, 6 oktober 1992, 5.
- 152 SIB-def, AVJ, DAB, DB-26, nr D92/454, spreekpunten minister, 22 oktober, 1992.
- 153 TK, 23591, 94-95, nr 2, motie Van Middelkoop, 21 december 1994; nr 3, brief, 17 januari 1995; nr 4, vmo, 26 januari 1995; nr 5, brief, 28 juni 1995; *Srebrenica*, 1699-1700.
- 154 Krediet en Poharnok, 'UNTSO waarnemer verhuist', 23; Buurman en Poharnok, 'Het vervolg', 4-6.
- 155 TK, 22181, 92-93, nr's 31, 46, brieven, 25 januari, 3 mei 1993; nr's 41, 49, vmo, 24 februari, 12 mei 1993.
- 156 Idem, nr's 30, 31, brieven, 13 november 1992, 25 januari 1993.
- 157 Idem, nr 31, brief, 25 januari 1993, 6.
- 158 Idem, nr 41, vmo, 24 februari 1993, 7, 11-13.
- 159 Idem, nr 41, vmo, 24 februari 1993.
- 160 Idem, nr's 51, 52, 60, vmo, 11 juni, 2 juli, 17 september 1993; 93-94, 22181, nr 64, brief, 15 november 1993.
- 161 TK, 22181, 93-94, nr 67, vmo, 7 december 1993.
- 162 Ter Beek, *Manoeuvreren*, 187, 195.
- 163 TK, 22181, 92-93, nr 56, brief, 26 juli 1993, 6; nr 60, vmo, 17 september 1993, 14-15.
- 164 TK, 22181, 93-94, nr 63, verslag van een werkbezoek, 21 oktober 1993, 1, 2, 5.
- 165 SIB-def, AVJ, archief Directie Juridische Zaken (DJZ), DB-172, nummer JZN93/0862/413, concept nota van Directeur Juridische zaken (namens min-def en min-buza) aan de Minister en Staatssecretaris van Defensie, betrokkenheid parlement bij uitzendingen/"Middelkoop", 15 december 1993, 2, 12-13.
- 166 TK, 22181, 93-94, nr 72, brief, 11 februari 1994.
- 167 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-640, fax Pollé aan KL-crisisstaf over Veiligheid NL troepen in Bosnië en plan PROTECT, 15 februari, 1994.
- 168 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-681, DIS/94/095/398, brief van hoofd Militaire Inlichtingendienst aan coördinator CVIN en plv DGPZ min-buza over de informatiepositie van de MID in ex-Joegoslavië, 18 februari 1994.
- 169 TK, 22181, 93-94, nr's 73, 74, vmo, 9 februari 1994 en 18 februari 1994.
- 170 SIB-def, AVJ, secretaris generaal (SG), EB-203, DEU/108, brief van min-def en min-buza aan TK mbt voormalig Joegoslavië, 30 maart 1994.
- 171 TK, 22181, 93-94, nr 77, brief, 15 april 1994, 4-5; nr 79, vmo, 8.
- 172 Ter Beek, *Manoeuvreren*, 209-213.
- 173 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020. De Koninklijke Landmacht was het krijgsmachtdeel dat verantwoordelijk was voor alle

- randvoorwaarden voor de uitzending van alle Nederlandse waarnemers, dus ook de luchtmachtofficiëren.
- 174 NIMH, CV, UU, dossier overigen, onderzoek GDKL, 1; Interview Gerard Bastiaans, 28 oktober 2019; mailwisseling auteur met Bastiaans, 20 september 2020. Ook de Afdeling Individuele Hulpverlening ondervond problemen bij het vaststellen van het aantal uitgezonden militaire waarnemers. De operationele personeelsafdeling van de bevelhebber der Landstrijdkrachten kon in 1997 geen sluitend personeelsbestand leveren voor het onderzoek van de GDKL.
- 175 NIMH, CV, ECMM, dossier lokatiestatuten.
- 176 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020.
- 177 Ibidem; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 302-305. Op het UNPROFOR hoofdkwartier in Zagreb bekleedden vier Nederlandse kolonels in de periode tussen 22 september 1992 en 27 juli 1995 de functie van ‘hoofd landoperaties’. Dit waren achtereenvolgens de kolonels R. Kampman, M.J.H. Bevers, H.A.J. Bokhoven en jhr. J.H. de Jonge. Verder vervulden brigadegeneraal G.J.M Bastiaans tussen 1 november 1993 en 16 november 1994 de functie van CMO en generaal-majoor A.M.W.W.M Kolsteren tussen 21 juni 1995 en 1 februari 1996 de functie van chef-staf UNPF. In Sarajevo, op het hoofdkwartier van het *Bosnia-Herzegovina Command*, bekleedden vier brigadegeneraals in de periode tussen februari 1994 en het akkoord van Dayton de functie van chef-staf. Dit waren achtereenvolgens A.P.P.M van Baal, J.W. Brinkman, C.H. Nicolai, en F.J.A. Pollé.
- 178 TK, 22181, 94-95, nr 92, vmo, 6; Interviews: Gerard Bastiaans, 30 januari 2019; Ad van Baal, 21 augustus 2019 en Jan-Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
- 179 Interview Ad van Baal, 21 augustus 2019.
- 180 Interviews: Ad van Baal, 21 augustus 2019 en Jan Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
- 181 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-651, memo aangaande aansturing vredesoperaties en aantekening van de afdeling operationele zaken van de defensiestaf aan de P-CDS over beleidsaansturing van grotere vredesoperaties, 15 juni 1994. De defensiestaf stelde medio juni 1994 een informatieplicht aan het DCBC en dus de CDS in.
- 182 Interview Gerard Bastiaans, 28 oktober 2019.
- 183 Interview Jan Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
- 184 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020.
- 185 NIMH, CV, UU, dossier Buisman, mailwisseling tussen auteur en Buisman, 17 augustus 2019; Interviews: Rob van Zanten, 6 en 13 april 2018; Herman Bennema 25 februari 2019; Albert Buisman, 28 maart 2019 en Arno Schouwenaars, 8 augustus 2019.
- 186 TK, 22181, 93-94, nr 81, brief, 5 juli 1994, 3.
- 187 22 aug 1994 werd er een nieuw kabinet gevormd: De nieuwe ministers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Defensie waren respectievelijk H.A.F.M.O. (Hans) van Mierlo en dr. J.J.C. (Joris) Voorhoeve.
- 188 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-604, Bezoek van de staatsecretaris van Defensie aan de NL-eenheden in en rondom het voormalig Joegoslavië 10 t/m 15 oktober 1994 – enkele indrukken en conclusies, datum onbekend; TK, 22181, 93-94, nr 82; *Srebrenica*, 1678.

- 189 SIB-def, AVJ, KL-CS/OPS, DB-321, nr 124/94, verslag werkbezoek van CS KL-crisisstaf, C-KCT en hoofd Sie2/3 CVV, 30 mei 1994; nummer CRST/648, verlag bezoek G3/G4 van de KL-crisisstaf, 15 juli 1994; verslag werkbezoek G2 KL-crisisstaf, 14 september 1994.
- 190 SIB-def, AVJ, KL-CS/OPS, DB-321, nr S94/061/2015, verslag van een werkbezoek van het hoofd operationele zaken en de NL militair adviseur bij de VN aan vmlg Joegoslavië tussen 29 mei en 6 juni 1994, 10 juni 1994.
- 191 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-577 en 604, nr S94/061/2984, nota CDS aan min-def over NL eenheden in vmlg Joegoslavië, 8 september 1994; DB-613, nota van CDS aan de min-def over terugtrekking uit vmlg Joegoslavië, 7 december 1994, 1, 7.
- 192 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-578, verslag werkbezoek van de IGK aan vmlg Joegoslavië, november 1994.
- 193 'Al 5 Nederlanders gegijzeld door Bosnische Serven', *de Telegraaf* 16 april 1994; 'Vermiste waarnemer van VN meldt zich'. *Algemeen Dagblad* 18 april 1994.
- 194 TK, 22181, 94-95, nr 86, brief, 17 november 1994, 2.
- 195 Idem, nr's 85, 86, brieven, 8 en 17 november 1994; nr 92, vmo, 23 maart 1995; *Srebrenica*, 1682-1686, 1689; Voorhoeve, *Veilige gebieden*, 47-51.
- 196 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-577, memo COS BHC aan CDS, BLS en KL crisisstaf, 1 november 1994; nummer S94/061/3731, nota P-CDS aan min-def, 2 november 1994.
- 197 TK, 22181, 94-95, nr 87, vmo, 23 november 1994.
- 198 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-577, nr S94/061/3731, nota P-CDS aan min-def, 2 november 1994; DB-578, nota sous-chef operationele zaken aan min-def, 17 november; nr S94/061/4117, nota P-CDS aan min-def, 29 november 1994.
- 199 Interview Ad van de Kreeke, 4 april 2019; NIMH, CV, UU, dossier van de Kreeke, field efficiency report capt. vd Kreeke, 16 februari 1995.
- 200 SIB-def, AVJ, Archief Directie Voorlichting (DV), DB-189, nr V94027460, nota van plv directeur voorlichting aan min-def, 28 november 1994; brief van min-def aan de relaties van 90 militairen die in Bosnië worden vastgehouden, 29 november 1994; *Srebrenica*, 1689.
- 201 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-676, situatierapporten DCBC, 21 november – 2 december 1994.
- 202 VNA, UNPROFOR S-1837-0137-0001, MSC-3975, cc Annan to Akashi on restrictions on freedom of movement of UNPROFOR personnel, 30 november 1994.
- 203 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0004, daily sitrep(s) UNMO HQ Zagreb, 23 November 1994.
- 204 Idem, 25, 26 November 1994; S-1838-0157-0005, SMO's assessment, 29, 30 november en 1, 3, 4, 5 december 1994; S-1838-0158-0001, nr 670, daily sitrep UNMO HQ Zagreb, 7 december 1994.
- 205 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020.
- 206 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0004, daily sitrep UNMO HQ Zagreb, 23 november 1994; SIB-def, AVJ, DV, DB-189, Brieven van min-def aan mevrouw Venekamp, Beglinger, de Koning, Heerink, van de Kaaij, van de Kreeke, 7 december.
- 207 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-676, situatierapporten DCBC, 5-7 december 1994; Brantz, *De Srebrenica dagboeken*, 79-81.

- 208 VNA, UNPROFOR S-1838-0157-0005, nr 674, daily sitrep from UNMO HQ Zagreb, 9 december 1994.
- 209 SIB-def, AVJ, DV, DB-189, briefwisseling tussen plv directeur DV en COS BHC, 9 en 29 december 1994.
- 210 Interviews: Peter Gemser, 2 april 2019; Gerrit van Cooten, 27 februari 2019; Freek Drenth, 29 mei 2019; Jan Venekamp, 28 mei 2019; Theo van Kralingen, 20 mei 2019; Albert Strijker, 22 mei 2019; Hans Heerink, 19 augustus; Jan van den Dool, 22 mei 2019; Willem Heesbeen, 12 juni 2019; Gerard Wondergem, 16 januari en 13 februari 2018 en Ad van de Kreeke, 4 april 2019.
- 211 NIMH, CV, UU, dossier Heerink, uitnodiging commandant KL-crisisstaff F. Polle voor bijzondere thuisfrontbijeenkomst te Utrecht, 1 december 1994; Interview Hans en Nettie Heerink, 19 augustus 2019.
- 212 Brantz, 'Brantzhaard', 20.
- 213 TK, 22181, 94-95, nr 92, vmo, 23 maart 1995, 5.
- 214 *Srebrenica*, 1749-1766.
- 215 VNA, UNPROFOR S-1838-0079-0002, Opplan Protect Sector South, juli 1994; S-1838-0079-0001, Sector South security plan, 30 november 1994. Zie ook: *Srebrenica*, 1749-1766.
- 216 TK, 22181, 93-94, nr's 74, 79, vmo, 18 februari, 16 juni 1994; nr's 77, 81, 82, brieven, 15 april, 5 juli, 16 september 1994; 94-95, nr's 87, 92, vmo, 23 november 1994, 23 maart 1995; nr's 84, 85, 86 brieven, 10 oktober, 8 november, 17 november 1994; nr 108, verslag van een werkbezoek, 5 juni 1995; SIB-def, AVJ, DCBC, DB-604, nr S/95/061/1517, nota CDS aan min-def over bezoek aan Joegoslavië, 6 april 1995; Voorhoeve, *Veilige gebieden*, 47-51.
- 217 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-639, fax min-buza over UNPROFOR/chief NL UN Military Observers, 16 maart 1995; fax Biegman aan min-buza en min-def over UNPROFOR/SMEDLO en sector NE/UNMO, 17 maart 1995.
- 218 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-668, verslagen van tweewekelijks bunkeroverleg DCBC tussen januari en april 1995. Citaat uit bunkeroverleg DCBC van 24 maart 1995.
- 219 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-750, DC-58-163, fax EBUevff Belgrado on UN Hostage, 26 mei 1995; DC-58-161, gegijzelde UNMO's in Bosnië-Herzegowina, 26 mei 1995; DC-58-165, fax commcen MOD NL aan DCBC, doogestuurd incident report on the capture and taking hostage of UNMO's, 26 mei 1995.
- 220 Interview Mark Helgers, 11 april 2018.
- 221 SIB-def, AVJ, DCBC, DB-750, DC-58-162, bericht Elnt Blom uit Sarajevo aan Sitcen BLS over toestand majoor Gelissen, 27 mei 1995; DC-58-159, fax COS BHC aan crisisstaff BLS, aanwezig personeel in Sarajevo en namenlijst NLD UNMO's, 28 mei 1995.
- 222 SIB-def, AVJ, KL-CS/OPS, DB-323, CRST/2445, fax G3 aan DCBC over de situatie in Bosnië, 29 mei 1995.
- 223 TK, 22181, 94-95, nr 94, brief, 4 mei 1995.
- 224 Idem, nr 101, vmo, 6 juni 1995, 10-11.
- 225 SIB-def, AVJ, DAB, DB-27, D95/073, nota van D-DAB aan min-def over vmlg Joegoslavië, 16 februari 1995.

- 226 TK, 22181, 94-95, nr 94, brief, 4 mei 1995; Interviews: Gerard Bastiaans, 28 oktober 2019; Jan Willem Brinkman, 29 oktober 2019 en Harm de Jonge, 20 juni 2019.
- 227 *Srebrenica*, 1673-1676, 1776-1783.
- 228 Idem, 1774-1776.
- 229 TK, 22181, 94-95, nr's 97, 99, brieven, 30 mei, 7 juni 1995; nr 105, vmo, 29 juni 1995, 15.
- 230 VNA, DPKO 1829-0349-0004, msc 1911, cc Annan to Akashi on minutes of TCN, 7 juni 1995; msc 1948, cc Annan to Akashi on minutes of TCN, 12 juni 1995.
- 231 TK, 22181, 94-95, nr's 97, 99, brieven, 30 mei, 7 juni 1995, 2-3; nr 105, vmo, 29 juni 1995, 15; *Srebrenica*, 1771-1776.
- 232 *Srebrenica*, 1771.
- 233 VNA, DPKO S-1829-0349-0004, 1864, cc Annan to Akashi on Malaysian Demarche, 2 juni 1995.
- 234 Interview Ton Kolsteren, 28 september 2020.
- 235 VN-document: S/1995/444, 30 mei 1995; *Srebrenica*, 1799-1808.
- 236 SIB-def, AVJ, DV, DB-0190, brieven min-def aan mevrouw Gelissen, Helgers en Ramakers, 7 juni 1995.
- 237 VNA, DPKO 1829-0349-0004, fax Kirudja (D-SRSG) to Akashi on remaining hostages, 12 juni 1995; msc-1861, 1876, 1908, 1922 en 1974; faxes Annan to Akashi on informal consultations to the Security Council, 2, 5, 7, 8 en 14 juni 1995.
- 238 VNA, DPKO 1829-0349-0003, msc-2008 en 2024, faxes Annan to Akashi on informal consultations to the Security Council, 16 en 19 juni 1995.
- 239 TK, 22181, 94-95, nr's 97, 99, brieven, 30 mei, 7 juni 1995; SIB-def, AVJ, DCBC, DB-1093, fax BuZa aan PV New York over de vermissing van maj van Baal, 13 april 1994; fax Buza aan Belgrado en Moskou over de vermissing van maj van Baal, 14 april 1994; DB-1094, fax Moskou aan MinBuza over vermissing van maj van Baal e.a., 15 april 1994; DB-750, fax NL ambassade Belgrado aan BuZa over situatie VN-gecijzelden, 13 juni 1995; fax NLD MilAd PV-VN New York aan KL-crisisstaf over *UN detainees*, 12, 13 juni 1995.
- 240 Interview Ronald Komen, 13 augustus 2019.
- 241 TK, 22181, 94-95, nr 114, vmo, 3 augustus 1995, 9; VNA, DPKO S-1829-0349-0002, nr.2296, cc Annan to Akashi on minutes of TCN, 12 juli 1995.
- 242 TK, 22181, 94-95, nrs 109, 111, 115, 128, brieven, 27 juli, 3, 28 augustus, 30 oktober 1995; nr 125, vmo, 31 augustus 1995.
- 243 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, HOD-NL aan DAV over de positie van HOM ECMM, 2 september 1995.
- 244 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, hfd DAV aan DGPZ over ECMM; Lkol Schoonenwolf en Spaanse voorzitterschap, 15 september 1995.
- 245 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, madi160/21275, bericht NL ambassade madrid aan min-buza, vrijgelaten ECMM-missie/slotevaluatie, 6 september 1995; NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, dagboek Schoonenwolf, 24-62.
- 246 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, outgoing messages 365, 367, 370 subject most immediate, 30 augustus 1995; message 374, incident involving ECMM monitors, 31 augustus 1995; HOD-NL aan DAV over mogelijke dood van 5 ECMM-leden, 30 augustus 1995; HOD-NL aan DAV over

- vermissing en mogelijk overlijden van 5 ECMM-leden in Pale, 31 augustus 1995; HOD-NL aan DAV over waarschijnlijke dood van ECMM-delegatie, 31 augustus 1995; fax madrid aan min-buza over eu onderzoekscommissie omgekomen leden ECMM, 31 augustus 1995; HOD-NL aan DAV over verplaatsing van ECMM-leden in Servisch Bosnië, 2 september 1995.
- 247 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, hfd DAV aan HOD NL over verplaatsingen van NL monitors buiten hun AOR, 21 september 1995.
- 248 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, hfd DAV aan DGPZ over ECMM, 15 september 1995; fax HOD-NL aan Peter Schoonenwolf over “Pale-incident”, 26 september 1995.
- 249 NIMH, CV, ECMM, dossier incidenten, dagboek Schoonenwolf, 38-39.
- 250 Idem, persbericht Reuters EU-Lazarus team wasn’t told of NATO bombing, 4 september 1995.

Hoofdstuk 5

- 1 NIMH, CV, ECMM, dossier Morsink, brief Henk Morsink, 22 mei 1993.
- 2 Idem, dagboek Henk Morsink, 22 mei 1993.
- 3 https://www.icty.org/case/kordic_cerkez, *initial indictment*, 10 november 1995.
- 4 https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/trans/en/991011ed.htm, 11 oktober 1999.
- 5 https://www.icty.org/case/kordic_cerkez, *appeals judgement*, 17 december 2004, 130, 132.
- 6 https://www.icty.org/case/kordic_cerkez, *appeals judgement*, 17 december 2004.
- 7 SSA-buza, DDI-DEU, 03346, ECMM humanitarian activity report no. 52/94, januari 1995; report no. 10/95, maart 1995; report no. 7/95, februari 1995; report no. 44/94, november 1994; 03348, special report by Jochen Kramp on victims of Serb Ethnic Cleansing, oktober 1994.
- 8 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/ath 1314, future role of ECMM, 18 juni 1994; DDI-DEU, 05267, pesc/pres/ath 1386, Evaluation of Greek presidency, 29 juni 1994; SIB-def, DCBC, DB-576, memo HOD-NL aan chef DAV, eindverslag personeelszaken van HOD-NL bij ECMM, 30 augustus 1994; EEAS, ECMM, box 105, B070-110, memorandum of conversation, 11, 12 april 1994; report on the current state of FYROM economy, 14 november 1993.
- 9 SIB-def, ECMM, doos 25, special report on ECMM-talks with Bosnian Serb officials in Trebinje, 20 juli 1994; special report on the Former Yugoslav Republic of Macedonia, 5 augustus 1994; special report on conversation with Goran Hadzic, 12 augustus 1994; special report on visit from HOM with Fikret Abdic in Velika Kladusa, 13 augustus 1994; special report on the problems of the BiH Federation in Central Bosnia, 14 oktober 1994; special report on implementation of ‘the Federation’-update, 3 november 1994; special reports from ECMM economics section on: former Yugoslavia – assessment of main current economic events, 8 augustus 1994; Albania – outline of the economy under the transition process since 1991, 23 september 1994; Croatia – field-research concerning reconstruction of the town Lipovac, 28 september 1994; Croatia – between sovereignty and legitimization, 30 november 1994; former Yugoslavia: some aspects of the

- energy supply situation (part 1 & 2), 5 en 11 januari 1995; SSA-buza, DDI-DEU, 03346, ECMM humanitarian activity reports, november-december 1994, januari 1995; 03358, ECMM humanitarian activity reports, januari-juni 1995.
- 10 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, Oporder 12 from BHC, monitoring of agreement by parties not to engage in any military operations, 9 juni 1994; S-1838-0181-0004, draft Oporder 1/95 from BHC, cessation of hostilities, 30 december 1994.
 - 11 VNA, DPKO 1829-0346-0001, weekly sitrep Akashi to Annan, 5 april 1995; 1829-0345-0001, Z-737, cc FC to Annan on developments in Croatia, 8 mei 1995; 1829-0345-0002, Z-697, cc FC to Annan on air activity over Bihać, 2 mei 1995; Z-696, cc FC to Annan: brief to the Security Council, 2 mei 1995; 1829-0345-0003, Z-660, cc FC to Annan on shelling near Brcko, 25 april 1995; 1829-0362-0007, 176 709, HQ UNPROFOR to HQ UN on situation reports UNHCR and UNMO in Goražde, 22 en 23 april 1994; 1829-0323-0001, Z-0025, cc Akashi to Annan on daily reporting to Security Council, 5 januari 1995; 1829-0323-0004, Z-1907, cc FC to Annan on Croatian involvement within Bosnia Herzegovina, 12 december 1994; 1829-0324-0004, cc FC to Annan on Tuzla situation, 16 november 1994; 1829-0325-0004, Z-1542, cc Akashi to Annan on the Heavy Weapon Exclusion Zone Sarajevo, 10 oktober 1994; 1829-0326-0002, cc Akashi to Annan, briefings requested by security council, 24 september 1994; 1829-0333-0001, cc Annan to Akashi on informal consultations of the Security Council, 12 december 1994; 1829-0333-0006, cc Annan to Akashi, briefings requested by Security Council on Posavina Corridor, 16 september 1994; 1829-0340-0004, daily reporting Akashi to Annan, 2, 3, 4 oktober 1995; 1829-0341-0001, daily reporting Akashi to Annan, 11-15 september 1995; UNPROFOR S-1837-0136-0005, note for the president of the Security Council, DPKO situation centre report, 8 februari 1994; ICFY S-1835-0030-0009, Z-688, fax Akashi to Annan on Brcko corridor, 5 mei 1994; 1835-0031-0001/7, Z-920, cc FC to Annan on the status of the Sarajevo Exclusion Zone, 16 juni 1994; 1835-0032-0008, Z-1432, cc Akashi to Annan on letters to Security council by FRY and Croatia, 16 augustus 1995.
 - 12 VNA, DPKO S-1829-0335-0003, nr 1258, cc Annan to Akashi on reporting on Goražde, 22 april 1994.
 - 13 VNA, DPKO S-1829-0324-0003, Z-1766, cc FC to Annan on the Chronology of events – 19/20/21 November 1994, 21 november 1994; Z-1776, weekly sitrep Akashi to Annan, 22 november 1994.
 - 14 VNA, DPKO S-1829-0324-0004, Z-1744, cc FC to Annan on the Chronology of events, 18 november 1994.
 - 15 Ten Cate en Van der Vorm, *Callsign Nassau*, 89-90, 103, 105.
 - 16 Rose, *Fighting*, 57-58; Ten Cate en Van der Vorm, *Callsign Nassau*, 103-110, 118-120.
 - 17 NIMH, CV, UU, dossier Rechner, mailwisseling met auteur 11 augustus 2019; Interview Jan-Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
 - 18 Briquemont, *Do something*, 113.
 - 19 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004, fax COS BHC to all sectors on reporting of incidents from BHC to UNPROFOR HQ-policy (hierna: fax on reporting policy), 14 september 1994.

- 20 Ibidem; UNMO HQ BHC to all UNMO sectors on operational reporting and procedures for operational reports, 14 september 1994; UNMO HQ BHC to UNMO HQ on reporting chain of command and procedures, 14 september 1994.
- 21 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004, im CMO to COS BHC, reporting of incidents from BHC to UNPROFOR HQ – policy, 19 en 26 september 1994. Interviews: Gerard Bastiaans, 11 januari 2018, 30 januari en 28 oktober 2019 en Bo Pellnas, 18 januari en 20 september 2018.
- 22 VNA, UNPROFOR S-1838-0189-0001, order Britbat on coordination of UNMO and Britbat operations, 26 juli 1994.
- 23 VNA, UNPROFOR, S-1838-0181-0004, study into employment, 25 maart 1995; S-1837-0208-0007, COS BHC to all sector commanders BiH on force commanders conference 23 feb 1995, 10 februari 1995.
- 24 Brantz, *Srebrenica dagboeken*, 30.
- 25 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, Review of the role of the UNMO organization in Sector Sarajevo BHC (hierna: review Sarajevo), 23 maart 1995; S-1838-0181-0004, study into employment, 25 maart 1995.
- 26 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, improving role UNMO, 18 maart 1995.
- 27 Idem, UNMO distribution review, november 1994; S-1838-0181-0003, restructuring UNMO perspectives, 20 augustus 1995.
- 28 Idem, nr 6208, CMO dos Santos on improving the role of UNMO in BHC, 8 maart 1995.
- 29 Interviews: Ad van de Kreeke, 4 april 2019; Jan Venekamp, 28 mei 2019 en Peter Teeuw, 6 juni 2019.
- 30 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, review Sarajevo, 23 maart 1995.
- 31 Idem, UNMO distribution review, november 1994; S-1838-0181-0003, UNMO Goražde to UNMO HQ BHC, matter arising in Goražde following decision to withdraw Britbat, 18 augustus, 1995; COO UNMO to DCMO, UNMO's in Goražde, 21 augustus 1995; Interviews: Rob van Zanten, 6 april 2018 en Albert Buisman, 28 maart 2019.
- 32 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0005, confidential capsat to all SMO's from UNMO HQ, security measures for UNMO's, 28 juni 1995; Ten Cate en Van der Vorm, *Callsign Nassau*, 89-90, 105; Wiebes, *Intelligence*, 219-221.
- 33 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, im DCMO to CMO, Goražde update on UNMO deployment, 28 augustus 1995. De mogelijkheid bestond dat de strijdende partijen tijdige informatievoorziening van waarnemers beoordeelden als de aanleiding voor eventuele luchtinzet.
- 34 VNA, DPKO S-1829-0329-0004, Z-710, cc Akashi to Annan on HCA's meeting with Silajdzic and Karadzic, 8 mei 1994.
- 35 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, daily sitrep UNMO BHC, 28 december 1994; S-1838-0157-0005, daily sitrep UNMO HQ, 30 november 1994; S-1838-0181-0003, COO UNMO to DCMO, UNMO's in Goražde, 21 augustus 1995; Interview Rob van Zanten, 6 april 2018; Thomas, 'The role of relationships', 28.
- 36 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, RSMO periodic assessment, 16 mei 1995; UNMO HQ to RSMO on UNMO study – BHC, 8 maart 1995; improving role UNMO, 18 maart 1995.

- 37 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0002, io to CMO, deployment of UNMOs on Bosnian Serb Side, 18 augustus 1995; 1838-0181-0003, plans 1300, 18 augustus 1995; restructuring UNMO perspectives, 20 augustus 1995; restructuring further UNMO views, 26 augustus 1995; S-1838-0181-0005, brief operations branch, november 1995.
- 38 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005, special report on sightings in Sveta Katarina and Martinovici, 23 juli 1994; special sitrep UNMO HQ Sector North, 24 augustus 1994; fax UNMO Vicenza to UNMO sector North on request for military information on Slunj Range, 5 september 1994; report about the battle of Bojna Enclave, 27 september 1994; S-1837-0093-0005, Z-1228, cc FC to Annan on FC-conference for Croatia and Fyrom presentation sector North and South, 13 augustus 1994; S-1838-0178-0001, fax UNMO HQ to UNMO sectors Croatia on: timely reporting on information, 3 augustus 1995; fax UNMO HQ to UNMO sectors South and North, tasking for your teams, 30 juli 1995; COO to SMO sector North for urgent action, 29 juli 1995; Urgent orders UNMO HQ to sectors North and West, operation Shadow, 23 juli 1995; S-1837-0089-0005, weekly report to SRSG 95-3, 20 januari 1995; DPKO S-1829-0342-0001, cc Akashi to Annan on the situation in Croatia, 12 augustus 1995; SSA-buza, DDI-DEU, 05267, pesc/pres/bon 2024, special report, the future role and organization of ECMM, 1 december 1994.
- 39 VNA, DPKO S-1829-0342-0002, Z-1358, daily report Akashi to Annan, 8 augustus 1995; 1829-0342-0003, Z-1313, daily report Akashi to Annan, 2 augustus 1995; Z-1336, cc Akashi to Annan, update on the current situation in Croatia, 4 augustus 1995; Z-1302, cc Akashi to Annan on the situation in Croatia, 1 augustus 1995; UNPROFOR S-1838-0180-0002, fax UNPF HQ on situation in sector West, 11 mei 1995; im UNMO ops to JOC UNPF HQ on reception centres in Sector West, 5 mei 1995; fax UNMO sector West to UNMO HQ on summary of military situation in Sec West, 1 mei 1995.
- 40 Interview Koen van Gogh, 29 mei 2019
- 41 Interview Theo van Kralingen, 20 mei 2019; VNA, UNPROFOR S-1837-0089-0005, weekly report, 26 december 1994.
- 42 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0005, cc FC to Annan on FC-conference for Croatia and Fyrom Sector North and Sector South presentation, 13 augustus 1994; S-1837-0093-0004, fax G2 to FC, DFC, COS on possible HV reorganization/demobilization, 9 mei 1994; S-1838-0183-0005, special sitrep UNMO HQ Sector North, 28 september 1994; S-1838-0178-0001, comments DCMO on OpOrder Sector South, 7 augustus 1995; fax UNMO HQ to all UNMO sectors Croatia, congratulations, 4 augustus 1995; secure capsat COO to SMO sector South, North and West, 29 juli 1995.
- 43 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005; special report HRC Zagreb to HOM on Croatian Army ready to attack, 28 maart 1995; S-1838-0180-0001; im G2 UNPF to Akashi and FC, summary of warring factions courses of action, 22 maart 1995.
- 44 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, fax UNMO HQ to UNMO sectors South and North, tasking for your teams, 30 juli 1995; im G2 UNPF HQ to COS UNPF, G2 assessment for Croatia, 28 juli 1995.
- 45 Quiggin, 'Response to', 206.
- 46 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, UNMO HQ to all sectors on crisis reporting procedures, datum onbekend.

- 47 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/mad 603, situation of ECMM monitors in the territories under control of the Serb authorities, 3 augustus 1995; VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, fax UNMO HQ to UNMO sectors Croatia on timely reporting on information, 3 augustus 1995; daily info requirements (and taskings), 5, 6, 8 augustus 1995; fax UNMO HQ to UNMO HQ sectors South and North, info requirements, 4 augustus 1995.
- 48 NIMH, CV, ECMM, dossier Drolinga, Geobjectiveerde samenvatting van hoofdstuk 2 ‘Operatie Flash’ gevoegd als bijlage bij aanvraag dapperheidsonderscheiding luitenant-kolonel Drolinga, 8 augustus 2016.
- 49 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, pesc/pres/mad 615, Current situation of ECMM teams and personnel in the area of the conflict in Croatia, 4 augustus 1995; VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, im ops officer to DCMO, UNMO locations and status, 7 augustus 1995.
- 50 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, Points on the fall of sector West and application of indicators to situation in sector south, datum onbekend; 1838-0179-0005, Brief UNMO HQ Sector South on operation Storm, datum onbekend; S-1838-0183-0005, UNMO HQ SN Briefing on operation Storm, 22 augustus 1995.
- 51 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, comments DCMO on OpOrder Sector South, 7 augustus 1995.
- 52 Ibidem; idem, Oporder sector South, Annex A concept of operations, 7 augustus 1995; Harston on formation of HRAT, 6 augustus 1995; warning order HRAT, 5 augustus 1995; S-1838-0181-0005, brief operations branch, November 1995; S-1838-0179-0004, im DCMO to HCCC on summary of UNMO observed human rights violations sectors North and South, 9 oktober 1995.
- 53 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, Oporder sector South, Annex A concept of operations, 7 augustus 1995.
- 54 VNA, UNPROFOR S-1838-0179-0005, im DCMO to DFC on Future UNMO tasks in Croatia – further comments, 31 augustus 1995; im DCMO to CMO on UNMO operations in Croatia – interim mandated tasks, 29 augustus 1995; im DCMO to DFC on border monitoring by UNMOs, 26 augustus 1995.
- 55 VNA, UNPROFOR S-1838-0179-0005, im DCMO to CMO on practical problems for UNMO operations in Croatia, 16 augustus 1995.
- 56 Wiebes, *Intelligence*, 39.
- 57 VNA, DPKO S-1829-0328-0005, Z-854, fax FC to Annan on Alleged Gas attack, 4 juni 1994; 1829-0327-0003, Z-1226, fax FC to Annan on artillery attack on Dubrovnik, 12 augustus 1994; Z-1224, fax Akashi to Annan on Security Council on Dubrovnik, 12 augustus 1994; 1829-0327-0001, Z-1299, fax FC to Annan on statements to the media, 24 augustus 1994; UNPROFOR S-1838-0195-0004, fax Valerie Cliff SHQ-NE on incidents with Black Swans, 27 januari 1995; 1838-0183-0005, fax UNMO HQ sector North to UNMO HQ on crater analysis, 26 september 1995.
- 58 VNA, UNPROFOR S-1838-0187-0002, UNMO patrol report team SW 1, 19 mei 1995; minutes of meeting SMO Sarajevo and LO-papa side with chief of police, 21 juni 1995; S-1838-0096-0001, daily sitrep UNMO Goražde, 19, 30 juli 1994; S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 8 oktober 1994; S-1837-0124-0001, daily sitrep UNMO HQ, 20, 21, 22 december 1993; S-1837-0124-0004, daily sitrep UNMO HQ, 29 augustus, 6,

- 7 september 1994; S-1837-0124-0005, daily sitrep UNMO HQ, 11 september 1994; S-1837-0125-0004, daily sitrep UNMO HQ, 27 december 1994; S-1837-0126-0002, daily sitrep UNMO HQ, 4 maart 1995; S-1837-0126-0003, daily sitrep UNMO HQ, 10, 13 maart 1995; S-1837-0126-0004, daily sitrep UNMO HQ, 5, 28 juli 1995; S-1838-0201-0005, daily sitrep UNMO HQ, 11 januari 1994; Interview: Arno Schouwenaars, 8 augustus 2019; https://www.icty.org/case/dragomir_milosevic_judgement, 12 december 2007, 188.
- 59 https://www.icty.org/x/cases/galic_judgement, 30 november 2006, 194; https://www.icty.org/case/karadzic_judgement, 24 maart 2016, 1672.
- 60 VNA, UNPROFOR S-1838-0187-0002, minutes of meeting SMO Sarajevo and LO-papa side with chief of police, 21 juni 1995; minutes of meeting SMO Sarajevo and LO-papa side with chief of cabinet from the Ministry of Health, 22 juni 1995; S-1838-0096-0001, daily sitrep UNMO Goražde, 25 juni, 20 juli 1994; S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 1, 7, 8 september 1994; S-1837-0126-0002, daily sitrep UNMO HQ, 2 maart 1995; S-1838-0113-0002, daily sitrep UNMO HQ, 14 juni 1995; S-1838-0202-0002, daily sitrep UNMO HQ, 23 april 1994; DPKO S-1829-0185-0006, EOM-rapport, 11.
- 61 VNA, UNPROFOR 1838-0181-0002, memorandum artillery attacks including Kutina, 13 september 1995.
- 62 https://www.icty.org/x/cases/galic_judgement, 30 november 2006, 200-206.
- 63 Interviews: Guido Schrouff, 14 februari 2019; Rob van Zanten, 6 april 2018; Cees de Rijke, 21 februari 2019; Sander Bruijne, 3 juni 2019 en Albert Heshusius, 29 juli 2019; Wiebes, *Intelligence*, 39.
- 64 Interview Jan Venekamp, 28 mei 2019.
- 65 VNA, UNPROFOR 1838-0181-0002, special report UNMO HQ MIO branch to CMO on the shelling of Japica Brdo on 4 sept 1995 (hierna: MIO on Japica Brdo), 16 september 1995; S-1838-0114-0005, daily sitrep UNMO HQ, 6, 7 september 1995; *Srebrenica*, appendix XIII, 218; Briquemont, *Do something*, 226.
- 66 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0002, MIO on Japica Brdo, 16 september 1995; S-1838-0096-0001, daily sitrep UNMO Goražde, 29 juli 1994; S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 1 september 1994; Interviews: Maurice Timmermans, 5 april 2019 en Sander Bruijne, 3 juni 2019; Brantz, *Srebrenica dagboeken*, 190-193; https://www.icty.org/case/karadzic_judgement, 24 maart 2016, 1823-1825.
- 67 https://www.icty.org/case/karadzic_judgement, 24 maart 2016, 1822; <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/121108IT.htm>. Gray werd in het voorjaar van 1994 bevorderd tot majoor.
- 68 Interview Harry Konings, 27 oktober 2020.
- 69 Interview Ronald Eimers, 29 juli 2019; telefoongesprek Eimers met auteur, 4 november 2020.
- 70 Interview Jan Willem Brinkman, 29 oktober 2019.
- 71 Ibidem.
- 72 Wiebes, *Intelligence*, 39.
- 73 https://www.icty.org/case/karadzic_judgement, 24 maart 2016, 1825.
- 74 VNA, UNPROFOR 1838-0181-0002, MIO on Japica Brdo, 16 september 1995; memorandum on artillery attacks including Kutina, 13 september 1995; Interview Rob van Zanten, 6 april 2018.

- 75 Interviews: Ad van de Kreeke, 4 april 2019; Rob van Zanten, 6 april 2018; Theo van Kralingen, 20 mei 2019; Rolf Jerzykowski, 16 mei 2019 en Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019.
- 76 Interview Paul van Harten, 9 januari en 28 maart 2018.
- 77 Interview Xavier Horbach, 7 augustus 2019.
- 78 Interview Mark Helgers, 11 april 2018.
- 79 Interview Willem Heesbeen, 12 juni 2019.
- 80 Interview Harry Konings, 27 oktober 2020; Doucette, *Empty casing*, 50, 137-138. De Canadese UNMO Fred Doucette, die maanden met Mohatarem samenwerkte in het UNMO-hoofdkwartier in Sarajevo, omschreef de regionale UNMO-commandant als “pompous, arrogant and overtly aligned with the Bosnian (Muslim) cause”.
- 81 Interview Harry Konings, 27 oktober 2020; http://www.veteranennw-veluwe.nl/harry_konings.html
- 82 VNA, UNPROFOR, S-1838-0181-0002, fax LO team Pale to UNMO HQ, general Mladic letter to general Janvier, 5 september 1995.
- 83 Wiebes, *Intelligence*, 47-48.
- 84 Briquemont, *Do something*, 50-51.
- 85 Smith, ‘Intelligence’, 174-176; Johnston, ‘No cloak and dagger required’, 102-112; Quiggin, ‘Response to’, 203-207; Eriksson, ‘Intelligence and peacekeeping’, 12-14; Norheim-Martinsen en Ravndal, ‘Towards intelligence-driven peace-operations?’, 457-461; Walter-Dorn, *The cloak and the blue beret*, 3, 23; Wiebes, *Intelligence*, 45-49.
- 86 Chesterman, ‘Does the UN have intelligence?’, 152, 154; Johnston, ‘No cloak and dagger required’, 102; Norheim-Martinsen en Ravndal, ‘Towards intelligence-driven peace-operations?’, 458-459; Smith, ‘Intelligence’, 174; Walter-Dorn, *Intelligence at UN headquarters?*, 440-446; Joint Doctrine Publicatie 2, Inlichtingen, 48-60. Hoewel de VN in september 1993 een *information & research unit* binnen het situatiecentrum in New York oprichtte, stond deze afdeling te boek als een instrument van de Verenigde Staten, Rusland, Groot-Brittannië en Frankrijk om hun invloed binnen het *department of peacekeeping operations* te vergroten. Dit was niet onlogisch aangezien deze landen het gros van de inlichtingenofficieren leverden die in de inlichtingencel werkten. Het gevolg was dat deze in 1999 werd opgedoekt.
- 87 Wiebes, *Intelligence*, 36-43, 47.
- 88 Norheim-Martinsen en Ravndal, ‘Towards intelligence-driven peace-operations?’, 461-464.
- 89 Smith, ‘Intelligence’, 176; Nordli en Limboe, *Intelligence in United Nations peace operations*, 5.
- 90 Wiebes, *Intelligence*, 46-48.
- 91 Zie ook: Joint Doctrine Publicatie 2, Inlichtingen, 54-57.
- 92 Zie ook: Wiebes, *Intelligence*, 16-22; Walter-Dorn, *The cloak and the blue beret*, 5.
- 93 VNA, UNPROFOR S-1837-0199-0007, letter SRSG Akashi to Milan Martić, 24 april, 7 juni 1994; letter Enrique Aguilar to mr. Sankovic, 22 april 1994; S-1837-0199-0001, fax civil affairs coordinator sector North to HCA Zagreb on meeting with deputy minister of interior in Vojnic, 29 november 1994; fax civil affairs sector Sarajevo to HCA Zagreb on the meeting of experts on the implementation of the agreement on the freedom

- of movement in the Sarajevo area, 17 oktober 1994; fax Enrique Aguilar to UNPROFOR HQ on mr. De Mello's visit to sector South, 17 september 1994; civil affairs coordinators conference, 30 augustus 1994; S-1837-0093-0004, im DFC to FC, Joint Commission meeting – 23 april, 25 april 1994; S-1837-0089-0007, Z-1607, fax Akashi to Annan on meetings in Pale en Sarajevo, 23 oktober 1994; S-1837-0158-0002, fax Stoltenberg to Annan on meetings in Sarajevo and Pale, 14 april 1994.
- 94 SSA-buza, DDI-DEU, 03348, pesc/pres/bon 957, visit to Pale ECMM-hom, 5 augustus 1994; pesc/pres/bon 860, minutes of the meeting between ECMM-HOM and RSK leadership, 25 juli 1994.
- 95 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004, OPPLAN 14, implementation of a peace proposal for BH, 7 december 1994; BHC opplan 001/95 implementation of the total cessation of hostilities, 30 december 1994; S-1838-0181-0001, OPORDER 12 BHC monitoring of agreement by parties, 18 juni 1995; im DCMO to DFC on proposals for future UNMO liaison & monitoring in Bosnia, 6 oktober 1995; S-1838-0183-0005, brief SMO sector North for FC, 14 juli 1994; S-1838-0180-0001, fax UNMO HQ BHC to all sectors on the progress on oporder 0001/95 expansion plan Annex A, 18 januari 1995; S-1838-0178-0001, comments DCMO on OpOrder Sector South, 7 augustus 1995; Operation Instruction 13/94 implementation of cease fire in UNPAs (hierna: Operation Instruction 13/94), 30 maart 1994. SSA-buza, DDI-DEU, 03348, fax CHUM Jan-Uwe Thoms to HOM on main areas of HUM activities, 1 september 1994; pesc/pres/ath 1314, future role of ECMM, 19 juni 1994.
- 96 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005, Brief UNMO HQ sector North for FC, 14 juli 1994; S-1837-0199-0001, fax civil affairs HQ to civil affairs sector South on confidence building measures: local meetings, 18 september 1994; S-1838-0105-0004, daily sitrep UNMO Dubrovnik, 1 april 1995; S-1838-0220-0004, fax UNMO HQ sector SW to UNMO Visoko, humanitarian information summary, 20 september 1994.
- 97 SSA-buza, ARA-DEU, 03858, ECMM humanitarian activity report 21/95, 25-31 mei 1995.
- 98 Interviews: Gerrit van Cooten, 27 februari 2019 en Peter Teeuw, 6 juni 2019.
- 99 VNA, UNPROFOR S-1838-0183-0005, fax UNMO team 11 SLunj to UNMO HQ sector North on meeting with CO 13bde, 8 mei 1995.
- 100 SSA-buza, DDI-DEU, 03346, ECMM weekly humanitarian activity reports numbers 44/94, 45/94, 50/94, 51/94, 52/94, november, december 1994; ARA-DEU 03858, ECMM weekly humanitarian activity reports numbers 4/95, 5/95, 6/95, 7/95, 8/95, 10/95, 11/95, 12/95, 13/95, 14/95, 15/95, 18/95, 20/95, 21/95, 22/95, 26/95, januari tot en met juni 1995; VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0004, fax UNMO HQ sector SW to UNMO Visoko, humanitarian information summary, 20 september 1994; S-1838-0096-0002, daily sitrep UNMO Goražde, 16 augustus, 10 september, 5 oktober 1994.
- 101 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0004, study into employment, 25 maart 1995.
- 102 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, UNMO distribution review, november 1994.

- 103 VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0003, fax LO team Pale to General Rose, letter dr. Karadzic, 28 december 1994; fax LO team Pale to sr political officer SRSG office, letter general Mladic, 27 december 1994; fax LO team Pale to G3 BHC, letter general Mladic, 23 december 1994; fax LO team Pale to G3 BHC, approval letters general Mladic on heli mission, 18 dec 1994; fax LO team Pale to FC, flight approval SRSG, 30 november 1994; S-1838-0220-0004, fax LO team Pale to SRSG Akashi and FC, letter general Milovanovic, 27 oktober 1994; fax UNMO HQ BHC to UNMO team Pale, letter general Milanovic, 17 februari 1995; NIMH, CV, UU, dossier Rechner, mailwisseling met auteur, 11 augustus 2019. De UNMO's werden enkel nog gebruikt voor het doorgeven van 'reguliere' berichten (zoals beschreven in hoofdstuk 3). Ze ondersteunden hiermee vooral de eigen UNMO-organisatie in Bosnië.
- 104 NIMH, CV, UU, dossier Rechner, mailwisseling met auteur, 11 augustus 2019.
- 105 VNA, UNPROFOR S-1838-0180-0001, UNMO distribution review, november 1994.
- 106 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, restructuring UNMO perspectives, 20 augustus 1995.
- 107 Ibidem.
- 108 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0003, restructuring further UNMO views, 26 augustus 1995.
- 109 VNA, UNPROFOR S-1838-0181-0001, im DCMO to FC on ceasefire agreement for Bosnia facilitation plan – UNMO deployment – force commanders concurrence request, 12 oktober 1995; im DCMO to RSMO on ceasefire agreement – UNMO facilitation measures, 12 oktober 1995; fax RSMO to UNMO HQ on reinforcement of UNMO UNPROFOR, 9 oktober 1995; im DCMO to DFC on proposals for future UNMO liaison & monitoring in Bosnia, 6 oktober 1995.
- 110 VNA, UNPROFOR S-1837-0199-0003, report round table conference civil affairs 12 may, 16 mei 1994; fax on civil affairs committees, 17 mei 1994; S-1838-0180-0002, opo 6/95 intermediate redeployment plan sector West, 6 juni 1995.
- 111 VNA, UNPROFOR S-1837-0129-0003, Britbat end of tour report, 23 oktober 1993.
- 112 Meier, *Das Engagement der Schweiz in den Konflikten im ehemaligen Jugoslawien*, 151. Deze functie werd begin 1994 in het leven geroepen om UNPROFOR onder de loep te nemen en 'onregelmatigheden' en 'mandaatovertredingen' voor het voetlicht te brengen.
- 113 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0005, fax FIG Peter Arbenz to FC, DFC, COS UNPROFOR, intermediate report 6, UNPROFOR and humanitarian organizations, 5 september 1994; S-1837-0199-0003, memo UNPROFOR HQ on meeting with mr. van Hovell UNHCR, par 4, 29 juni 1994.
- 114 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, Operation Instruction 13/94, 30 maart 1994.
- 115 VNA, UNPROFOR S-1838-0195-0004, Minutes of the meeting held on 12 oct 1995 in Kiseljak, datum onbekend; Future humanitarian programme of ICX by UNMO Anwarul Momen, 26 oktober 1995; record of meeting held with Pogar village representative, 5 februari 1995; humanitarian conditions reports on Zupca, Koritnik, Slivno, Mahala and Central Breza by UNMO

- Visoko, 16, 17, 18, 21, 24 november 1994; SSA-buza, DDI-DEU, 03348, fax CHUM Jan-Uwe Thoms to HOM on main areas of HUM activities, 1 september 1994.
- 116 SSA-buza, DDI-DEU, 03346, ECMM weekly humanitarian activity reports numbers 44/94, 45/94, 50/94, 51/94, 52/94, november, december 1994; DDI-DEU, 03858, ECMM weekly humanitarian activity reports numbers 4/95, 5/95, 6/95, 7/95, 8/95, 10/95, 11/95, 12/95, 13/95, 14/95, 15/95, 18/95, 20/95, 21/95, 22/95, 26/95, januari tot en met juni 1995; VNA, UNPROFOR S-1838-0220-0004, fax UNMO HQ sector SW to UNMO Visoko, humanitarian information summary, 20 september 1994; S-1837-0158-0002, fax Stoltenberg to the secretary general on meetings in Sarajevo and Pale, 14 april 1994.
 - 117 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, Oporder sector South, 7 augustus 1995.
 - 118 VNA, UNPROFOR S-1836-0040-0002, Agreement between the government Croatia and the UNPF-UNCRO on temporary measures in the areas formerly known as 'Sector North' and 'Sector South', 6 augustus 1995.
 - 119 VNA, UNPROFOR S-1838-0178-0001, Harston on formation of HRAT, 6 augustus 1995.
 - 120 Idem, comments DCMO on OpOrder Sector South, 7 augustus 1995; oporder sector South, 7 augustus 1995.
 - 121 Idem, warning order HRAT, 5 augustus 1995; S-1838-0161-0002, fax H. Al-Alfi sector South to UNCRO HQ on activities of human right action teams, 28, 29 augustus 1995.
 - 122 Idem, Harston on formation of HRAT, 6 augustus 1995; S-1836-0040-0002, fax H. Al-Alfi to UNCRO HQ, visit to Knin's cemetery, 15 augustus 1995.
 - 123 VNA, UNPROFOR S-1837-0161-0002, daily report from the HRAT – Knin, 14 augustus 1995.
 - 124 Idem, sitreps Humanitarian crisis cell UNPF, 22, 25, 28, 29, 30 augustus 1995.
 - 125 VNA, UNPROFOR S-1836-0040-0002, weekly reports sector South for SRSB Akashi, 18 augustus, 1, 8 september 1995; activities of HRATs, 23, 24 augustus 1995; S-1837-0161-0002, activities of HRATs, 30 augustus 1995. Citaten uit: weekly report van 1 september.
 - 126 VNA, UNPROFOR S-1837-0202-0004, data on population left in Sector South and destroyed houses after OP Storm, recovered by UNMO-teams, 13, 17 september, 4 oktober, 4 november 1995; fax UNMO sector South to sector commander, UNMO-assessment of HRV in SS, 4 augustus 1995; reports on Human Right Activities UNMO-team Donji Lapac, september, oktober 1995; Human right summary report UNMO-team Donji Lapac, september 1995; faxes UNMO team Gracac to UNMO HQ sector South, humanitarian reports no 4, 6 en 7, 8, 18, 20 september 1995; Humanitarian operations data UNMO team Gracac – HR violation in chronological order, augustus, september 1995; UNMO-team Gracac village reports, augustus 1995; S-1837-0202-0005, Village records team Sinj, augustus, september, oktober 1995; fax Human rights officer to human rights team on UNMO team Sinj humanitarian activity summary, 11, 14 september 1995; Village records team Zadar/Benkovac, september 1995; Major events in UNMO team Zadar/Benkovac regarding human right activities, augustus 1995; S-

- 1837-0161-0002, fax Sector South to UNCRO HQ on activities HRATs, 29, 30 augustus 1995.
- 127 VNA, UNPROFOR S-1836-0040-0002, fax H. Al-ALfi sector South to UNCRO HQ on developments in Sector South, 14, 15, 20 augustus 1995; weekly reports sector South for SRSG Akashi, 11 augustus 1995.
- 128 https://www.icty.org/x/cases/gotovina_judgement, 15 april 2011, 153-154.
- 129 EEAS, ECMM, box 32, A080-030, fax CC B to HQ Sarajevo on exhumation of mass graves, 19 juni 1996.
- 130 EEAS, ECMM, box 32, A080-010, letter DHOM pol Brendan Ward to commission for detained and missing persons on attendance of ECMM monitors at exhumations, 12 juli 1996.
- 131 EEAS, ECMM, box 32, A080-010, letter mr. Graham T. Blewitt to ECMM HQ on monitoring mass graves exhumations, 11 juli 1996.
- 132 EEAS, ECMM, box 32, A080-030, special report on mass graves in Sanki Most area, 18 januari 1996.
- 133 EEAS, ECMM, box 32, A080-020, letter president of the Croatian commission for detained and missing persons to ECMM, invitation to attend exhumations, 9, 12, 19, 26, 30 juli, 16, 23, 30 augustus, 4, 13, 20, 23, 30 september, 11, 22, 25, 31 oktober, 11, 15, 18, 22 november, 2, 5, 17 december 1996, 17 januari, 17, 28 februari, 7, 11, 14, 26 maart, 21, 25 april 1997; A080-030, special report team B2 on exhumation, 11 april 1996; special report team B2 on human rights issues (mass graves), 16 februari 1996; special report team Z1 on an alleged mass grave in Maline, 9 februari 1996.
- 134 EEAS, ECMM, box 32, A080-030, special report on suspected war crime, 3 maart 1996.
- 135 SSA-buza, DDI-DEU, 03348, memorandum EG monitormissie / behoud van cultureel erfgoed vmlg Joegoslavië, 4 maart 1994.
- 136 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, fax HOD-NL aan DAV/LSO over monitoring cultureel erfgoed, report on factfinding mission in march 1994 (hierna: report Boeles march), 5 mei 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier egodocumenten, diplomaat in uniform, 16 mei 1994.
- 137 SSA-buza, DDI-DEU, 03348, daily ECMM morning briefing humanitarian section on cultural heritage, 15 juni 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier egodocumenten, NRC handelsblad aan Jan Boeles, 20 juli 1994.
- 138 SSA-buza, DDI-DEU, 03348, EC monitor mission personnel, 15 november 1994; letter ambassador J von Stuelpnagel to Dutch minister of foreign affairs, 18 juli 1994. Omdat de Nederlandse diplomaat eigenlijk onmisbaar was, verzocht de Duitse *head of mission*, Paul-Joachim von Stülpnagel, medio juli 1994 de minister van Buitenlandse Zaken, Peter Kooijmans, Boeles een half jaar langer beschikbaar te stellen. Kooijmans stemde hier echter niet mee in.
- 139 NIMH, CV, ECMM, dossier diversen, minutes of HRC's conference in Zagreb, Annex D, 27 juni, 16 juli 1994.
- 140 SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, report Boeles march, 4 mei 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier diversen, memo van HOD-NL aan DAV over verslag cultural heritage, 9 juni 1995; dossier egodocumenten, NRC handelsblad aan Jan Boeles, 20 juli 1994; VNA, UNPROFOR S-1837-0215-0004, cultural heritage report number 4 on the situation in Croatia and Bosnia, februari 1996.

- 141 Interview Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019.
- 142 VNA, UNPROFOR S-1837-0089-0007, directive 015 Akashi to all UNPROFOR personnel on the carriage of non-UNPROFOR goods in UNPROFOR vehicles, 27 juli 1994; S-1838-0204-0005, im CMO to RSMO on smuggling and illegal trade, 27 jui 1994.
- 143 Interviews: Maarten van Oppenraaij, 23 augustus 2019; Peter Teeuw, 6 juni 2019 en Jan Venekamp, 28 mei 2019.
- 144 SIB-def, ECMM, doos 21, fax van HOD-NL aan DAV/LSO over ECMM en ammunitie in Nederlandse melkpoeder, 29 maart 1994; NIMH, CV, ECMM, dossier egodocumenten, diplomaat in uniform, 16 mei 1994.
- 145 Interviews: Michel Roelen, 14 mei 2018 en Dirk Achterberg, 4 maart 2019.
- 146 Interview Harry Konings, 27 oktober 2020.
- 147 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, fax brigadecommandant van de Koninklijke Marechaussee M. Baas aan CMO Bastiaans over vervoer van wapens en munitie door Nederlandse militair (hierna: fax vervoer wapens en munitie), 31 maart 1994; Brantz, *Srebrenica dagboeken*, 82.
- 148 <https://www.icty.org/x/cases/mladic/trans/en/160428IT.htm>.
- 149 VNA, UNPROFOR S-1837-0089-0007, Akashi to Annan on meetings in Pale and Sarajevo, 23 oktober 1994.
- 150 VNA, DPKO S-1829-0345-0003, Z-686, cc Janvier to Annan on investigations Sector North, 29 april 1995.
- 151 NIMH, CV, UU, dossier Bastiaans, fax vervoer wapens en munitie, 31 maart 1994.
- 152 [https://www.icty.org/case/mladic, judgement volume IV](https://www.icty.org/case/mladic/judgement%20volume%20IV), 22 november 2017, 2215-2220.
- 153 Interviews: Rolf Jerzykowski, 16 mei 2019 en Wil Rijvers, 18 juni 2019.
- 154 VNA, DPKO S-1829-0350-0003, nr 1135, fax Annan to Akashi on Sector East press guidance, 10 april 1995.
- 155 VNA, DPKO S-1829-0350-0003, nr 1154, fax Annan to Akashi on Sector East press guidance, 11 april 1995; <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1995-04-12-9504120193-story.html>
- 156 Ibidem.
- 157 Interviews: Gerrit van Cooten, 27 februari 2019; Dirk Achterberg, 4 maart 2019; Tom Giesbers, 19 februari 2019; Werner Gebhart, 17 juni 2019; Ronald Komen, 14 augustus 2019; Guido Schrouff, 14 februari 2019 en Michel Roelen, 14 mei 2018.
- 158 *The Blue Helmets*, 550, 553. [https://www.icty.org/x/cases/gotovina/, judgement I](https://www.icty.org/x/cases/gotovina/judgement%20I), 15 april 2011.
- 159 VNA, DPKO S-1829-0345-0001, Z-737, cc FC to Annan on developments in Croatia, 8 mei 1995; citaat uit: SSA-buza, ZAG-Kroatië-0135, fax HOD-NL aan DAV over geloofwaardigheid ECMM/gedrag Croatische soldaten in Slavonië, 10 mei 1995.
- 160 NIMH, CV, ECMM, dossier Drolinga, geobjectiveerde samenvatting van hoofdstuk 2 ‘Operatie Flash’ en verklaring van luitenant-kolonel G. Papacharalampous, 8 augustus 2016.
- 161 Ibidem.
- 162 [https://www.icty.org/x/cases/gotovina, judgement I](https://www.icty.org/x/cases/gotovina/judgement%20I), 15 april 2011, 463.
- 163 Interview Koen van Gogh, 29 mei 2019.

- 164 VNA, DPKO S-1829-0345-0002, Z-724, cc Janvier to Annan on developments in Croatia, 5 mei 1995.
- 165 VN-documenten: res 713, 25 september 1991; res 752, 15 mei 1992; res 757, 30 mei 1992; res 787, 16 november 1992; res 819, 16 april 1993; res 820, 17 april 1993; *The Blue Helmets*, 497-498.
- 166 Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 322-323; Bloed, *The Conference*, 8, 9, 31, 32, 66.
- 167 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 76-77.
- 168 VN-documenten: res 787, 16 november 1992; res 838, 10 juni 1993; S/25000, 21 december 1992; S/26018, 1 juli 1993.
- 169 VNA, UNPOFOR S-1837-0089-0007, fax HQ Croatia command to sector East/West, Sanctions monitoring, 29 december 1994; Letter Akashi to Peter Galbraith, 29 december 1994. VN-document: S/1995/444 par 32, 30 mei 1995.
- 170 VNA, UNPROFOR S-1837-0093-0005, im FC to CMO Bastiaans, establishment of a FRY-BH border monitoring mission – planning guidance/requirements, 22 juli 1994; S-1838-0181-0006, im CMO Bastiaans to MA to the FC, deployment of a border force on the FRY/BH border, 9 augustus 1994; fax UNMO HQ sector East to HQ UNPF, implementation of a monitoring mission on the border of BH and FRY, 16 augustus 1994; fax UNMO HQ sector South to HQ UNPF, monitoring mission on the border of B-H and FRY, 15 augustus 1994; fax UNMO HQ BHC to HQ UNPF, UNMO BHC plan to support the implementation of a monitoring mission on the border of B-H and FRY, 14 augustus 1994; DPKO S-1829-0333-0005, cc Annan to Akashi, Troop contributors meeting, 27 september 1994; VN-documenten: S/25000, 21 december 1992; S/26018, 1 juli 1993; S/1995/444 par 32, 30 mei 1995.
- 171 VN-documenten: res 943, 23 september 1994; S/1994/1074, 19 september 1994; S/1995/6, 5 januari 1995; Van Loo, *Crossing the Border*, 598-600; Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 356-357; De Rossanet, *War and peace in the former Yugoslavia*, 122.
- 172 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, letter Carl Bildt to min-buza on report on the functioning of the ICFY monitoring mission, 14 september 1995; VN-document: S/1995/104, 3 februari 1995. Troepen leverende landen voor deze missie waren: België, Canada, Tsjechië, Denemarken, Griekenland, Italië, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Noord-Ierland, Noorwegen, Portugal, Rusland, Zweden, Spanje, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.
- 173 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, letter Carl Bildt to min-buza on report on the functioning of the ICFY monitoring mission, 14 september 1995; VN-document: S/1995/865, 11 oktober 1995.
- 174 SSA-buza, DDI-DEU, 05267, fax O. Hattinga van 't Sant aan Lkol Besselink, ICFY missie, 17 mei 1995; gevu57/2252, fax min-buza aan PV in Genève, financiële problemen ICFY missie, 12 april 1995; DEU-318/95, memorandum plv. DEU aan plv. DGPZ, financiële problemen ICFY missie, 11 april 1995; fax HOM Nieminen on ICFY, 6 maart 1995; gevi115/5473, fax PV in Genève aan min-buza, ICFY/expanded steering committee 10/3/95 monitormissie, 10 maart 1995; VN-documenten: S/1995/175, 2 maart 1995; S/1995/406, 18 mei 1995; S/1995/510, 25 juni 1995. Zie S/1995/175, 2 maart 1995 appendix 2 voor alle *crossing points*.

- 175 VN-documenten: S/1995/255, 31 maart 1995; S/1995/302, 13 april 1995; S/1995/406, 18 mei 1995.
- 176 VN-documenten: S/1995/255, 31 maart 1995; S/1995/302, 13 april 1995.
- 177 VN-document: S/1995/944, 10 november 1995; S/1995/1027, 11 december 1995.
- 178 SSA-buza, DDI-DEU, 05268, letter Carl Bildt to min-buza on report on the functioning of the ICFY monitoring mission, 14 september 1995; VNA, DPKO S-1829-0346-0003, fax Stoltenberg to Annan, ICFY mission report, 17 januari 1996; VN-documenten: S/1994/1124, 3 oktober 1994; S/1994/1246, 3 november 1994; S/1995/6, 5 januari 1995; S/1995/104, 3 februari 1995; S/1995/175, 2 maart 1995; S/1995/255, 31 maart 1995; S/1995/302, 13 april 1995; S/1995/406, 18 mei 1995; S/1995/510, 25 juni 1995; S/1995/645, 3 augustus 1995; S/1995/768, 6 september 1995; S/1995/865, 11 oktober 1995; S/1995/944, 10 november 1995; S/1995/1027, 11 december 1995.
- 179 TK, 22181, 94-95, nr 94, brief, 4 mei 1995; VN-documenten: res 970, 12 januari 1995; res 988, 21 april 1995; res 1003, 5 juli 1995; res 1015, 15 september 1995.
- 180 Klep en Van Gils, *Van Korea tot Kabul*, 357.
- 181 Ten Cate, *Sterven voor Bosnië*, 78.
- 182 Ibidem.
- 183 Zie ook: Borger, *The Butcher's trial*; Cigar en Williams, *Indictment at The Hague*.
- 184 Zie ook: www.ICTY.org. Op 27 november 2017 deed het ICTY nog een uitspraak in een hoger beroep van Jadranko Prlić en 5 anderen, maar hun aanvankelijk uitgesproken vonnissen van 29 mei 2013 bleven onveranderd. Radovan Karadžić, Vojislav Šešelj zijn in hoger beroep gegaan tegen de hen opgelegde vonnissen, maar in deze processen is inmiddels uitspraak gedaan door het MICT. Karadžić' 40 jarige celstraf werd op 20 maart 2019 gewijzigd in een levenslange gevangenisstraf. Šešelj zijn vrijspraak werd gedeeltelijk omgezet in 10 jaar gevangenisstraf die hij op moment van de uitspraak reeds had uitgezeten gedurende zijn initiële proces.
- 185 www.icty.org/en/cases/key-figures-cases, uitspraken van alle 90 veroordeelden en 18 vrijgesproken aangeklaagden.
- 186 EEAS, ECMM, box 32, A080-010, letter HOM to mr. Graham T. Blewitt, 3 oktober 1995; letter mr. Graham T. Blewitt to ECMM, 11 juli 1996; SSA-buza, DDI-DEU, 05268, pesc/pres/mad 871, elements for an answer to the request by the ICTY, 19 september 1995; www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez, *judgement*, 26 februari 2001, 230-231; www.icty.org/case/mladic, *judgement* I, 22 november 2017, 185, 197, 206-207, 225, 227-231, 236; www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 19, 555, 559-563, 566,-567, 573, 729, 1334-1337; www.icty.org/x/cases/gotovina, *judgement* I, 15 april 2011, 81-83, 153, 253-257, 260, 289, 331, 335, 365, 369-370, 436, 440-441, 445, 448, 452, 460, 463, 476, 483, 485, 488, 490, 495-496, 498, 501-503, 510.
- 187 VNA, UNPROFOR S-1837-0035-0001, im DFC to head of civil affairs on proposed guidelines for UNPROFOR cooperation with war crimes tribunal officials, 23 juli 1994; www.icty.org/x/cases/gotovina, *judgement* I, 15 april 2011, 365.

- 188 [www.icty.org/x/cases/perisic, judgement](http://www.icty.org/x/cases/perisic_judgement), 6 september 2011 459;
[www.icty.org/case/mladic, judgement](http://www.icty.org/case/mladic_judgement) vol II, 22 november 2017, 950, 1015;
[www.icty.org/x/cases/galic, judgement](http://www.icty.org/x/cases/galic_judgement), 30 november 2006, 209, 271;
[www.icty.org/case/karadzic, judgement](http://www.icty.org/case/karadzic_judgement), 24 maart 2016, 123, 131, 846;
[www.icty.org/case/dragomir_milosevic, judgement](http://www.icty.org/case/dragomir_milosevic_judgement), 12 december 2007, 144;
www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/040528IT;
www.icty.org/x/cases/gotovina/trans/en/080502IT; Citaat uit:
www.icty.org/x/cases/karadzic/tdec/en/101028, 2.
- 189 [www.icty.org/case/prlic, judgement](http://www.icty.org/case/prlic_judgement) II, 23 mei 2013, 377. De waarde van de rapporten kwam onder meer in het eindvonnis naar voren: “Two ECMM reports dated 4 June 1993 and 4 August 1993, respectively, also emphasised that the mosques located in East Mostar were being attacked ‘systematically’ and ‘intentionally’.”
- 190 [www.icty.org/case/prlic, judgement](http://www.icty.org/case/prlic_judgement) II, 23 mei 2013, 56-58, 84, 89, 99, 101, 125, 159, 174, 205, 233, 323, 327, 341, 347, 352, 358-359, 370, 377, 420-422, 424, 427, 499; www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/070508ED.
- 191 [www.icty.org/case/prlic, judgement after appeal](http://www.icty.org/case/prlic_judgement_after_appeal), 29 november 2017. Het proces tegen Prlić was tevens gericht tegen de Bosnisch-Kroatische politieke en militaire sleutelfunctionarissen Bruno Stojić, Milivoj Petković, Slobodan Praljak, Valentin Ćorić, Berislav Pušić.
- 192 [www.icty.org/en/case/blaskic, indictment](http://www.icty.org/en/case/blaskic_indictment), 25 april 1997; [judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 2-6.
- 193 Idem, [judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 139, 166, 209.
- 194 Idem, [judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 133, 140, 141, 143, 210.
- 195 Idem, [judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 155-156.
- 196 Idem, [judgement summary](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement_summary), 3 maart 2000, 60; [summary](http://www.icty.org/en/case/blaskic_summary), 29 juli 2004, 18.
- 197 [www.icty.org/x/cases/perisic, judgement](http://www.icty.org/x/cases/perisic_judgement), 6 september 2011, 459;
[www.icty.org/case/mladic, judgement](http://www.icty.org/case/mladic_judgement) vol II, 22 november 2017, 950, 1015;
[www.icty.org/x/cases/galic, judgement](http://www.icty.org/x/cases/galic_judgement), 30 november 2006, 209, 271;
[www.icty.org/case/karadzic, judgement](http://www.icty.org/case/karadzic_judgement), 24 maart 2016, 123, 131, 846;
[www.icty.org/case/dragomir_milosevic, judgement](http://www.icty.org/case/dragomir_milosevic_judgement), 12 december 2007, 144;
www.icty.org/x/cases/krajisnik/trans/en/040528IT;
www.icty.org/x/cases/gotovina/trans/en/080502IT; Citaat:
<https://www.icty.org/x/cases/karadzic/tdec/en/101028>, 2.
- 198 [www.icty.org/case/dragomir_milosevic, judgement](http://www.icty.org/case/dragomir_milosevic_judgement), 12 december 2007, 157-158, 162-163, 188-189.
- 199 Idem, 224-230; [www.icty.org/case/mladic, judgement](http://www.icty.org/case/mladic_judgement), 22 november 2017, vol II, 1097-1114.
- 200 [www.icty.org/case/mladic, judgement](http://www.icty.org/case/mladic_judgement), 22 november 2017, vol II, 1070, 1072-1073.
- 201 [www.icty.org/en/case/blaskic, judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 119, 128-129, 131, 133-134, 136, 141, 149, 160, 162, 164, 178, 186, 197-198, 202-203, 207-209, 242; Interview Henk Morsink, 7 mei 2019.
- 202 [www.icty.org/en/case/blaskic, judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 132, 135, 140, 143, 149-150, 154-156, 161, 165, 167, 203, 210-212, 219.
- 203 [www.icty.org/en/case/blaskic, judgement](http://www.icty.org/en/case/blaskic_judgement), 3 maart 2000, 140.
- 204 In de zaak tegen Prlić legden in 2006 of 2007 meerdere waarnemers verklaringen af. Vanuit De UNMO-organisatie kwamen de Nieuw-Zeelandse *lieutenant-commander* Grant Finlayson, de Canadese kapitein Anthony Turco en Franse luitenant-kolonel Patrick Martin naar Den Haag.

- Ook de ECMM'ers, Antoon van der Grinten, Martin Mol, Christopher Beese, Klaus Johann Nissen, Peter Hauenstein, Philip Watkins, Raymond Lane, Ole Brix-Andersen, Rolf Weckesser en Rudy Gerritsen getuigden binnen die tijdsperiode in dat proces. www.icty.org/case/prlic, *judgement*, vol V, 23 mei 2013, 74-81, 89-97, 99-105.
- 205 www.icty.org/case/krajisnik, *judgement*, 27 september 2006, 59, 78. Momčilo Krajišnik bekleedde tijdens de oorlog meerdere hoge politieke posities binnen de autonome Servische Republiek in Bosnië-Herzegovina. www.icty.org/x/cases/perisic, *judgement*, 6 september 2011, 86, 90-91, 93, 95, 477-478, 566. Momčilo Perišić was gedurende de oorlog chef-staf en commandant van het 3e leger dat deel uitmaakte van de Joegoslavische krijgsmacht. Vanaf 26 augustus 1993 was hij chef van de generale staf van diezelfde krijgsmacht. In die hoedanigheid was hij mede verantwoordelijk voor het optreden van de eenheden rondom Sarajevo.
- 206 www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/070605ED.htm; www.icty.org/x/cases/prlic/trans/en/070606ED.htm.
- 207 www.icty.org/x/cases/strugar, *judgement*, 17 juli 2008, 39-49, 56; Doyle, *Witness*, 253.
- 208 Doyle, *Witness*, 256-262.
- 209 www.icty.org/x/cases/galic, *judgement*, 30 november 2006, 72-73, 75-76, 79-80, 82-83, 134, 141, 146-147, 175-176, 185, 207, 209, 212-213, 215, 217, 219, 221, 223-224, 238-239, 241, 244, 250-251, 254, 258, 260, 262, 265, 268, 271, 274, 279-282, 288, 296, 301; www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 122-124, 1835-1836; www.icty.org/case/mladic, *witness list prosecution*, 11 oktober 2013; www.icty.org/case/dragomir_milosevic, *judgement*, 12 december 2007, 11-15, 17, 22-24, 26-31, 33, 41, 62, 68-70, 73, 77, 139-140, 144, 224, 236, 246, 250, 254-255, 273, 281-282. Meerdere *senior military observers* in Sarajevo, onder wie de majoors Roy Thomas, Richard Gray en Richard Mole, deelden hun 'Sarajevo-ervaringen' in Den Haag. Dat gold ook voor de *regional senior military observer* in Bosnië, de Pakistaanse kolonel Ghulam Mohaterem. Thomas getuigde in september 2010 tegen Karadžić, in november 2003 tegen Slobodan Milošević, en in november 2012 tegen Mladić. Ook legde hij in mei en juni 2002 belastende verklaringen af tegen de Bosnisch-Servische troepenaanvoerder rondom Sarajevo, Stanislav Galić. Mohaterem deelde zijn ervaringen in Sarajevo gedurende 1995 met het Joegoslavië-tribunaal in januari 2007 tijdens zijn getuigenis tegen de opvolger van Galić, Dragomir Milošević. Mole verscheen in 2002 vier keer voor het tribunaal in de zaak tegen Galić en legde ook in het proces tegen Karadžić en Mladić meerdere verklaringen af.
- 210 www.icty.org/case/mladic, *witness list prosecution*; www.icty.org/case/dragomir_milosevic, *judgement*, 12 december 2007, 70, 79, 84, 115, 140-141, 147, 255, 262, 297, 299; www.icty.org/case/mladic, *judgement* vol II, 22 november 2017, 983; www.icty.org/x/cases/perisic/, *judgement*, 6 september 2011, 87, 96, 120-124; www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 1510-1512, 1573, 1729, 1742-1744. De Nederlandse luitenant-kolonel Harry Konings en de Noorse majoor Thorbjorn Overgard kwamen in de processen tegen Dragomir Milošević, Momčilo Perišić en Karadžić uitgebreid aan het woord. Overgard getuigde daarbij ook nog tegen Mladić. Ook de Nederlandse UNMO's ritmeester Bart

- Bruurmijn en kapitein Ronald Eimers legden verklaringen af in de zaken tegen Perišić en Milošević.
- 211 www.icty.org/case/dragomir_milosevic, *judgement*, 12 december 2007, 221, 223-226, 228-230, 233, 235, 238, 252; www.icty.org/case/mladic, *judgement* vol II, 22 november 2017, 974, 976-977, 1087-1090, 1098-1099, 1104-1105, 1128; www.icty.org/x/cases/perisic, *judgement*, 6 september 2011, 108, 125-126, 129-145; www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 1396, 1563-1567, 1573, 1584-1586, 1612, 1614-1618, 1621, 1631, 1670-1674, 1678, 1682, 1689, 1699-1702, 1711, 1714-1722, 1726, 1734-1735, 1746-1747, 1749, 1916; www.icty.org/x/cases/galic, *judgement*, 30 november 2006, 64, 75, 77, 81, 151, 155-157, 167, 177, 187-202, 207, 210, 212, 249. Konings, Overgard en Bruurmijn waren betrokken bij verschillende onderzoeken naar artilleriebeschietingen op en vanuit Sarajevo die als bewijsmateriaal voor meerdere veroordelingen dienden. Konings leidde zoals vermeld het onderzoeksteam dat de beschieting van 28 augustus 1995 op de Markale markt onderzocht. Hierover werd hij nadrukkelijk bevraagd. Dit gold ook voor de Ierse UNMO majoor Paul Conway en zijn Noorse collega *lieutenant-commander* Thomas Knustad. Zij bemanden op het moment van de beschieting een observatiepost in het zuidoostelijk deel van Sarajevo. De Ierse artillerieofficier, commandant John Hamill, maakte deel uit van het onderzoeksteam dat de kraters op de Markale markt medio februari 1994 onderzocht. Ook voerde hij andere krateranalyses en onderzoeken uit die onder meer in de processen tegen Galić en Karadžić aan de orde kwamen.
- 212 www.icty.org/case/dragomir_milosevic, *judgement*, 12 december 2007, 143.
- 213 Idem, 188-192, 196-197, 201-205.
- 214 www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 1821-1839; www.icty.org/case/mladic, *judgement* vol II, 22 november 2017, 1075, 1082, 1086, 1104.
- 215 www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 1822, 1828.
- 216 Idem, 1825.
- 217 Het proces van Vujadin Popović was tegelijkertijd de rechtszaak tegen de Bosnisch-Servische officieren Ljubisa Beara, Drago Nikolić, Ljubomir Borovcanin, Radivoje Miletić, Milan Gvero en Vinko Pandurević.
- 218 www.icty.org/x/cases/krstic/trans/en/000331it;
www.icty.org/x/cases/krstic/trans/en/000403it;
www.icty.org/x/cases/tolimir, *judgement*, 12 december 2012, 6-7, 16, 50, 68, 70-71, 80-81, 84, 86-88, 92-95, 98, 116, 120-126, 129-131, 133, 135-136, 356, 377, 434; www.icty.org/x/cases/tolimir/trans/en/100914IT;
www.icty.org/x/cases/tolimir/trans/en/100915IT;
www.icty.org/x/cases/tolimir/trans/en/100916IT;
www.icty.org/x/cases/popovic/trans/en/071212ED;
www.icty.org/x/cases/popovic/trans/en/071213IT;
www.icty.org/x/cases/popovic/trans/en/071214IT;
www.icty.org/x/cases/popovic/trans/en/080110IT;
www.icty.org/x/cases/popovic/trans/en/080111IT;
www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/120111ED;
www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/120112;
www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/120113ED;

- www.icty.org/x/cases/mladic/trans/en/120718IT;
www.icty.org/x/cases/mladic/trans/en/120719ED.
- 219 <http://www.icty.org/case/mladic>, *witness list prosecution*, 11 oktober 2013.
- 220 www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 2457-2459;
[//www.icty.org/case/mladic](http://www.icty.org/case/mladic), *judgement* vol III, 22 november 2017, 1150, 1156.
- 221 www.icty.org/case/karadzic, *judgement*, 24 maart 2016, 2460-2467, 2479-2489; www.icty.org/case/mladic, *judgement* vol III, 22 november 2017, 1156-1175. Interviews: Jos Gelissen, 5 februari 2018 en Mark Hegers, 11 april 2018.

Conclusie

- 1 Binnen de ECMM en de UNMO-organisatie waren maar enkele vrouwelijke officieren als waarnemer actief. Ook Nederland stuurde tussen 1991 en 1995 maar enige vrouwelijke officieren naar de Balkan.